

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

RITA LYSENKO

**DARNAUS TURIZMO PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMAS VARĖNOS
RAJONE**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. Pranas Mierauskas

VILNIUS

2015

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

**DARNAUS TURIZMO PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMAS VARĖNOS
RAJONE**

Magistro baigiamasis darbas
Studijų programa Aplinkos apsaugos politika ir administravimas

Vadovas:

doc. dr. Pranas Mierauskas

2015-03-24

Recenzentas

Atliko

Grupė APAmis3-01

2015-03-24

Rita Lysenko

VILNIUS

2015

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS	5
ĮVADAS.....	7
1. TURIZMO REIKŠMĖ DARNAUS VYSTYMOSI KONTEKSTE.....	9
1.1. Darnaus vystymosi samprata.....	9
1.2. Darnaus vystymosi reglamentavimas.....	11
1.3. Darnaus turizmo samprata ir pagrindiniai principai.....	14
1.4. Pirmojo skyriaus apibendrinimas	18
2.KAIMO TURIZMAS KAIP DARNAUS TURIZMO PRIORITETAS LIETUVOJE	19
2.1. Kaimo turizmo samprata ir reglamentavimas	19
2.2. Kaimo turizmo raida 2001-2013 m.	22
2.3. Kaimo turizmo sodybos ir jų lankomumą įtakojančios priežastys.....	24
2.4. Kaimo turizmo sodybų teikiamos paslaugos.....	27
2.5. Antrojo skyriaus apibendrinimas	28
3. VARĖNOS RAJONO TURISTINIO POTENCIALO ANALIZĖ	29
3.1. Rajono gamtinė-geografinė charakteristika	29
3.2. Varėnos rajono turizmo infrastruktūros analizė.....	31
3.3. Varėnos rajone teikiamų turizmo paslaugų analizė	35
3.4. Trečiojo skyriaus apibendrinimas	38
4. DARNAUS TURIZMO ĮGYVENDINIMO VARĖNOS RAJONE VERTINIMAS	40
4.1. Tyrimo metodika	40
4.2. Tyrimo rezultatų analizė ir vertinimas	41
4.2.1. Strateginiuose dokumentuose apibrėžtų darnaus turizmo principų įgyvendinimo vertinimas.....	42
4.2.2. Kaimo turizmo sodybų savininkų požiūrio į darnaus turizmo principų įgyvendinimą vertinimas.....	45
4.3. Kaimo turizmo sodybų veiklos darnaus vystymosi vertinimas.....	52
4.4. Darnaus turizmo principų įgyvendinimo SSGG analizė	54
IŠVADOS	55
REKOMENDACIJOS.....	57
LITERATŪRA.....	58
ANOTACIJA	63
ANNOTATION	63
SANTRAUKA	64
SUMMARY	65
PRIEDAI.....	66

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

<i>1 pav.</i> Sąvokos „darnus vystymasis“ skirstymas pagal būdingus požymius.....	9
<i>2 pav.</i> Požiūriai į darnų vystymąsi	10
<i>3 pav.</i> „Darbotvarkė 21“ skyriai.....	12
<i>4 pav.</i> ES darnaus vystymosi prioritetai.....	12
<i>5 pav.</i> Terminų „turizmas“ požymiai	14
<i>6 pav.</i> Darnaus turizmo modelis.....	16
<i>7 pav.</i> Sąvokos „kaimo turizmas“ definicijos	20
<i>8 pav.</i> Kaimo turizmo sodybų skaičius Lietuvoje 2000-2013 m.....	22
<i>9 pav.</i> Žemės ūkio naudmenų našumas (balais).....	25
<i>10 pav.</i> Varėnos rajono seniūnijos	30
<i>11 pav.</i> Respondentų pasiskirstymas pagal sąvokos „darnus turizmas“ žinomumą, proc.	45
<i>12 pav.</i> Sąvokos „darnus turizmas“ žinomumas pagal kaimo turizmo veiklos trukmę, proc.	46
<i>13 pav.</i> Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal sąvoką „darnus turizmas“ apibūdinančių turizmo formų pasirinkimą, proc.	46
<i>14 pav.</i> Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal sąvoką „darnus turizmas“ apibūdinančių aspektų pasirinkimą, proc.	47
<i>15 pav.</i> Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.	48
<i>16 pav.</i> Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.	48
<i>17 pav.</i> Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.	49
<i>18 pav.</i> Respondentų pagal kaimo turizmo veiklos trukmę atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.	49
<i>19 pav.</i> Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.	50
<i>20 pav.</i> Respondentų nuomonės apie ateityje planuojamo skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių aplinkosaugos principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle pasiskirstymas, proc.....	51
<i>21 pav.</i> Respondentų nuomonės apie ateityje planuojamo skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių ekonominių principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle pasiskirstymas, proc.....	51
<i>22 pav.</i> Respondentų nuomonės apie ateityje planuojamo skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių socialinių principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle pasiskirstymas, proc.	52

LENTELIŲ SĄRAŠAS

<i>1 lentelė.</i> Lėšų panaudojimas pagal SAPARD programą, tūkst. litų	23
<i>2 lentelė.</i> Kaimo turizmo sodybų procentinis pasiskirstymas apskrityse 2003-2013 m.	24
<i>3 lentelė.</i> Kaimo turizmo teritorijų tipai ir jiems būdingi bruožai	25
<i>4 lentelė.</i> Poilsiautojų skaičius apskrityse 2003-2013 m.	26
<i>5 lentelė.</i> Poilsiautojų procentinis pasiskirstymas kaimo turizmo sodybose sausio-gruodžio mėn.	26
<i>6 lentelė.</i> Turistiniu požiūriu svarbesnės Alytaus regiono kultūros vertybės	33
<i>7 lentelė.</i> Dviračių, pėsčiųjų ir autoturizmo trasų maršrutai Varėnos rajone 2013 m.	34
<i>8 lentelė.</i> Kaimo turizmo sodybų skaičius Varėnos rajono seniūnijose 2015 m. pradžioje	36
<i>9 lentelė.</i> Kaimo turizmo sodybų teikiamos paslaugos ir pramogos 2015 m. pradžioje	37
<i>10 lentelė.</i> Respondentų charakteristika	45
<i>11 lentelė.</i> Varėnos rajono kaimo turizmo sodybų veiklos darnaus vystymosi vertinimas	53
<i>12 lentelė.</i> SSGG analizė	54

PRIEDŲ SĄRAŠAS

Priedas 1.Klausimynas Varėnos rajono savivaldybės turizmo ir verslo skyriaus vyriausiajam specialistui.....	67
Priedas 2. Anketa	68
Priedas 3.Kaimo turizmo sodybų veiklos darnaus vystymosi vertinimas.....	70

IVADAS

Geriausią darnaus turizmo apibūdinamą pateikia Pasaulio turizmo organizacija, kuri teigia, kad darnus turizmas apibrėžiamas kaip turizmas, kuris valdo išteklius taip, kad būtų patenkinti ekonominiai, socialiniai ir estetiški poreikiai, išlaikant kultūrinį vientisumą, ekologinius procesus, biologinę įvairovę ir visas gyvybės palaikymo sistemas (PTO, 2010.).

Darnus vystymasis tai koks vystymasis, kuris tenkina dabartinius visuomenės poreikius, nemažinant ateinančių kartų galimybių tenkinti savus poreikius. Faktiškai darnaus vystymosi koncepcijos pagrindą sudaro trys lygiaverčiai komponentai – aplinkos apsauga, ekonominė plėtra ir socialinis vystymasis (Darnaus vystymosi iniciatyvos, 2011). Tai kompromisas, tarp šių trijų komponentų, kuris neviršija leistinų poveikio aplinkai ribų ir sudaro galimybę pasiekti visuotinę gerovę.

Efektyvus turizmo principų įgyvendinimas skatina teigiamą turizmo naudą, vysto tolygią integraciją į regiono planus, didina gyventojų užimtumą bei gerina gyvenimo kokybę. Netinkamai planuojama ir valdoma turizmo plėtra gali daryti žalą, o tinkamai – gali būti ekonominės ir socialinės gerovės pagrindu. Efektyvus turizmo planavimas ir valdymas yra garantas, kad darnaus vystymosi priemonėmis bus padidinta turizmo nauda ir sumažintas neigiamas poveikis.

Temos aktualumas. Varėnos rajonas įsikūręs pietinėje Lietuvos dalyje, Dainavos lygumoje, Dzūkų aukštumoje ir Eišiškių plynaukštėje. Per Varėnos raj. teka Nemunas, Merkys, Ūla ir yra net 160 ežerų. Didžiausią teritorijos dalį (65,7 proc. ploto) užima miškai, iš jų trečdalią rajono teritorijos užima Dzūkijos nacionalinis parkas ir Čepkelių valstybinis rezervatas. Čia palankios sąlygos plėtoti visų rūšių turizmą, nes gausu lankytinų ne tik gamtos, bet ir istorinių, architektūrinių objektų. Darnaus turizmo principų įgyvendinimas, mažins Varėnos rajono skirtumus nuo kitų regionų, mažins gyventojų gerovės skirtumus, o vystymosi tolygumas skatins socialinę ir ekonominę gerovę.

Šiuo metu Varėnos raj. turizmo paslaugų spektras labai platus – išnaudotos tiek gamtinės, tiek kultūrinės galimybės. Vystyti turizmo paslaugų kokybę, remiantis Jungtinių Tautų programomis, bei Pasaulio turizmo organizacijos strateginiais darnaus vystymosi planais ir koncepcijomis galimybė plati. Darnaus turizmo plėtra skatina vystyti naujas infrastruktūros, teritorijų plėtros planus, kurie gali turėti neigiamą poveikį bendruomenei, nes auga paslaugų bei mokesčių kaina. Būtina pusiausvyra, kuri nesukeltų nepatogumų vietiniams gyventojams (grūstys, šiukšlės, vandalizmas, gyvenimo įpročių sutrikdymas ir kt.).

Temos iširtumas. Darnaus turizmo ypatumus per kaitų kitos ir ekonominių ciklų prizmę analizavo B. Bramwell ir B. Lane (2009). I. Marozienė (2010) savo darbe analizavo darnaus turizmo vystymo prielaidas. J. Ramanauskas ir A. Gargasas (2011) parengė metodiką, leidžiančią atlikti kaimo turizmo sodybų veiklos vertinimą darnaus vystymosi aspektu.

Objektas. Darnaus turizmo principų įgyvendinimas Varėnos raj.

Problema. Nėra pakankamai aišku, kaip įgyvendinti darnaus turizmo principus Varėnos rajone, sėkmingai realizuojant socialinės atsakomybės politiką ir darnų vystymąsi?

Hipotezė. Darnus turizmo principų įgyvendinimas Varėnos rajone vyksta sklandžiai.

Darbo tikslas. Išanalizuoti ir įvertinti Varėnos raj. darnaus turizmo principų įgyvendinimo plėtrą ir turizmo traukos vietovių koncepciją.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti darnaus turizmo vystymo sampratą ir principus
2. Charakterizuoti Lietuvos gamtinio turizmo būklę
3. Apžvelgti Varėnos raj. gamtinį ir kultūrinį paveldą kaip turizmo traukos objektus
4. Įvertinti darnaus turizmo galimybes ir potencialą Varėnos raj.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, dokumentų (Jungtinių tautų, Tarptautinės turizmo organizacijos, Lietuvos teisės aktų) analizė, interviu, statistiniai metodai.

Praktinė reikšmė. Gauti rezultatai gali būti pritaikomi įgyvendinant darnaus turizmo principus kituose rajonuose.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro keturios pagrindinės dalys: viena teorinė ir trys analitinės. Darbo pabaigoje suformuluojamos išvados ir pateikiamos rekomendacijos. Darbe pateikiama 12 lentelių, 22 paveikslai ir 3 priedai. Rašant darbą remtasi 76 literatūros šaltiniais. Darbo apimtis 65 puslapiais (be priedų).

Darbe naudotos sąvokos:

Darnus vystymasis - tai ilgalaikės plėtros tikslas, kuris apima ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius tikslus (Šivickas et al., 2010)

Darnus turizmas – „turizmas, kuriame sprendžiant lankytojų, pramonės, aplinkos apsaugos ir priimančios bendruomenės poreikius privaloma visapusiškai atsižvelgti į dabartinį ir būsimą ekonominį, socialinį bei aplinkos apsaugos poveikį“ (United..., 2005, p.11).

Kaimo turizmas - tai veikla, kuri apima tris aspektus: 1) kaimo aplinkoje (tai veikla, susijusi su žemės ūkiu, kraštovaizdžiu ir gamtovaizdžiu; su vietiniais gyventojais, jų papročiais, apeigomis bei amatais) vykdoma veikla; 2) veiklos metu vyksta aplinkos pažinimas; 3) veiklos metu vykdoma poilsis ir rekreacija (Žalys et al., 2006)

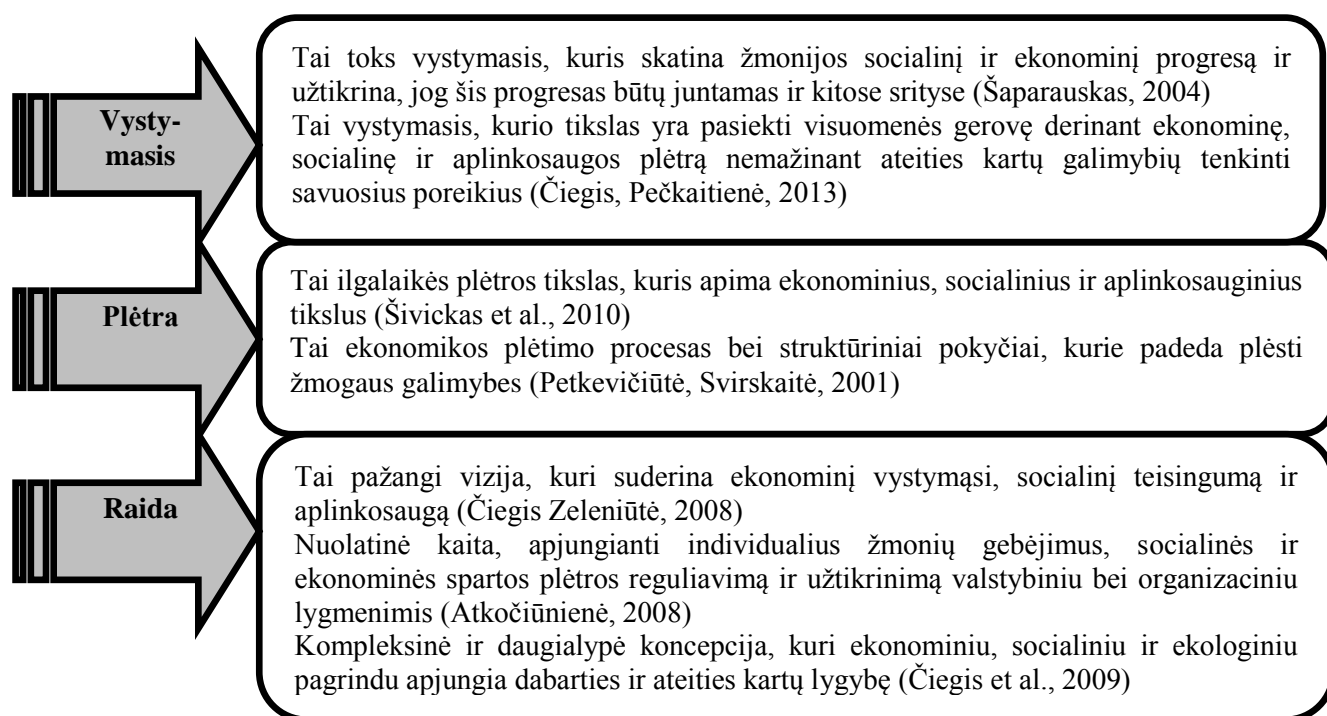
Darnaus turizmo principai – vienas su kitu glaudžiai susiję aplinkos, ekonominiai ir socialiniai-kultūriniai darnaus turizmo aspektai.

1. TURIZMO REIKŠMĖ DARNAUS VYSTYMOŠI KONTEKSTE

1.1. Darnaus vystymosi samprata

Sąvoka „*darnus vystymasis*“ (angl. *sustainable development*) pradėta vartoti tik XX a. pabaigoje, nors darnaus vystymosi koncepcijos istorinės ištakos, anot R. Čiegio (2004) siekia pokarinius laikus. R. Čiegis (2003) pastebi, jog šios sąvokos vertimas iš anglų kalbos daugelyje pasaulio šalių buvo virtęs diskusijų objektu. Tai buvo aktualu ir Lietuvai – po ilgų diskusijų 2003 m. sausio mėn. Valstybinė lietuvių kalbos komisija patvirtino oficialų angliško termino lietuviškąjį atitikmenį.

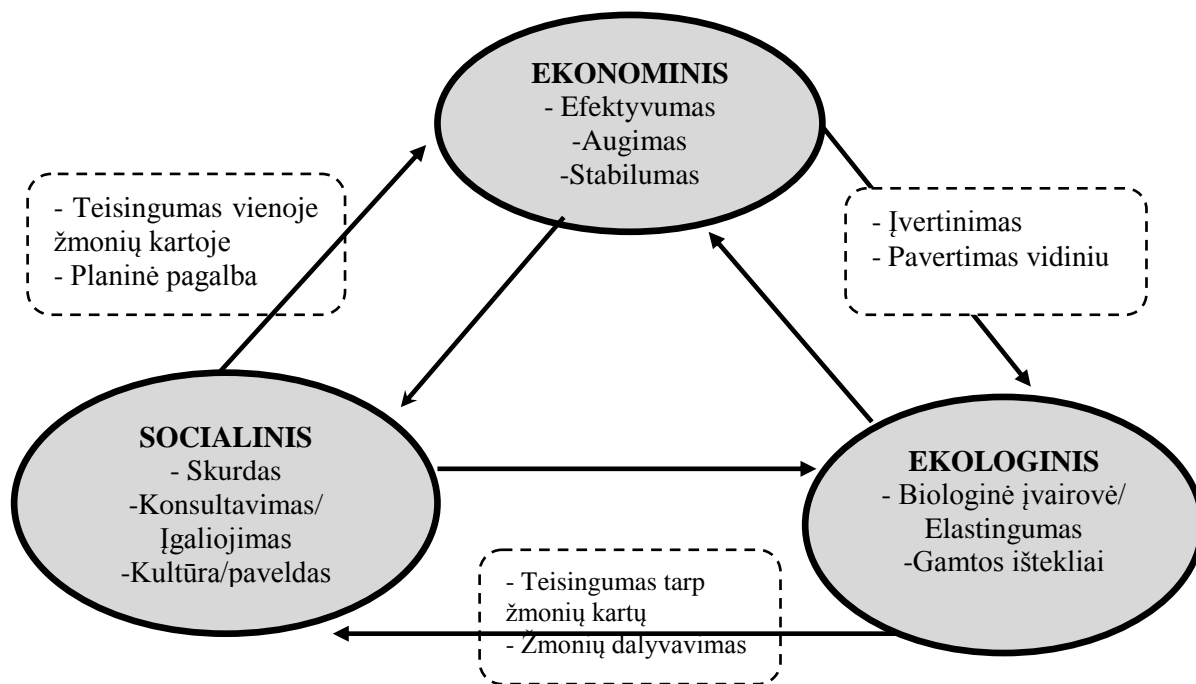
Atlikta mokslinėje literatūroje pateiktų šios sąvokos definicijų apžvalga leidžia išskirti jai būdingus požymius (žr. 1 pav.).

1 pav. Sąvokos „darnus vystymasis“ skirstymas pagal būdingus požymius

Pateiktose mokslinių tyrimų pristatymuose (Petkevičiūtė, Svirskaitė, 2001; Šaparauskas, 2004; Atkočiūnienė, 2008; Čiegis, Zeleniūtė, 2008; Šivickas et al., 2010; Čiegis et al., 2009; Čiegis, Pečkaitienė, 2013) galima išžvelgti du labai svarbius aspektus: 1) darnus vystymasis apima tris tarpusavyje glaudžiai sąveikaujančius sektorius - ekonomiką, visuomenę ir aplinką; 2) aplinkos apsaugos klausimus siūloma spręsti per ekonomikos ir visuomenės prizmę.

Anot R. Čiegio (2008), ekonominis, socialinis-kultūrinis ir ekologinis sektoriai yra pagrindiniai darnaus vystymosi sektoriai, kurie akcentuojami rengiant valstybių ar regionų vystymosi strategijas (žr. 2 pav.). Kitaip sakant, šiose strategijose šiems sektoriams turi būti skiriamas vienodas dėmesys.

2 pav. Požiūriai į darnų vystymąsi

Cit. pagal Čiegis, 2008, p. 30

Remiantis mokslininkų (Štreimikienė, Vasiljevienė, 2004; Čiegis, Zeleniūtė, 2008) įžvalgomis, darnus vystymasis *ekonominiu aspektu* turi garantuoti tokį vystymąsi, kuris sudarytų sąlygas ilgalaikiam stabiliam ekonomikos augimui ir užtikrintų, kad ir ateityje asmeninės pajamos nebūtų mažesnės nei dabartinių kartų. Darnus vystymasis *socialiniu aspektu* turi garantuoti visapusiškai kokybišką gyvenimą bei siekti, kad bendruomenėse būtų išlaikyti glaudūs socialiniai ryšiai ir santykiai. Darnus vystymasis *ekologiniu aspektu* turi ne tik siekti užtikrinti biologinių rūšių įvairovės bei ekosistemų ir ekologinių procesų išsaugojimą, bet užtikrinti ir tokį gamtinių išteklių kiekio naudojimą, kad jų liktų ir ateities kartoms. Todėl, remiantis R. Čiegiu (2009), darnų vystymąsi tikslinga traktuoti kaip kompromisą tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių tikslų, kuris leistų siekti visuomenės gerovės tiek dabartinei, tiek ir ateinančioms kartoms. Šis teiginys suponuoja mintį, kad darnus vystymasis yra tarsi saugiklis, užtikrinantis dabartinių išteklių išsaugojimą ateities kartoms.

R. Čiegis ir J. Ramanauskienė (2011) akcentuoja, kad visos trys darnaus vystymosi dedamosios – šalies ekonomika (siekis ekonominės plėtros), šalies socialinė aplinka (orus ir svarbiausius poreikius patenkinantis gyvenimas) ir ekologinė aplinkos kokybė (išmintingas gamtos išteklių naudojimas ir jų užtikrinimas ateities kartoms) – yra vienodai svarbios ir ne viena iš jų neturėtų būti išskirta kitų dedamųjų atžvilgiu. Tačiau darnaus vystymosi kontekste visgi išryškėja aplinkosauginis aspektas. Taip teigti leidžia tas faktas, jog ilgą laiką ekonominis augimas buvo neatskiriama nuo neracionalaus gamtos išteklių naudojimo. Tokio elgesio rezultatas – ne tik sumažėjusios gamtinių išteklių atsargos, bet ir padidėjęs dirvožemio, hidrosferos ir atmosferos oro užterštumas.

1.2. Darnaus vystymosi reglamentavimas

Didelis dėmesys į aplinkosaugos klausimus pradėtas skirti tik XX a. pabaigoje. Pasaulio išteklių institutas padarė išvadą, jog pasaulis „artėja prie potencialių aplinkos bei žmogaus sukeltų katastrofų“ (Čiegis, 2008, p. 29). Kitaip sakant, aplinkos apsauga pradėta rūpintis tik tada, kai iškilo reali gamtinių katastrofų grėsmė.

Aplinkos globalinėmis problemomis susirūpino ir Jungtinės Tautos (JT). 1967 m. ir 1968 m. vykusiose JT Generalinės asamblėjos sesijose buvo priimti nutarimai dėl specialios JT konferencijos aplinkos problemoms organizavimo. 1972 m. Stokholme įvykusioje konferencijoje dalyvavo 113 pasaulio šalių atstovų, kurie priėmė deklaraciją, raginančią racionaliai harmonizuodamos plėtros ir aplinkos santykius (Čiegis, Zeleniūtė, 2008). 1980 metais trijų tarptautinių institucijų – Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos (IUCN), Jungtinių tautų aplinkos programos (UNEP) ir Laukinės gamtos fondo (WWF) – iniciatyva buvo priimta Pasaulio apsaugos strategija (angl. *World Conservation Strategy*). Strategijoje deklaruojama, kad visuomenės vystymasis ir gamtos apsauga turi būti neatsiejami nuo racionalaus gamtos išteklių naudojimo (World Conservation Strategy, 1980). Ši strategija traktuojama šiuolaikinės darnaus vystymosi koncepcijos, suformuotos po septynerių metų, ištakomis. 1987 m. JT Pasaulinė aplinkos ir plėtros komisija (WCED) taip vadinamoje Brundtland ataskaitoje darnų vystymąsi apibrėžia kaip tokį vystymąsi, kuris leidžia patenkinti dabartinius visuomenės poreikius nemažinant ateinančių kartų galimybių tenkinti savo poreikius (Our Common Future, 1987). 1992 m. Rio de Žaneire vykusioje pasaulinėje JT aplinkos ir vystymo konferencijoje (UNCED) buvo galutinai suformuotos pagrindinės darnaus vystymosi nuostatos - darnus vystymasis buvo įteisintas kaip ilgalaikė visuomenės vystymosi strategija. Konferencijoje buvo suderinti trys dokumentai: Darbotvarkė 21, Struktūrinė konvencija dėl klimato pokyčių ir Biologinės įvairovės konvencija (Čiegis, Zeleniūtė, 2008). Kaip matome, per du dešimtmečius (1972-1992) pasauliniu mastu buvo priimta daug svarbių strateginių dokumentų, reglamentuojančių darnaus vystymosi principus.

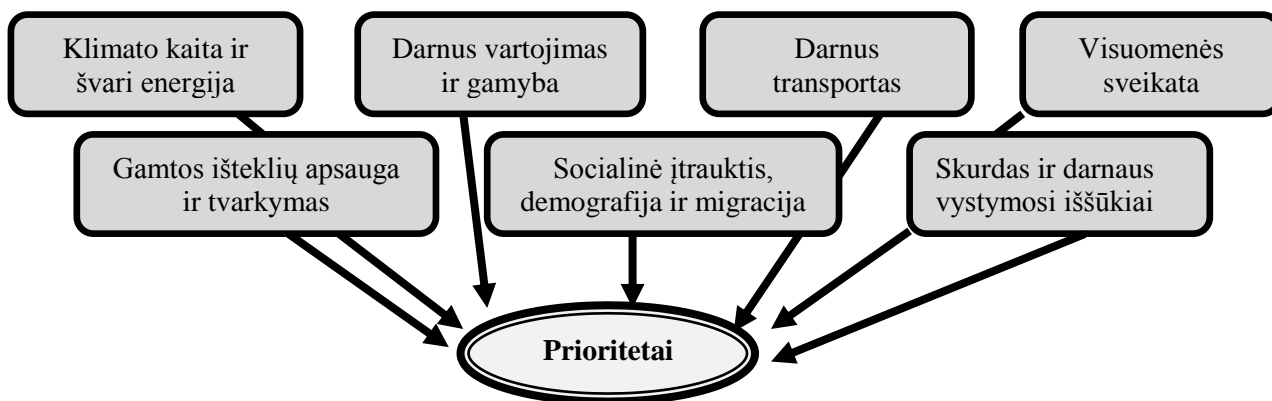
Viename tokių dokumentų, t.y. programoje „Darbotvarkė 21“ darnus vystymasis apibrėžiamas kaip plėtra, kurios metu svarbiausi žmonių bendruomenės gamtinių išteklių poreikiai yra užtikrinami nekenkiant tuos išteklius teikiančiai gyvajai gamtai (Darbotvarkė 21, 1992). Programoje, kuriai pritarė ir įsipareigojo įgyvendinti 179 pasaulio šalys (tame tarpe ir Lietuva), siekiant išsaugoti sveiką ekonomiką ir aplinką, akcentuojami svarbiausi įvairias gyvenimo sritis apimantys principai – racionalus gamtos išteklių naudojimas, sveikatos apsauga, švietimas, kova su skurdu, aplinkos apsauga, inovacijos ir kt. Siekiant darnaus vystymosi įvairiose gyvenimo srityse, suformuluoti svarbiausi uždaviniai, siekiai bei numatomos jų įgyvendinimo priemonės (žr. 3 pav.).

Socialiniai ir ekonominiai aspektai	Mažinti skurdą, keisti vartojimo būdus, gerinti sveikatos apsaugą, atsižvelgti į demografijos tendencijas, skatinti subalansuotą gyvenviečių plėtrą
Plėtos išteklių tausojimas ir tvarkymas	Tinkamą dėmesį skirti gamtos išteklių apsaugai, racionaliam naudojimui ir plėtrai, subalansuotai žemės ūkio ir kaimo plėtrai
Svarbiausių visuomenės grupių vaidmuo	Skatinti visuomenės dalyvavimą priimant sprendimus, vaikų ir jaunimo, NVO, vietos valdžios, verslo atstovų, mokslininkų ir ūkininkų vaidmenį
Įgyvendinimo priemonės	Išskiriamos darnaus vystymosi siekių įgyvendinimo priemonės

3 pav. „Darbotvarkė 21“ skyriai

Sudaryta darbo autorės pagal Darbotvarkė 21, 1992

2000 m. Lisabonos sutartyje buvo suformuotas pagrindinis Europos Sąjungos (ES) tikslas: tapti konkurencingiausios ir sparčiausiai besivystančios, žiniomis pagrįstos ekonomikos visuomene, užtikrinančia darnų ekonomikos augimą, didesnę užimtumą ir glaudesnius socialinius ryšius (Lisabonos sutartis..., 2007). Kitaip sakant, ES siekis yra įgyvendinti visus darnaus vystymosi principus. Pastebėtina, kad ši sutartis suvaidino svarbų vaidmenį formuojant bendrą ES darnaus vystymosi strategiją, kuri buvo patvirtinta 2001 m. Geteborge (Švedija) įvykusiame ES šalių vadovų pasitarime. Po penkerių metų, 2006 m., buvo parengta atnaujinta ES darnaus vystymosi strategija, kurioje akcentuojama, kad darnus vystymasis yra ilgalaikė ES strategija, užtikrinanti švarią ir sveiką aplinką bei gerėjančią gyvenimo kokybę dabartinei ir ateinančioms kartoms (Atnaujinta ES Tvaraus..., 2006). Įgyvendinant strategiją siekiama, kad ekonominis augimas spartintų socialinę pažangą ir gerintų aplinkos būklę, socialinė politika stimuliuotų ekonominį augimą, o aplinkos politika būtų ekonomiškai veiksminga. Strategijoje išskiriami septyni darnaus vystymosi prioritetai (žr. 4 pav.).

4 pav. ES darnaus vystymosi prioritetai

Sudaryta darbo autorės pagal Atnaujinta ES Tvaraus..., 2006

R. Čiegis ir R. Zeleniūtė (2008) teigia, kad darnaus šalies vystymosi teisinio reglamentavimo pradžia galima laikyti 1992 m., kuomet buvo parengta Lietuvos aplinkos apsaugos programa. Kaip matome, darnaus vystymosi aspektai Lietuvoje pradėjo ryškėti praėjus 20 metų nuo 1972 m. Stokholme priimtos racionalią harmonizuotą plėtrą ir aplinkos santykius raginančios deklaracijos. Ši Lietuvoje priimta programa apėmė svarbiausias tuometines gamtosaugos problemas ir numatė jų sprendimo būdus bei eiliškumą. Pastebėtina, kad dauguma numatytų priemonių buvo kryptingai realizuojamos, o kai kurios jų tęsiamos ir dabartiniu metu.

Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, Lietuvos Respublikos Vyriausybės priimta 2003 rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160, yra vienas iš pagrindinių Lietuvos ūkio plėtros, aplinkos apsaugos ir socialinės politikos darnaus vystymosi nuostatas integruojančių dokumentų. Šiame dokumente darnus vystymasis suprantamas kaip kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, sudarantis galimybes pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų. Šioje strategijoje įvardinta 11 Lietuvos darnaus vystymosi prioritetų: nuosaikus ir darnus ūkio šakų ir regionų ekonomikos vystymasis; socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų ir regionų viduje mažinimas išsaugant jų savitumą; pagrindinių ūkio šakų (transporto, pramonės, energetikos, žemės ūkio, būsto, turizmo) poveikio aplinkai mažinimas; efektyvesnis gamtos išteklių naudojimas ir atliekų tvarkymas; pavojaus žmonių sveikatai mažinimas; pasaulio klimato kaitos ir jos padarinių švelninimas; geresnė biologinės įvairovės apsauga; geresnė kraštovaizdžio apsauga ir racionalus tvarkymas; užimtumo didinimas, nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas; švietimo ir mokslo vaidmens didinimas; Lietuvos kultūrinio savitumo išsaugojimas. Strategijos uždaviniai ir įgyvendinimo priemonės suskirstytos į 4 dalis: „Aplinkos kokybė“, „Ekonomikos vystymasis“, „Socialinis vystymasis“ ir „Regionų vystymasis“, be to, numatytas strategijos įgyvendinimas ir priežiūra bei darnaus vystymosi rodikliai.

2009 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 1247 Lietuvos Respublikos Vyriausybė atnaujino Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją. Pagrindinis Lietuvos darnaus vystymosi siekis, neatsižvelgiant į užsitęsusią pasaulinę ekonomikos krizę, išlieka tas pats - pagal ekonominio ir socialinio vystymosi, išteklių naudojimo efektyvumo rodiklius iki 2020 m. pasiekti 2003 m. ES valstybių vidurkį, pagal aplinkos taršos rodiklius - neviršyti ES leistinų normatyvų, laikytis tarptautinių konvencijų, ribojančių aplinkos taršą ir poveikį pasaulio klimatui, reikalavimų. Tai pasiekti galima tik diegiant naujausias, aplinkai palankesnes technologijas. Mokslo pažangai ir žinioms šioje strategijoje skiriama ypač daug dėmesio.

1.3. Darnaus turizmo samprata ir pagrindiniai principai

Literatūroje (Kinduryš, 1998; Armaitienė et al., 2002) pateikiama skirtinga sąvokos „turizmas“ kilmė. Sąvoka kildinama iš lotyniško žodžio „turn“, kuris reiškia sukutį, sukimą ir apibūdinama kaip kelionė iš vienos vietos į kitą, tačiau grįžtant į pirmąją bei iš prancūzų kalbos, kur šia sąvoka apibūdinama sporto šaka, kuri reiškia racionalų poilsį su lavinimu arba mokslo uždaviniais jungiančią kelionę. Kaip terminas ši sąvoka pradėta vartoti XIX a. pabaigoje.

Teigiama, kad turizmas pradėjo formuotis tada, kai patenkinus pirminius žmogaus poreikius (t.y. poreikis maistui bei išgyvenimui reikalingoms sąlygoms) atsirado informacijos ir kelionių poreikis (Labanauskaitė ir Jusčius, 2001). Šis teiginys suponuoja mintį, kad turizmas yra turtingųjų visuomenės narių poreikis. Anot I. Žalienės ir A. Sabaliauskaitės (2002), turizmas apima santykių, reiškinių ir ryšių visumą, lydinčią žmogų kelionėje ir būnant tokiose vietose, kurios nėra jo gyvenamosios vietos ir nesusijusios su jo darbo veikla. Tai reiškia, kad turizmu negalima vadinti asmens judėjimo iš gyvenamosios vietos į darbovietę ir atvirkščiai. Turizmas įvardijamas ir kaip procesas, kuriam būdingi nuotyčiai, o žmogaus fiziologinių poreikių patenkinimas sąlygoja šalies ekonominės gerovės didinimą, valstybės ūkio šakos vystymą, užimtumo skatinimą bei pajamų užtikrinimą (Fridgen, 1999). Šis apibrėžimas praplečia turizmo sąvoką, t.y. turizmą traktuoja ne tik kaip keliavimą iš vienos vietos į kitą, bet ir kaip nuotykių bei įspūdžių užtikrinimą.

Atlikta mokslinės literatūros analizė leidžia išskirti svarbiausius termino „turizmas“ aspektus (žr. 5 pav.).

Kaip socialinis reiškinys	Keliaudami žmonės susipažįsta su kitų šalių kultūra, papročiais, gyvenimo būdu, bendrauja su vietiniais gyventojais ir kartu veikia jų socialinę aplinką (Damulienė, 1996)
Kaip ekologinis reiškinys	Į lankomas vietas atvykstantys turistai vien savo buvimu niokoja gamtą, naikina vietovės autentiškumą, sukelia ekologinių problemų (Damulienė, 1996) Masinis turizmas kelia vis daugiau aplinkosaugos problemų, socialinę ir kultūrinę degradaciją (Mowforth, Munt, 2003)
Kaip gamtinis-kultūrinis fenomenas	Lankomos vietos pasižymi gražiais, unikaliais peizažais, istoriniais bei kultūriniais paminklais, įdomia tautos kultūra (Damulienė, 1996)
Kaip ekonominis reiškinys	Tai pramonė, kuri praturtina žiniomis, teikia socialinę plėtrą ir taip pat spartina ekonomikos augimą (Chockalingam, Ganesh, 2010) Tai ekonominė veikla, orientuota į darbo vietų kūrimą, ekonominį augimą, pajamų generavimą (Bramwell, Lane, 2009)

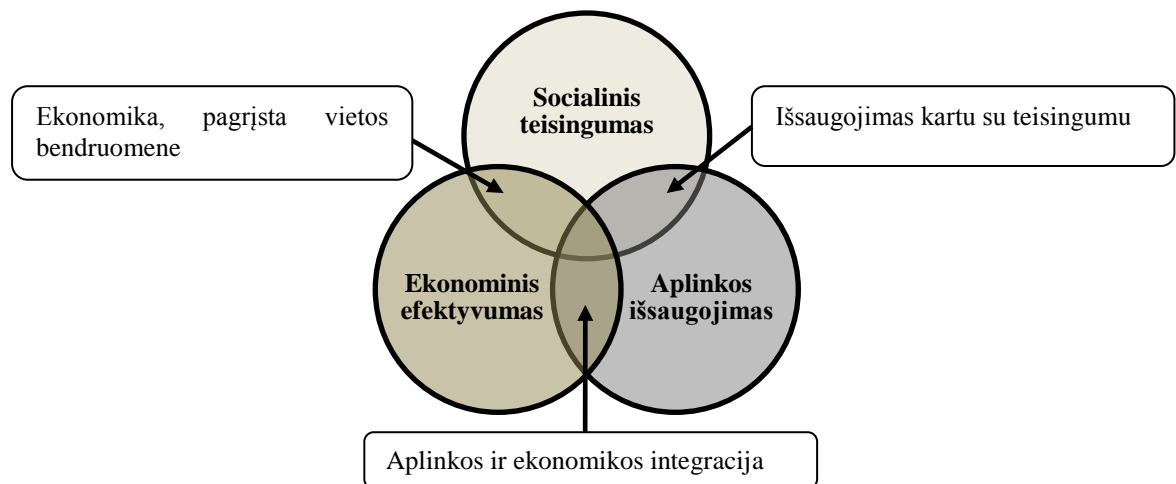
5 pav. Termino „turizmas“ požymiai

Remiantis mokslininkų (Damulienė, 1996; Mowforth, Munt, 2003; Bramwell, Lane, 2009; Chockalingam, Ganesh, 2010) įžvalgomis darytina prielaida, kad turizmas yra keliavimas iš vienos vietos į kitą siekiant pažinti lankytinų vietų socialinę bei gamtinę-kultūrinę aplinką. Tačiau toks aplinkos pažinimas daugiau ar mažiau pažeidžia lankomos vietovės autentiškumą, sukelia ekologinių problemų. Taip yra todėl, kad turizmas yra traktuojamas kaip ūkio šaka, kuri padeda sustiprinti šalies ekonomiką ir pakelti jos socialinį lygį (Smith, 2007). O kiekvienai ūkio šakai yra būdinga tai, jog ji naudoja išteklius (kultūrinius, gamtinius, žmogiškuosius ir kt.), iš kurių dalis yra neatsinaujinantys. Turizmo sektorius glaudžiai susijęs su „*aplinkos apsauga, transporto sistema, žemės ūkiu, miškų ūkiu, vandens ūkiu, verslu, tarptautine integracija, regionų plėtote, socialine plėtote, kultūra, švietimu ir mokslu*“ (Štreimikienė et al., 2005, p. 488). Kaip matome, turizmas savyje apjungia tris svarbius aspektus: ekonominį, socialinį ir aplinkosauginį. Pastebėtina, kad visi šie aspektai atliepia svarbiausius darnaus vystymosi prioritetus.

JT Pasaulio turizmo organizacijos išleistame leidinyje, skirtame darnaus turizmo politikos formuotojams, akcentuojama, kad „netvarus“ turizmas gali ne tik atnešti daug žalos visuomenei ir aplinkai, bet ir sunaikindamas išteklius, kuriais jis remiasi, susinaikinti pats. Todėl visiems turizmo sektoriaus dalyviams būtina pripažinti darnaus vystymosi svarbą (Unted..., 2005). Tai reiškia, kad formuojant turizmo politiką būtina vadovautis darnaus vystymosi prioritetais. Minėtame leidinyje pateikiamas terminas „darnus turizmas“, kuris apibrėžiamas kaip toks „*turizmas, kuriame sprendžiant lankytojų, pramonės, aplinkos apsaugos ir priimančios bendruomenės poreikius privaloma visapusiškai atsižvelgti į dabartinį ir būsimą ekonominį, socialinį bei aplinkos apsaugos poveikį*“ (United..., 2005, p.11). Kitaip sakant, formuojant turizmo politiką būtina griežtai reglamentuoti ekonominio, socialinio ir aplinkos apsaugos prioritetų sąveiką.

Atlikta turizmo sektoriaus veiklą ir plėtrą Lietuvoje reglamentuojančių teisės aktų analizė leidžia teigti, jog juose nėra apibrėžiamas terminas „darnus turizmas“. Lietuvos Respublikos turizmo įstatyme (2011) reglamentuojamos penkios turizmo paslaugų rūšys (kelionių organizavimo, turistų informavimo, apgyvendinimo, sveikatinimo ir sveikatingumo bei vežimo, maitinimo, pramogų, konferencijų organizavimo, vandens ir kitos turizmo paslaugos), tačiau nėra apibrėžiama darni jų plėtra. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatyme (1993) reglamentuojamas pažintinis turizmas, kuris orientuotas į „*krašto gamtos ir kultūros paveldo teritorinių kompleksų ir objektų (vertybių), kraštovaizdžio bei istorijos pažinimą*.“ Tačiau minėtas teisės aktas tokio pažinimo nesieja su aplinkos išsaugojimu. Darnaus turizmo sąvoka apibrėžiama tik Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 m. programos projekte (2014), kur darnus turizmas įvardijamas kaip „*turizmo plėtros ir planavimo rūšis, skatinant plėtoti turizmą išsaugant natūralią gamtinę ir kultūrinę aplinką*“. Kitaip sakant, darnus turizmas bus užtikrintas tik tada, kai garantuos natūralios gamtos ir kultūrinės aplinkos apsaugą.

R. Dagiliūtė ir Ž. Bartkutė (2014) remiasi užsienio mokslininkų įžvalgomis ir pateikia darnaus turizmo modelį, kuriame persipina aplinkos, ekonominiai ir socialiniai-kultūriniai turizmo plėtojimo aspektai (žr. 6 pav.).

6 pav. Darnaus turizmo modelis

Cit. Pagal R. Dagiliūtė ir Ž. Bartkutė, 2014, p. 125.

JT Pasaulio turizmo organizacija darnaus turizmo kontekste skatina gerbti turistus priimančių bendruomenių socialinį-kultūrinį autentiškumą, išsaugoti jų nekilnojamąjį ir gyvąjį kultūros paveldą bei tradicines vertybes, ir prisidėti prie tarpkultūrinio supratimo ir tolerancijos (United..., 2005). Šis teiginys leidžia daryti prielaidą, jog darnaus turizmo kontekste atsakingas vaidmuo tenka turistams, kurių elgesys turi įtakos tiek priimančios šalies ekonomikai, tiek aplinkosaugai, tiek ir socialiniam-kultūriniam potencialui. Pastebėtina, kad pagal darnaus turizmo modelį socialinis teisingumas turi būti naudingas vietos bendruomenei, didinti užimtumą, pajamas, gerinti gyvenimo kokybę, skatinti dalyvavimą, asmeninį vystymąsi ir pagarbą socialinėms ir kultūrinėms vertybėms (Dagiliūtė, Bartkutė, 2014). Tai reiškia, kad iškyla poreikis užkirsti kelią nederamam turistų poelgiui, kuris gali neigiamai įtakoti ekonominį, socialinį-kultūrinį ir aplinkosauginį priimančios šalies potencialą.

Teigiama, kad darnaus turizmo kontekste būtina optimaliai išnaudoti pagrindinį turizmo plėtros pagrindą - gamtos išteklius, išlaikant esminius ekologinius procesus ir padedant išsaugoti gamtos paveldą bei biologinę įvairovę (United..., 2005). Kaip matome, darnus turizmas turi būti vykdomas taip, kad būtų kiek mažiau pažeista gamta. Pagal darnaus turizmo modelį aplinkos išsaugojimas turi apimti biologinės įvairovės, racionalių natūralių išteklių ir vietovės veiklos rūšių išsaugojimą bei natūralių išteklių saugojimą ateities kartoms (Dagiliūtė, Bartkutė, 2014). Šis teiginys papildo darnaus turizmo sampratą, kadangi jame nurodoma, jog būtina gamtą ne tik saugoti nuo pažeidimų, bet ir išsaugoti natūralius jos išteklius ateities kartoms. Pagal darnaus turizmo modelį ekonominis efektyvumas turi užtikrinti turizmo gyvybingumą lankomoje vietovėje, įmonių gyvybingumą ir

paklausos patenkinimą (Dagiliūtė, Bartkutė, 2014). Kaip matome, darnaus turizmo kontekste labai svarbus vaidmuo tenka ir ekonominiam aspektui, kuris ženkliai prisideda ir prie gamtos išsaugojimo.

Darnaus turizmo kontekste būtina palaikyti gyvybingas ir ilgalaikes ekonomines veiklas, duodančias socialinę ir ekonominę naudą visoms dalyvaujančioms interesų grupėms, įskaitant stabilias darbo vietas, galimybes gauti pajamas ir socialines paslaugas turistus priimančioms bendruomenėms. Nauda turi būti paskirstyta teisingai ir taip, kad ji prisidėtų prie skurdo mažinimo (United..., 2005). Kaip matome, darnaus turizmo tikslas yra užtikrinti balansą tarp trijų pagrindinių darnaus turizmo principų – ekonominio vystymosi, socialinio teisingumo ir aplinkos apsaugos.

A. Baležentis ir L. Paulauskienė (2012, p. 16) pastebi, kad darnusis turizmas, kuris „*siejamas su vadinamosios „žaliosios“ ekonomikos (angl. greeneconomy) ar „žaliojo“ turizmo (angl. greentourism) plėtra*“, tapatinamas su ekologiniu turizmu. Tai reiškia, kad akademinėje literatūroje darnaus turizmo sąvokai priskiriamos ir kita dažnai vartojama sąvoka. Ekologinis turizmas suprantamas kaip visuomenei ir aplinkai atsakingo turizmo rūšis, kuomet keliautojas gerbia ir tausoja vietinius resursus, ekonomiką, gamtą, visuomenę bei kultūrą (EKOTurizmas.info). Kitaip sakant, ekologinis turizmas skatina keliautojus gerbti ir tausoti priimančios šalies darnaus vystymosi prioritetus. R. Sirusienė (2008) ekologinį turizmą traktuoja kaip visų turistinės veiklos dalyvių ekologinės kultūros kėlimą, gamtosauginių normų ir technologijų laikymąsi rengiant ekologinius turus ir programas. Šis apibrėžimas rodo, kad ekologinis turizmas apima ekologinės kultūros skleidimą keliautojų tarpe. „Ekologinis turizmo žinynas neįgaliesiems“ ekologinį turizmą apibrėžia kaip darnias keliones, kuriose didžiausias dėmesys skiriamas vietinės kultūros parama ir aplinkosaugai. Šis ekologinio turizmo apibūdinimas labai artimas darnaus turizmo apibūdinimui, kadangi tiek vienas, tiek ir kitas akcentuoja paramą vietinei kultūrai bei aplinkosaugai. Taigi, atsižvelgiant į pateiktas sąvokos „ekologinis turizmas“ definicijas galima išvelgti bendrų panašumų su „darnaus turizmo“ sąvokos samprata. Tačiau A. Jampolskienė (2008) magistro baigiamajame darbe pastebi, kad alternatyvaus turizmo formos (t.y. ekologinis turizmas ir kaimo turizmas) ne visada gali vadintis darniuoju arba darniai vystomu turizmu, o masinio turizmo negalima traktuoti vien tik kaip nedarnaus turizmo. Pastebėtina, kad ekologinio turizmo samprata neapima masinio turizmo. A. Baležentis ir L. Paulauskienė (2012, p. 16) teigia, kad „*darnusis turizmas ne visada gali būti laikomas ekologišku todėl, kad ekologiškos technologijos gali būti panaudotos ir viešbučių versle dideliuose miestuose, ir netgi oro transporte*“. Kitaip sakant, vien ekologiškų priemonių ar technologijų naudojimas turizmo versle nėra pakankama priežastis jį traktuoti kaip darnųjį turizmą. Pastebėtina, kad šioms mintims pritaria ir I. Marozienė (2010), kuri nurodo, kad ekologinis turizmas nėra tapatus darniam turizmui – tai atskiras turizmo produktas, o darnus turizmas apima visas turizmo rūšis, kurios gali būti vystomos tiek darniai, tiek ir nedarniai. Todėl, anot I. Marozienės (2010, p. 28), „*darnaus vystymosi principai turėtų būti taikomi nepaisant to, kokia yra turizmo rūšis, kokia turizmo vietovė ar turizmo produktas*

yra vystomi“. Tai reiškia, kad darnus turizmas turi apimti ne konkrečią turizmo rūšį, bet visą turizmo sektorių.

1.4. Pirmojo skyriaus apibendrinimas

XX a. pabaigoje pradėta vartoti sąvoka „darnus vystymasis“ išreiškia ilgalaikį ir nuolatinį visuomenės plėtros procesą, kurio tikslas – sudaryti kompromisą tarp ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių tikslų ir užtikrinti palankias gyvenimo sąlygas tiek dabartinėms, tiek ir būsimoms kartoms. Pagrindinis dokumentas, užtikrinantis darnų vystymąsi Lietuvoje yra 2003 m. patvirtinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, kurioje nurodomas pagrindinis šalies darnaus vystymosi siekis – pagal ekonominio ir socialinio vystymosi bei išteklių naudojimo efektyvumo rodiklius iki 2020 m. pasiekti 2003 m. ES valstybių vidurkį, pagal aplinkos taršos rodiklius - neviršyti ES leistinių normatyvų, laikytis tarptautinių konvencijų, ribojančių aplinkos taršą ir poveikį pasaulio klimatui, reikalavimų.

Turizmo, kurį tikslinga traktuoti kaip keliavimą iš vienos vietos į kitą siekiant pažinti lankytinų vietų socialinę bei gamtinę-kultūrinę aplinką, sektoriuje persipina gamtinė, ekonominė ir visuomeninė aplinkos, iškyla poreikis laikytis darnios plėtros principų, t.y. ekonomikos augimo ir visuomenės vystymosi interesų derinimo su gamtos išsaugojimu. Todėl iškyla darnaus turizmo reikšmė, t.y. tokio turizmo, kuris būtų grindžiamas darnaus vystymosi principais. Pastebėtina, kad terminas „darnus turizmas“ turi būti siejamas ne su konkrečia turizmo rūšimi (pvz., ekologiniu turizmu), o su visu turizmo sektoriumi. Kadangi tiek masinis, t.y. didelių srautų, turizmas, tiek mažų srautų, t.y. specialių interesų, turizmas gali būti darnūs. Atsižvelgiant į tai, kad darnus vystymasis apima ekonominius, aplinkosauginius ir socialius tvarumo aspektus ir siekia didesnės ekonominės naudos bei geresnių gyvenimo sąlygų visuomenės nariams, darnus turizmas nepažeidžiant šių principų turi tenkinti turistų poreikius. Todėl visiems turizmo sistemos dalyviams būtina siekti pagrindinių darnaus turizmo principų įgyvendinimo atsižvelgiant į kiekvienos turizmo vietovės išskirtinumą ir situaciją (pvz., saugoma teritorija, pajūrio zona ir kt.).

2. KAIMO TURIZMAS KAIP DARNAUS TURIZMO PRIORITETAS LIETUVOJE

Turizmo plėtotės strategijoje (2001) nurodoma, kad turistiniu požiūriu Lietuvoje gausu gamtinį, kultūrinį ir istorinį potencialą bei patrauklumą turinčių objektų, todėl tuose regionuose, kur jų ypač daug, tikslinga plėtoti kultūrinį, pažintinį ir gydomąjį turizmą. Tuo tarpu žemės ūkiui nenašiuose regionuose tikslinga plėtoti kaimo turizmą, o kai kuriose kaimo vietovėse ši turizmo rūšis gali tapti pagrindiniu regioninės plėtros elementu. Kitaip sakant, Lietuvoje būtina skatinti visas turizmo rūšis, o agrarinei žemdirbystei netinkamuose plotuose steigti kaimo turizmo sodybas. Anot V. Atkočiūnienės (2011), pagal darnumo principą vystant kaimo turizmą būtina atsižvelgti į aplinkos bei gamtos vientisumą ir mažinti neatsinaujinančių išteklių vartojimą bei stengtis atnaujinti visus panaudotus išteklius. Šis teiginys rodo, kad kaimo turizmo verslas turi būti griežtai susijęs su darnaus vystymosi prioritetais. J. Ramanauskas ir A. Gargasas (2011) akcentuoja, kad kaimo turizmo plėtrai Lietuvoje turi būti skiriamas nuolatinis dėmesys, kadangi ši veikla apima visus pagrindinius darnaus vystymosi indikatorius: socialinius, ekonominius ir aplinkosauginius. Kitaip sakant, kaimo turizmas yra vienas iš svarbiausių darnaus turizmo vystymosi prioritetų Lietuvoje.

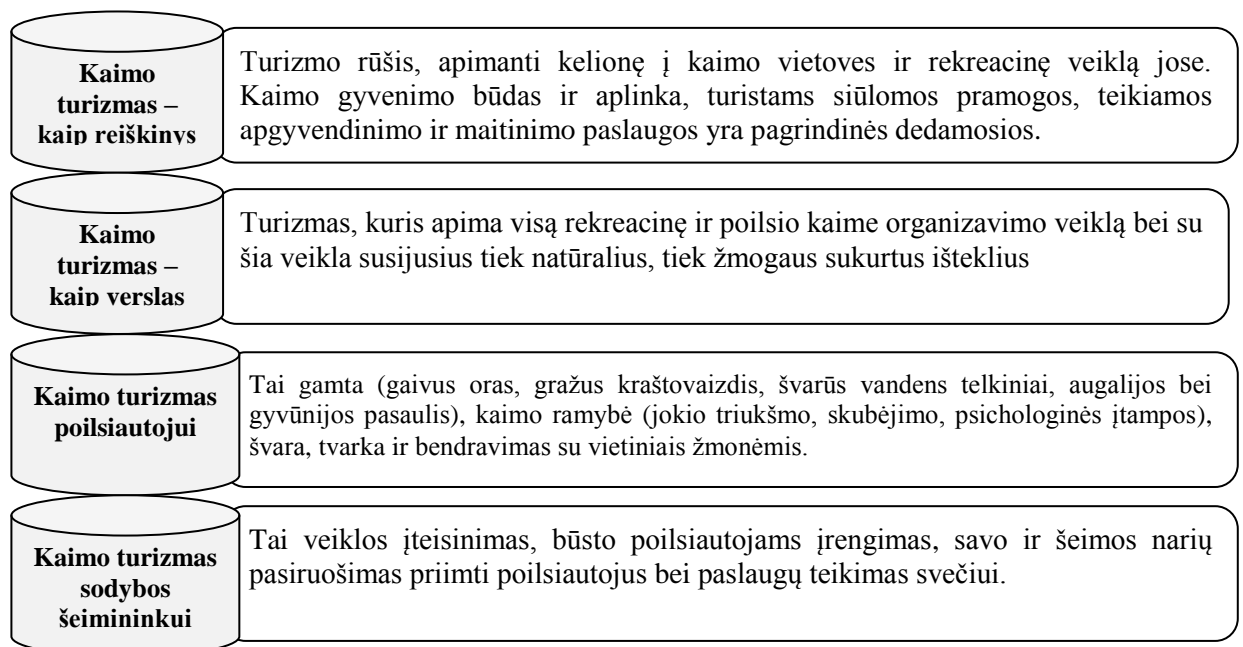
2.1. Kaimo turizmo samprata ir reglamentavimas

Kaimo turizmo ištakos Lietuvoje siekia XX a. 7-8 dešimtmečius, kuomet ši veikla, įvardinta privataus apgyvendinimo sektoriaus poilsiautojams teikiamomis nuomos paslaugomis, buvo plėtojama šalies nacionaliniuose bei regioniniuose parkuose (Vainienė, 2001). 1994 m. Lietuvos ūkininkų sąjungos iniciatyva surengtus pirmuosius seminarus apie kaimo turizmo plėtros galimybes galima įvardinti kaip socialinio reiškinio ir ūkininkavimui alternatyvios veiklos vystymosi pradžia. Po poros metų (1996 m.) susikūrė Lietuvos kaimo turizmo asociacija, o Lietuvos turizmo fondas pateikė informaciją apie keturias pirmąsias sodybas.

Atlikta akademinės literatūros analizė leidžia teigti, kad nėra visuotinai priimtos termino „kaimo turizmas“ sampratos. Kaimo turizmas dažniausiai asocijuojasi su turistų apgyvendinimu kaimo svečių namuose bei jų supažindinimu su kaimo buitimi ir tradiciniais amatais (Radosteva, Ponomoriova, 2013). Kitaip sakant, kaimo turizmu bus įvardinama tokia turizmo rūšis, kuri sudarys sąlygas poilsiautojui susipažinti su kaimo infrastruktūra ir buitimi. Kaimo turizmas gali būti apibrėžtas ir kaip vyriausybės bei vietos ūkininkų siekis kaimo vietovėse teikti poilsio paslaugas turistams (Maleki et al, 2014). Šis teiginys suponuoja mintį, kad kaimo turizmo paslaugos yra svarbios ne tik vietos ūkininkams, bet ir šalių vyriausybėms, kurios reglamentuoja šią turizmo rūšį.

S. Wearingo ir J. Neilo (2009) nuomone, kaimo turizmo negalima priskirti masiniam turizmui, nes jis tenkina specifinius ir savitus turistų poreikius. Vadinasi, kaimo turizmo paslaugų vartotojų poreikiai turi esminių skirtumų lyginant su kitų turizmo rūšių paslaugomis besinaudojančių poilsiautojų poreikiais. Teigiama, kad kaimo turizmo paskirtis yra tenkinti miesto turistų, kurie siekia pažinti kaimą, poreikius (Shih, Cartier, 2011). Šis teiginys leidžia daryti prielaidą, kad kaimo turizmo paslaugomis dažniausiai naudojasi miesto gyventojai. Pabrėžiama, kad kaimo turizmas per ekonominės veiklos įvairinimą suteikia galimybę atgaivinti kaimo vietas, nukentėjusias nuo urbanizacijos poveikio ar tradicinės kaimo pramonės nuosmukio (Mafunzwaini, Hugo, 2005). Pastebėtina, kad šis aspektas yra labai aktualus tiek kaimo pramonės nuosmukį patyrusiems, tiek agrarinei žemdirbystei netinkamuose plotuose įsikūrusiuose kaimuose. Anot L. Žalio et al. (2006), kaimo turizmas – tai veikla, kuri apima tris aspektus: 1) kaimo aplinkoje (tai veikla, susijusi su žemės ūkiu, kraštovaizdžiu ir gamtovaizdžiu; su vietiniais gyventojais, jų papročiais, apeigomis bei amatais) vykdoma veikla; 2) veiklos metu vyksta aplinkos pažinimas; 3) veiklos metu vykdoma poilsis ir rekreacija. Kitaip sakant, kaimo turizmas privalo būti vykdomas kaimo aplinkoje teikiant poilsio ir rekreacijos paslaugas.

A. Damulienė (2012) į kaimo turizmą siūlo pažvelgti per keturias prizmes (žr. 7 pav.). Remiantis išvardintais apibrėžimais kaimo turizmą galima įvardinti kaip turizmo veiklą, kuri vykdoma kaimo vietovėse ir naudoja vietinius išteklius, reikalingus teikiant poilsio paslaugas turistams.

7 pav. Sąvokos „kaimo turizmas“ definicijos

Sudaryta darbo autorės pagal A. Damulienę, 2012, p. 128.

Kaimo turizmo veiklą šalyje koordinuoja ir kaimo turizmo politiką formuoja Valstybinis turizmo departamentas prie Lietuvos Respublikos Ūkio ministerijos. Lietuvos Respublikos turizmo įstatyme (2011) išskiriamos tokios turizmo paslaugų rūšys: kelionės organizavimo paslaugos; turizmo informacijos paslaugos; apgyvendinimo paslaugos; vežimo, maitinimo, pramogų ir kitos turizmo paslaugos. Pagal tą patį įstatymą, turistų apgyvendinimo paslaugas teisės aktų nustatyta tvarka gali teikti juridiniai asmenys, teikiantys viešbučio tipo ar specialaus apgyvendinimo paslaugas (pvz., kaimo turizmo paslaugos, moteliai ir pan.), fiziniai asmenys, teikiantys nakvynės ir pusryčių ar kaimo turizmo paslaugas (pvz., fiziniai asmenys kaip patentuota veikla, ūkininkai – ūkininko pažymėjimo pagrindu), fiziniai ar juridiniai asmenys, teikiantys turistinės stovyklos paslaugas (pvz., kempingų) ir fiziniai ir juridiniai asmenys, teikiantys apgyvendinimo paslaugas laivuose ir keltuose.

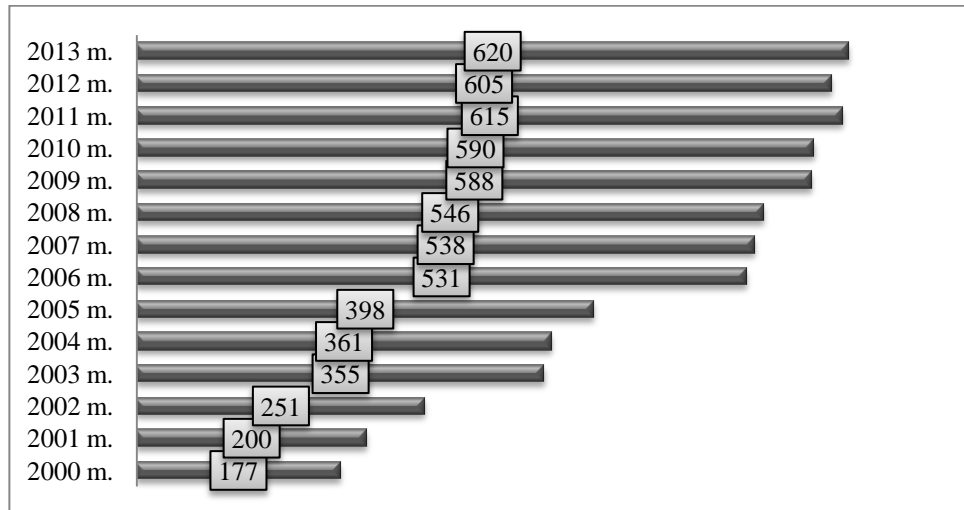
Lietuvos Respublikos kaimo gyvenamojoje vietovėje ar mieste, kuriame gyvena ne daugiau kaip 3000 gyventojų, teikiant kaimo turizmo paslaugą apgyvendinimui gali būti skirta ne daugiau kaip 20 nuomojamų kambarių. Jei kambarių skaičius didesnis, yra taikomi Lietuvos Respublikos Turizmo įstatyme (2011) nustatyti juridiniams asmenims apgyvendinimo paslaugų teikimo reikalavimai. Kaimo turizmo apgyvendinimo paslaugai gali būti naudojami šie skirtingi statiniai bei patalpos, įstatyme išskiriami sekančiai: 1) individualūs gyvenamieji namai ar jų dalys (atskiri kambariai, mansardos, verandos ir pan.); 2) ūkininkų sodybos ar jų dalys (svirnai, pirtys ir pan.); 3) vasarnamiai; 4) sodo, žvejų, medžiotojų nameliai; 4) kempinge arba stovyklavietėje: nameliai - priekabos, palapinės. Apgyvendinimo įstaigų, kurios yra patraukliame kraštovaizdyje, o pastatai atspindi autentišką etnografinį - architektūrinį kaimo paveldą.

Norėdamas gauti pažymėjimą, kaimo turizmo, nakvynės ir pusryčių, turistinės stovyklos paslaugos teikėjas Savivaldybės administracijai pateikia užpildytą nustatytos ir Tarybos patvirtintos formos paraišką, Visuomenės sveikatos centro išduoto dokumento, kad patalpos atitinka higienos normos HN 118:2002 „Apgyvendinimo paslaugų saugos sveikatai reikalavimai“ reikalavimus kopiją, Priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos išduoto dokumento, kad patalpos atitinka priešgaisrinės saugos reikalavimus kopiją. Savivaldybės administracijos sudaryta komisija per 15 kalendorinių dienų nuo paraiškos pateikimo priima sprendimą ir išduoda atitinkamą kaimo turizmo, nakvynės ir pusryčių ar turistinės stovyklos paslaugos teikimo pažymėjimą bei nustato pažymėjimo galiojimo terminą.

Reikia pastebėti, kad daugumoje kaimo teritorijų paklausios įvairių tipų apgyvendinimo paslaugos už pačią įvairiausią kainą. I. Vainienė (2001) pastebi, kad lankytojai tampa vis reiklesni standartams, gyvenimo sąlygoms ir komfortui, bet taip pat ieško ir tradicinių apgyvendinimo įstaigų ir svetingumo.

2.2. Kaimo turizmo raida 2001-2013 m.

Kaip pastebi A. Astromskienė et al. (2007), iki 2000 m. Lietuvoje kaimo turizmo plėtros tempai buvo maži, kadangi rekreacinių paslaugų kaime paklausa tuo metu buvo nedidelė. Tačiau nuo 2000 m. situacija pasikeitė – pradėjo didėti kaimo turizmo sodybų skaičius (žr. 8 pav.).

8 pav. Kaimo turizmo sodybų skaičius Lietuvoje 2000-2013 m.
Sudaryta darbo autorės pagal Valstybinio turizmo departamento informaciją

Remiantis statistiniais duomenimis, pateiktais 8 pav. matome, kad 2003 m., lyginant su 2000 m., kaimo turizmo sodybų skaičius išaugo daugiau negu dvigubai. Tam įtakos turėjo Lietuvos integracija į ES ir jos teikiama parama. Kaip pastebi A. Damulienė (2012, p. 135), „finansinė parama buvo ir yra svarbus instrumentas, saugant Lietuvos kaimo vietovių gyvybingumą ir konkurencingumą“. Vadinasi, ES finansinę paramą galima traktuoti kaip kaimo vietovių ekonominio atsigavimo prielaidą.

Iki 2004 m. Lietuvai buvo skirta parama pagal Specialiosios žemės ūkio ir kaimo plėtros programą (SAPARD), kurios vienas iš tikslų - remti narystei besirengiančių šalių kaimo plėtrą ir skatinti alternatyvias pajamas kaimo vietovėse. Programos lėšos skirtos turistų maitinimo tinklui plėsti, poilsio veiklai skirtiems įrenginiams, laisvalaikio, žvejybos, jodinėjimo ir medžioklės priemonėms bei įrangai įsigyti, investicijoms poilsio zonoms įkurti bei esamoms turizmo priemonėms modernizuoti. Iki 2004 m. gruodžio 6 d. pagal SAPARD programos III krypties 2-ąjį sektorių buvo gautos 45, tačiau buvo pasirašyta 17 sutarčių už 6 214 tūkst. litų. (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Lėšų panaudojimas pagal SAPARD programą, tūkst. litų

	Gauta		Sutartys	
	Vnt.	Suma	Vnt	Suma
Alytaus apskritis				
Kauno apskritis	8	4.634	5	2.671
Klaipėdos apskritis	5	3.418	1	789
Marijampolės apskritis				
Panevėžio apskritis	1	414		
Šiaulių apskritis	2	1.500		
Tauragės apskritis	6	3.445	1	347
Telšių apskritis	1	115	1	70
Utenos apskritis	11	3.204	5	1.775
Vilniaus apskritis	11	3.685		561
IŠ VISO	45	20.414	17	6.214

Sudaryta darbo autorės pagal Nacionalinė mokėjimų agentūros informaciją, 2004

Daugiausiai paraiškų – po 11 - pateikta Vilniaus ir Utenos, o daugiausiai pasirašyta sutarčių – po 5 - Kauno ir Utenos apskrityse. Tuo tarpu Alytaus ir Marijampolės apskrityse tokių paraiškų pateikta nebuvo.

2004 m. įstojus į ES, 2004-2006 m. Lietuvai buvo skiriama struktūrinė-investicinė parama, administruojama pagal Bendrojo programavimo dokumentą (BPD). T.y. pagal BPD 4 prioriteto „Kaimo plėtra ir žuvininkystė“ 4.4. priemonės „Kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros skatinimas“ veiklos sritį „Kaimo turizmo ir amatų skatinimas“, kurios tikslas – didinti kaimo gyventojų užimtumą ir pajamas, skatinant turizmo, tradicinių ir netradicinių amatų plėtrą kaimo vietovėse. Remiantis NMA pateikta informacija, 2004-2007 m. laikotarpiu pagal šią veiklos sritį gauta 118 paraiškų projektams, kurių bendra vertė 104 527,622 tūkst. litų, finansuoti. Buvo pasirašytos 40 sutarčių, pagal kurias skirta 37 035 tūkst. litų finansinė parama (NMA, 2010). Šiuo laikotarpiu kaimo turizmo sodybų skaičius padidėjo nuo 361 (2004 m.) iki 531 (2006 m.). Kaip pastebi A. Astromskienė et al. (2007), paramos skirtos lėšos leido pagerinti tiek kaimo turizmo paslaugų infrastruktūrą, tiek ir poilsio ir rekreacinių paslaugų pasiūlą.

Kaimo turizmo sodybų skaičius didėjo ir 2007-2013 m. Šiuo laikotarpiu Lietuvai buvo skirta kompensacinė pajamų palaikymo programa, įgyvendinama pagal Kaimo plėtros programą 2007-2013 m. Programos trečioji kryptis „Gyvenimo kokybė kaimo vietovėse ir ekonomikos įvairinimas“ numato didinti kaimo gyventojų užimtumą, gerinti socialinę ir fizinę kaimo infrastruktūrą, pirmenybę teikiant kaimo turizmo ir amatų plėtrai. 2014 m. spalio 30 d. pagal veiklos sritį „Kaimo turizmo veiklos skatinimas“ buvo pateikta 599 paraiškos, kurių bendra vertė 249 347,173 tūkst. litų. Patvirtinta 361 paraiška už 148 314,593 tūkst. litų (NMA, 2014).

2.3. Kaimo turizmo sodybos ir jų lankomumą įtakojančios priežastys

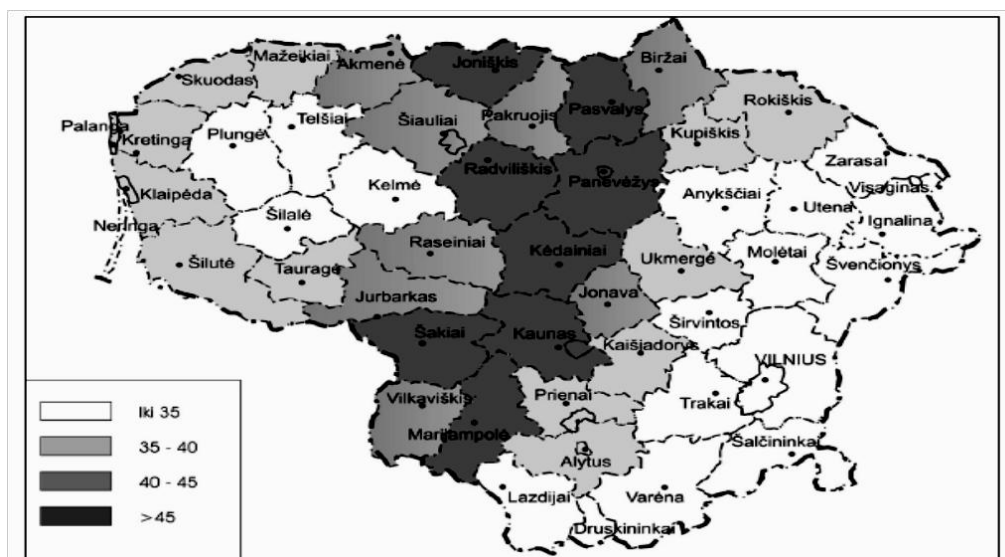
Kaimo turizmo sodybos Lietuvoje pasiskirstę nevienodai. Daugiausiai jų yra Utenos, Vilniaus, Alytaus, Klaipėdos ir Kauno apskrityse (žr. 2 lent.). Utenos apskrityje esančios kaimo turizmo sodybos sudaro apie trečdalį (29-36 proc.) visų šalyje esančių kaimo turizmo sodybų. 2013 m. daugiausia kaimo turizmo sodybų šioje apskrityje buvo Zarasų rajono savivaldybėje – 42, Ignalinos – 40, Molėtų – 39, Utenos – 38, Anykščių – 25 sodybos. Pastebėtina, kad nemažai kaimo turizmo sodybų yra Trakų, Lazdijų, Varėnos ir Plungės rajonų savivaldybėse – 2013 m. jų buvo atitinkamai 40, 31, 30 ir 24 sodybos.

2 lentelė. Kaimo turizmo sodybų procentinis pasiskirstymas apskrityse 2003-2013 m.

Apskritis	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.
Alytaus	11	12	15	14	14	15	17	16	15	16	14
Kauno	8	10	9	9	10	12	11	11	11	11	11
Klaipėdos	10	11	9	10	9	8	6	6	7	6	9
Marijampolės	1	2	2	3	3	4	4	5	4	4	4
Panevėžio	4	4	4	5	5	4	3	4	4	4	4
Šiaulių	5	4	2	2	2	2	3	2	3	3	2
Tauragės	5	4	3	3	3	2	3	3	3	2	2
Telšių	7	7	5	6	6	6	7	7	7	6	6
Utenos	36	32	36	36	35	33	32	31	30	29	30
Vilniaus	13	14	15	12	13	14	14	15	16	19	18

Sudaryta darbo autorės pagal Valstybinio turizmo departamento informaciją

Pastebėtina, kad kaimo turizmo veikla dažniausiai užsiima gražiose gamtinėse aplinkose (pvz., prie vandens telkinių, miško, upių slėniuose, aukštumose) įsikūrusios sodybos. Daug tokių sodybų įsikūrusios saugomose teritorijose. Prof. P. Mierauskas (2010, p. 126) pastebi, kad „*dalis saugomų teritorijų yra patrauklesnės rekreaciniu, estetiniu, moksliniu požiūriais, gamtos išteklių gausa, geriau išvystyta infrastruktūra, dėl to visuomenės interesai joje didesni nei kitose teritorijose*“. Sodybos kuriasi ir mažo žemės ūkio naudmenų našumo vietovėse, t.y. tose vietovėse, kuriose žemės ūkio veikla yra uždrausta arba ja užsiimti yra nuostolinga (žr. 9 pav.). Būtent todėl Vilniaus, Utenos ir Alytaus apskritys, kuriose įsikūrę daugiausiai kaimo turizmo sodybų, žemės ūkio naudmenų našumas labai mažas, t.y. iki 40 balų, o tai reiškia, kad ūkininkavimo sąlygos šiose apskrityse nėra palankios.

9 pav. Žemės ūkio naudmenų našumas (balais)

Cit. pagal V. Mališauskas, 1993

Nors kaimo turizmas privalo atspindėti kaimo aplinką, charakteristiką, vietovės fizinę, socialinę ir kultūrinę potencialą, tačiau kaimo turizmo bruožai priklausomai nuo vietovės ženkliai skiriasi (žr. 3 lent.).

3 lentelė. Kaimo turizmo teritorijų tipai ir jiems būdingi bruožai

Kaimo turizmo teritorijų tipai	Būdingi bruožai
Populiarios priemiesčių rekreacinės vietovės šalia urbanizuotų teritorijų	Vienos dienos poilsiautojai
Tradicinės atostogų vietovės	Didelis nakvojančių lankytojų skaičius ir infrastruktūra
Saugomos teritorijos	Siekama valdyti turizmą integruotu būdu
Istoriniai kaimai	Gausus istorinis ir architektūrinis, kultūrinis paveldas įsiskverbęs į kraštovaizdį
Nuošalios kaimo teritorijos	Nors jas sunkiau pasiekti ir jose mažai vietinių paslaugų, tačiau patrauklios laukine gyvūnija ir augalija bei nepaliesta gamta. Čia didelės ekologinio turizmo plėtros galimybės
Turtingos žemės ūkio teritorijos	Lankytojus vilioja pažintis su ūkininkavimu
Teritorijos netoli jūros	Galima plėsti kaimo turizmą atokiau nuo jūros
Kalnuotos ar miškingos vietovės	Kaimo turizmo sodybos miškuose, kur turistams, kaip pramogą galima pasiūlyti grybavimą, uogavimą ir medžioklę

Cit. pagal I. Vainienė, 2001

Poilsiautojų skaičius Lietuvos kaimo turizmo sodybose 2003-2013 m. padidėjo daugiau kaip 2,5 karto (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Poilsiautojų skaičius apskrityse 2003-2013 m.

Apskritis	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.
Alytaus	8,3	11,6	19,6	26,2	35,5	42,6	29,6	37,8	40,8	41,8	41,5
Kauno	10,3	11,3	15,9	29,2	45,3	47,9	46,3	41,8	44,1	45,7	49,7
Klaipėdos	5,2	13,2	20,1	42,1	42,4	44,4	23,5	15,4	17,1	17,5	20,5
Marijampolės	2,1	1,8	1,8	11,3	12,5	11,3	8,3	11,1	8,8	9,3	9,8
Panevėžio	1,4	4,5	3,5	7,0	8,1	10,5	7,1	12,3	12,4	12,9	14,0
Šiaulių	0,8	0,9	1,3	7,2	4,8	4,7	4,3	5,7	8,2	8,4	8,9
Tauragės	1,8	1,7	1,9	4,0	6,4	5,6	8,9	4,3	4,3	4,5	4,9
Telšių	5,6	8,0	8,3	12,1	15,2	16,5	13,0	15,0	15,0	15,2	15,5
Utenos	17,5	26,5	34,1	56,7	66,5	79,9	45,6	38,6	39,6	41,9	47,6
Vilniaus	24,0	23,2	48,5	50,7	57,0	58,2	59,0	45,7	62,3	63,6	63,3
VISO:	76,9	102,7	155,0	246,5	293,7	321,7	245,4	227,5	252,8	260,7	275,8

Sudaryta darbo autorės pagal Valstybinio turizmo departamento informaciją

2008 m. kaimo turizmo sodybose ilsėjosi daugiau kaip 4 kartus daugiau poilsiautojų nei 2003 m. Tačiau visą pasaulį apėmusi ekonominė krizė turėjo neigiamos įtakos kaimo turizmo verslui, kadangi sumažėjo vartotojų perkamoji galia, išaugo nedarbas, sumažėjo atlyginimai. 2009 m. poilsiautojų skaičius sumažėjo 23,72 proc., o 2010 m. – 29,28 proc. lyginant su 2008 m. Tačiau nuo 2011 m. vėl pradėjo didėti norinčių pailsėti kaimo turizmo sodybose poilsiautojų skaičius: 2011 m. padidėjo 11,1 proc., 2012 m. – 3,1 proc., o 2013 m. – 5,8 proc. lyginant su ankstesniais metais.

Kaimo turizmui didelės įtakos turi sezoniškumas (žr. 5 lent.).

5 lentelė. Poilsiautojų procentinis pasiskirstymas kaimo turizmo sodybose sausio-gruodžio mėn.

	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.
Sausis	5	6	4	4	5	5	5	6
Vasaris	2	3	2	3	2	3	4	2
Kovas	3	4	3	3	3	4	3	5
Balandis	4	5	5	6	7	5	6	7
Gegužė	6	9	10	11	11	10	8	10
Birželis	13	13	16	15	15	13	14	13
Liepa	16	16	18	18	16	15	15	14
Rugpjūtis	24	19	15	17	18	16	16	15
Rugsėjis	9	8	9	11	10	11	12	10
Spalis	6	7	6	5	6	8	7	8
Lapkritis	4	4	5	3	3	4	4	5
Gruodis	8	6	7	4	4	6	6	5

Sudaryta darbo autorės pagal Valstybinio turizmo departamento informaciją

Didžiausias susidomėjimas poilsiu kaime jaučiamas vasarą, t.y. birželio-rugpjūčio mėn. Tuomet kaimo turizmo sodybose apsilanko apie pusę visų per metus kaimo turizmo sodybose

apsilankančių poilsiautojų. Mažiausiai (vos 2-4 proc.) poilsiautojų kaimo turizmo sodybose lankosi vasario-kovo ir lapkričio mėn. Taip yra todėl, kad žiemos laikotarpiu kaimo turizmo sodybos neorganizuoja arba mažai organizuoja pramogų.

2.4. Kaimo turizmo sodybų teikiamos paslaugos

Kaimo turizmo paslaugos teikimo reikalavimuose (2006) kaimo turizmo paslauga apibrėžiama kaip „ūkininko sodyboje ar individualiame gyvenamajame name teikiama specialaus apgyvendinimo turizmo paslauga, kurią sudaro turistų apgyvendinimo, maitinimo, pramogų (poilsio) ir kitų poreikių tenkinimas“. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas (2011) reglamentuoja, kad „kaimo turizmo paslauga – savarankiška, už užmokestį turistams kaimo gyvenamojoje vietovėje ar mieste, kuriame gyvena ne daugiau kaip 3 000 gyventojų, teikiama apgyvendinimo paslauga, kai kartu sudaromos sąlygos tenkinti maitinimo, poilsio, pramogų ar renginių organizavimo poreikius“. Paslaugos apibrėžimai leidžia išskirti tris kaimo turizmo paslaugų teikimo aspektus: 1) teikiamos turistų apgyvendinimo paslaugos; 2) teikiamos turistų maitinimo paslaugos; 3) teikiamos turistų poilsio ir kitus poreikius atitinkančios paslaugos.

Apgyvendinimo paslauga – tai „savarankiška, už užmokestį atliekama ekonominė veikla, kuria sudaromos sąlygos tenkinti nakvynės ir higienos poreikius“ (LR turizmo įstatymas, 2011). A. Astromskienė ir R. Sirusienė (2005) pastebi, kad kaimo turizmo sodybose siūlomas platus apgyvendinimo paslaugų spektras, t.y. poilsiautojai gali apsistoti individualiuose gyvenamuosiuose namuose, ūkininkų sodybose ar jų dalyse, vasarnamiuose, soduose, žvejų, medžiotojų nameliuose ar tiesiog šiose patalpose esančiuose atskiruose kambariuose. Visos apgyvendinimo paslaugas teikiančios kaimo turizmo sodybos klasifikuojamos pagal komfortą bei teikiamų paslaugų kokybę. Lietuvos Kaimo turizmo asociacija kiekvienai kaimo turizmo sodybai priskiria simbolinį žymėjimą – „gandra“. Sodybos žymimos nuo 1 (žemiausia klasė) iki 5 (aukščiausia klasė) „gandrų“ (Vainienė, 2001).

Neatsiejama kaimo turizmo paslaugų paketo dalis yra svečių maitinimas, t.y. maitinimo paslaugos. I.Vainienė (2001) pastebi, kad šios paslaugos gali būti teikiamos: 1) toje pačioje sodyboje jas derinant su kitomis apgyvendinimo paslaugomis; 2) kitoje sodyboje ar netoliese esančioje valgykloje, kavinėje arba kitoje maitinimo įstaigoje arba 3) derinant abu variantus (pvz., pusryčiai patiekiami sodyboje, o pietūs - kitoje maitinimo įmonėje).

Rekreacinės paslaugos gali būti teikiamos kaimo turizmo sodybų pastatuose, kieme ar kaimo apylinkėse (Vainienė, 2001). Teikiant rekreacinę veiklą sodybų pastatuose nereikia ypatingo dėmesio skirti jų organizavimui. Tačiau sodybų šeiminiams reiktų iš anksto pasirūpinti įrengimais ar priemonėmis (pvz., biliardo stalas ir lazdos, šachmatai, treniruokliai, biblioteka, videoteka ir kt.). Šias paslaugas galima pasiūlyti poilsiautojams lietingomis vasaros dienomis ar ne sezono metu. Lauko

rekreacinė veikla kieme apima veiklą nuo pasivaikščiojimų iki sportinių žaidimų ar žemės ūkio darbų stebėjimų. Tačiau tokia veikla reikalauja nemažai išlaidų sodybų šeimininkams (pvz., baseino ar sporto aikštelių įrengimas). Rekreacinė veikla kaimo apylinkėse – tai gamtinių ir kultūrinių objektų, esančių kaimo turizmo sodybos apylinkėse, lankymas. Anot A. Astromskienės ir R. Sirusienės (2005), kuo labiau kaimo turizmo sodybos susietos su regioniniais savitumais, tuo jos labiau patrauklesnės poilsiautojams.

Lietuvos kaimo turizmo asociacija išskiria 6 sodybų specializacijas, kuriose skiriasi siūlomos rekreacinės paslaugos (Astromskienė, Sirusienė, 2005): 1) specializuota sodyba ramiam ir pasyviai poilsiui (siūlomi stalo žaidimai, biblioteka, informaciniai ir periodiniai leidiniai, pasivaikščiojimo maršrutai); 2) specializuota sodyba dviratininkams; 3) kaimo turizmo sodyba neįgaliems poilsiautojams (siūloma svečių pasitikimas ir išlydėjimas); 4) ekologiška poilsio kaime sodyba (siūloma laukinės gamtos stebėjimas, etnografiniai turai); 5) specializuota sodyba šeimų poilsiui su vaikais (siūlomos programos vaikams, vaikų priežiūra, nemokamos skalbimo, lyginimo paslaugos); 6) jodinėjimui skirta kaimo turizmo sodyba.

2.5. Antrojo skyriaus apibendrinimas

Lietuvoje palankios rekreacinės sąlygos turi įtakos kaimo turizmo, kurį galima įvardinti kaip turizmo veiklą, vykdomą kaimo vietovėse ir naudojančią vietinius išteklius, reikalingus teikiant poilsio paslaugas turistams, plėtrai. Kaimo turizmas apima ir platų turizmo paslaugų spektrą, ir gamtinę bei kultūrinę kaimo aplinką, ir primirštų papročių, istorijos ir kultūros pažinimo priemones. Norint teikti kaimo turizmo paslaugas, reikia atsižvelgti į daugelį mūsų šalyje galiojančių įstatymų ir norminių teisės aktų, reglamentuojančių šią veiklą. Be to, reikia pastebėti, kad ir šios veiklos apmokestinimas nebeturi jokių lengvatų

Kaimo turizmo sodybų skaičiaus didėjimą paskatino Lietuvos integracija į Europos Sąjungą bei kaimo turizmo finansavimas iš ES struktūrinių fondų. Kaimo turizmo infrastruktūra labiausiai išplėta Aukštaitijoje (ypač Utenos ir Vilniaus apskrityse), čia didžiausia kaimo turizmo sodybų koncentracija. Kaimo turizmo veikla dažniausiai užsiima gražioje gamtinėje aplinkose įsikūrusios sodybos. Nors didžiausias turistų skaičius kaimo turizmo sodybose apsilanko balandžio-gegužės ir rugsėjo-spalio mėn., tačiau pastaruoju metu vis daugiau poilsiautojų sulaukiama ir žiemos mėnesiais.

Tik tokį kaimo turizmą, kuris teikia paslaugas darnaus vystymosi principus atitinkančias paslaugas, galima įvardinti darnaus turizmo prioritetu. Pavyzdžiui, darnaus vystymosi principus atitinka tokios paslaugos, kaip jodinėjimas, valčių nuoma, dviračių nuoma, žvegyba, slidinėjimas, čiuožimas ir kt. Tačiau šiems principams prieštarauja masinių sporto šakų varžybos ir žaidimai (dažasvydis, golfas), stovyklavimas, pasivažinėjimas visureigiais, vandens ar sniego motociklais.

3. VARĖNOS RAJONO TURISTINIO POTENCIALO ANALIZĖ

3.1. Rajono gamtinė-geografinė charakteristika

Varėnos rajonas randasi Alytaus apskrities pietinėje dalyje, Baltarusijos pasienyje. Tai pats piečiausias Lietuvos rajonas, kurio plotas 2218 km² arba 2218 tūkst. ha, kas sudaro 40,9 proc. viso apskrities ploto. Didžioji rajono dalis yra Dainavos žemumoje, šiaurės vakarai – Dzūkų aukštumoje, o rytai – Eišiškių plynaukštėje (aukščiausia vieta Riliškių km. - 193 m.). Žemiausia vieta yra Netiesų apylinkėse, prie Nemuno ir siekia 71 m. Rajono kraštovaizdis (Turizmo plėtros...2013):

- 94,61 tūkst. ha (42,6 proc.) užima žymesnių ekologinių ribojimų nekeltantys lyguminiai arealai;
- 56,19 tūkst. ha (25,3 proc.) – eroduojamų moreninių kalvynų bei smėlingų kopynų ir paslėnių arealai;
- 21,35 tūkst. ha (9,6 proc.) – nepakankamai naudojamų agrarinio kraštovaizdžio arba miškingų ežerų ir slėnių arealai;
- 20,13 tūkst. ha (9,1 proc.) – esamų ir perspektyvinių valstybinių parkų arealai;
- 29,54 tūkst. ha (13,4 proc.) – išimtinio konservacinio prioriteto (paprastai gamtinių ar biosferos rezervatų) arealai.

Varėnos rajonas – tai miškų, smėlingų lygumų ir žemyninių kopų kraštas. Tai ne tik pats didžiausias pagal plotą, bet ir miškingiausias Lietuvos rajonas – miškai jame užima net 69,1 proc. ploto. Žemės ūkio naudmenos užima 22,2 proc., keliai – 2,5 proc., vandenys – 2,2 proc., užstatyta teritorija – 1,2 proc., kita žemė – 2,8 proc. (Varėnos raj. savivaldybė, 2014).

Varėnos rajono teritorija teka Nemunas ir jo intakas Merkys bei 49 kitos mažesnės upės ir upeliai. Rajono teritorijoje išsidėstę 144 ežerai (didesni iš jų: Ilgis, Nedingis, Lavysas, Glėbas) ir 25 tvenkiniai.

Varėnos rajone išsidėstęs Čepkelių gamtinis rezervatas, didžioji dalis Dzūkijos nacionalinio parko, 10 valstybinių draustinių (Akmens geologinis, Glėbo hidrografinis, Diržamenių telmologinis, Geidukonių telmologinis, Ilgininkų telmologinis, Merkio ichtiologinis, Pelesos botaninis-zoologinis, Spenglos hidrografinis, Taurupio kraštovaizdžio, Ūlos kraštovaizdžio), 7 savivaldybės draustiniai (Ilgelio botaninis-zoologinis, Ilgininkų botaninis-zoologinis, Katros botaninis-zoologinis, Pelesos botaninis-zoologinis, Pilvingio ornitologinis, Tabalio botaninis, Vykšiaus botaninis-zoologinis), vienas biosferos poligonas (Rūdninkų girios), 17 gamtos paminklų (Bajorės rėva, Didžioji Jonionių griova, Dūbo pušis, Krušonių skardis, Lietuvos liepa, Mančiagirės skardžiai, Mardasavo skardis, Netiesų miško ežerėliai, Rudnios cirkas, Rudnios pietinis kalvaragis, Rudnios šiaurinis kalvaragis, Sarkajiedų dauba, Siuvėjo rėva, Skroblaus versmės, Trakiškių kalvagūbris, Uciekos skardis, versmė „Ūlos akis“),

8 valstybiniai gamtos paveldo objektai (akmenys su jaučio pėda, akmuo „Kiškio bažnyčia“, Aukštągirio augavietė, drevėtos pušys, Kurpiko kadagys, Liškiavos atodanga, Panemunės rėva, Zervynų ažuolas).

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2013 m. pradžioje Varėnos rajone gyveno 24 380 gyventojai. Gyventojų skaičius rajone mažėja (2009-2013 m. laikotarpiu - 9,5 proc.). Teritorija retai apgyvendinta (11,0 gyventojų/km²). Tai didžiausias plotu ir rečiausiai apgyvendintas rajonas Lietuvoje. Rajonas suskirstytas į 8 seniūnijas: Jakėnų, Kaniavos, Marcinkonių, Matuizų, Merkinės, Valkininkų, Varėnos, Vydenių (žr. 10 pav.).

10 pav. Varėnos rajono seniūnijos

Cit. pagal Varėnos rajono savivaldybė, 2014

Jakėnų seniūnijos plotas - apie 15 000 ha, iš jų 69 proc. užima miškai, 27 proc. - žemės ūkio naudmenos, 1,7 proc. - vandenys, 2,3 proc. - kita žemė. Yra 14 ežerų, didesni iš jų Lielukas, Netečius, Pabezninkų, teka Merkys.

Kaniavos seniūnijos plotas – 26 800 ha, iš jų 70 proc. užima miškai, čia yra Čepkelių rezervatas su garsėjančiais spanguolynais, unikalūs kraštovaizdžiai atsiveria Ūlos vingiuose. Žemė seniūnijoje nederlinga, todėl stambių ūkininkų ūkių seniūnijoje nėra, o gyventojai daugiausiai verčiasi grybų ir uogų rinkimu bei supirkimu.

Marcinkonių seniūnijos plotas – 55 000 ha, iš kurių didžioji dalis yra Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje. Per seniūnijos teritoriją teka Merkio, Ūlos ir Grūdės upės. Seniūnijos kaimų bendruomenės daug dėmesio skiria kaimo turizmo plėtrai bei jo infrastruktūrai.

Matuizų seniūnijos plotas – 14 800 ha. Gyventojai daugiausia verčiasi žemės ūkiu, grybų ir uogų rinkimu ir supirkimu. Seniūnijoje daug gražių gamtos kampelių.

Merkinės seniūnijos plotas – 55 000 ha, iš jų 62 proc. užima miškai. Yra 24 ežerai, didesni iš jų Ilgio, Liškiavio, Burokaraisčio; teka 2 upės - Nemunas ir Merkys; 5 upeliai. Seniūnijos gyventojai daugiausiai dirba aptarnavimo sferoje, verčiasi žemės ūkiu, grybų rinkimu ir supirkimu, sėkmingai dirba keletas medžio apdorojimo įmonių.

Valkininkų seniūnijos plotas – 15 604 ha, iš jų 72 proc. užima miškai. Per seniūnijos teritoriją teka Merkio upė ir jos intakai: Šalčia, Spengla, Geluža, Graužupis ir Pirčiupis. Seniūnijos gyventojai dirba vietinėse įstaigose, užsiima uogų ir grybų rinkimu.

Varėnos seniūnijos plotas - apie 28 588 ha. Daugiau kaip 50 proc. jos teritorijos užima miškai, priskaičiuojama apie 30 ežerų ir ežerėlių, didesni - Nedzingis, Glėbas, Glūkas. Per seniūniją teka Merkio, Derėžnyčios, Varėnės upės ir daug nedidukų upelių, yra 2 draustiniai - Glėbo hidrografinis ir Ilgelio botaninis.

Vydenių seniūnijos plotas – 15 000 ha, iš jų 70 proc. užima miškai, 29,9 proc. – žemės ūkiu naudmenos, 0,1 proc. – vandens ir kitos paskirties plotai. Seniūnijos teritorijoje yra šeši tvenkiniai, teka Uosupio, Nočios ir Šepetos upeliai.

3.2. Varėnos rajono turizmo infrastruktūros analizė

Rekreacija. Kaip jau buvo minėta, Varėna yra miškingiausias Lietuvos rajonas. Turistiniu požiūriu svarbiausi yra rekreaciniai miškai. Anot I. Urbonaitės (2012, p. 97) rekreacija yra gyvybiškai reikalingas procesas, „kuriam užtikrinti būtina tvariaisiais principais kuriama aplinka“. Rekreacijai skirtuose miškuose gausiai lankosi poilsiautojai. R. Ozolinčius (2005) pastebi, kad poilsiautojai dažniausiai lankosi sausuose ežerų ir upių pakrantėse augančiuose pušynuose bei sausesniuose mišriuose miškuose, beržynuose ir ažuolynuose. Mažiausiai lankomi drebulynai ir beveik visiškai nelankomi baltalksnynai, juodalksnynai ir uosynai. Rekreacijai skirti miškai dažniausiai yra gražiausiuose miškų sklypuose, kuriuose įrengtos poilsio ir automobilių stovėjimo aikštelės, pasivaikščiojimo takai bei įvairi poilsui skirta įranga ir statiniai. Varėnos rajone tokie miškai užima 3172,7 ha plotą.

I. Vainienė (2001) teigia, kad tokie kriterijai, kaip graži miško aplinka, tinkami vandens telkiniai, įdomus reljefas, palankios klimato sąlygos, pažintinės galimybės, tvarkinga aplinka ir rekreacinė infrastruktūra labiausiai įtakoja žmogaus rekreacinę veiklą gamtoje. Varėnos rajone didžiausias rekreacijai skirtas parkas yra Varėnos miesto parkas. 2013 m. Varėnos rajone buvo įrengtos 3 maudyklos (ant Glūko ežero, Varėnos I tvenkinio krantų ir Valkininkų paplūdimys prie Šalčios upės) bei poilsio zonos ant Glėbo, Karloniškės, Žiezulio ir Kastinio ežerų krantų.

Kultūrinis turizmas. E. Karbauskienė (2009, p. 58) kultūrinį turizmą įvardina kaip specifinį ir autentišką turizmo elementą, kuris apima „*kultūrinius išteklius, patirties produktus, jų vadybą ir*

turistus, kurie vedami asmeninės motyvacijos, noro pažinti savo ir kitų žmonių papročius, tradicijas bei istoriją, keliauja lankydami kultūrinio paveldo, etnografinės, patrauklaus kraštovaizdžio ir unikalios gamtos, savitų ir maloniai patrauklių bendruomenių vietas, o taip pat muziejus, parodas, festivalius, kiną, kultūros parkus ir kitas kultūrinės vietas“.

2013 m. Varėnos rajone veikė 9 muziejai/ekspozicijos (Dzūkijos nacionalinio parko direkcijos etnografinė sodyba–muziejus; Merkinės kraštotyros ir genocido muziejus; Vinco Krėvės–Mickevičiaus memorialinis muziejus; Tado Ivanausko zoologijos muziejaus padalinys Čepkelių valstybiniame gamtiniame rezervate; Senovinės bitininkystės muziejus ir kelminių avilių bitynas; Perlojos kraštotyros muziejus; Lietuvos totorių etnokultūrinis buities muziejus; Rašytojo Martyno Vainilaičio sodyba–muziejus ir Anzelmo Matučio drevė–muziejus) ir 4 galerijos (Varėnos kultūros centro kino ir parodų salė, kurioje organizuojamos profesionalių ir vietos menininkų parodos; Elvyros Petraitenės ir Petro Pretkelio juodosios keramikos menininkų sodybos ir Dzūkijos nacionalinio parko Merkinės lankytojų centro galerija). 2009-2012 m. laikotarpiu muziejų lankytojų skaičius sumažėjo nuo 3 tūkst. iki 1 tūkst. per metus, t.y. 66,7 proc. Toks lankytojų skaičiaus mažėjimas susijęs su vykusiais Merkinės kraštotyros ir genocido muziejaus renovacijos darbais, kurie baigti 2013 m.

Svarbus veiksnys, galintis paskatinti turizmo plėtrą Varėnos rajone yra kultūriniai renginiai. Rajone organizuojami tarptautinio (Grybų šventė, tarptautinis menų festivalis Druskininkų vasara su M. K. Čiurlioniu „Čiurlionio kelias“, tarptautinis folkloro festivalis „Subatos vakarėly...“), regioninio (Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalis Varėnoje, Dzūkijos regiono tautodailės ir amatų priešvėlykinė mugė „Auksalio kupkas“, folkloro festivalis „Dzūkų godos“, regioninė kaimo teatrų šventė „Citnaginė“ J. Gaidžio prizui laimėti, regioninis vaikų ir jaunimo folkloro ansamblių festivalis „Ėglynai“, respublikinė teatrų šventė „Širšių medus“, regioninė kaimo kapelų šventė „Dzūkelis“, respublikinė armonikininkų šventė-varžytuvės „Armonikaicis“, regioniniai „Poezijos pavasarėliai“ vaikams) ir vietinio (t.y. savivaldybės) (rajoninė kaimo šventė Marcinkonyse, kaimo šventė „Antaninių kermošius“, Perlojos kaimo šventė, Žilinių seniūnijos šventė „Mes esam dzūkai“) lygmens renginiai. Dalis jų yra kasmetiniai, o dalis organizuojama kas kelerius metus. Daugiausiai – vidutiniškai 20 000 lankytojų – kasmet sutraukia Grybų šventė. Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalis Varėnoje sulaukia vidutiniškai 4.500, Dzūkijos regiono tautodailės ir amatų priešvėlykinė mugė „Auksalio kupkas“ - 1.500, tarptautinis menų festivalis Druskininkų vasara su M. K. Čiurlioniu „Čiurlionio kelias“ - 1.200, o rajoninė kaimo šventė Marcinkonyse - 1.000 lankytojų (Turizmo plėtros...2013).

2013 m. Varėnos rajone buvo 578 kultūros paveldo objektai, iš jų 352 nekilnojami ir 226 – kilnojami kultūros paveldo objektai. Turistiniu požiūriu vertingi 11 pastatų, 13 piliakalnių/kalnų, 5 paminklai, 2 kapai ir 15 kitų objektų/vietų (žr. 6 lent.).

6 lentelė. Turistiniu požiūriu svarbesnės Alytaus regiono kultūros vertybės

	Aprašymas
Pastatai	Bažnyčios ir vienuolyno ansamblis Liškiavos k., Švč. Trejybės bažnyčia ir varpinė Nedingės k., Švč. M. Marijos ėmimo į dangų bažnyčios kompleksas Merkinės mstl., klebonija Nedingės k., Šv. Dvasios kapinių koplyčia Babriškių k., du mokyklos pastatai Nedzingės k., buvusios pilies bokštas Liškiavos k., namas (muziejus) Subartonių k., namas (pirkia) Barčių k., Akmens Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčios pastatų kompleksas Akmens k.
Piliakalniai/kalnai	Vadinamasis Šarūno kalnas Masališkių k., kalnas, vadinamas Bažnytkalniu, Liškiavos k., Barčių, Čepeliūnų, Ulbinų piliakalnis Barčių k., Kaniavėlės, vadinamas Apykoku, piliakalnis Kaniavėlės k., Liškiavos, vadinamas Liškiavos pilies kalnu, Raganos mūru, Perkūno šventinyčia, piliakalnis Liškiavos k., Voniškių, Burbonių piliakalnis su gyvenvieta, Krūminių piliakalnis su gyvenvieta Krūminių k., Mikniūnų, Giraitės piliakalnis su gyvenvieta Mikniūnų k., Merkinės piliakalnis su papiliu Merkinės mstl.
Paminklai	LDK Vytauto paminklas, paminklas 1863 m. sukilimo dalyviams Dubičių k., paminklas „Motina“ Pirčiupių k., paminklų ansamblis „Čiurlionio kelias“, Nepriklausomybės paminklas Senojoje Varėnoje.
Kapai ir kapinės	V. Krėvės–Mickevičiaus kapas, kapinės ir paminklas L. Narbutui atminti Dubičių k.
Kiti objektai/vietos	Vadinamas Nuotakos akmuo, kitaip Užkeikta merga, Akmens k., vadinamas Raganos, kitaip Viedzmos, akmuo Liškiavos k., keturiasdešimt aštuonių sodybų gatvinis kaimas Čižiūnų k., aštuoniasdešimties sodybų gatvinis kaimas Dargužių k., septyniasdešimt penkių sodybų kaimas Musteikos k., dvidešimties sodybų gatvinis kaimas Dubininkų k., trisdešimt trijų sodybų gatvinis kaimas Lynežerio k., keturiasdešimt aštuonių sodybų kaimas Zervynų k., rotušės liekanos Merkinės mstl., vandens malūnas Rudnios k., Dubičių, vadinamas Karalienės Bonos pilimi, piliavietė Dubičių k., Valkininkų, Merkinės miestelių istorinė dalis, Nedzingės buvusio dvaro sodybos fragmentai Nedingės k.

Cit. pagal Turizmo plėtros...2013, p. 19-20.

Aktyvaus poilsio ir laisvalaikio turizmas. Greitėjantis gyvenimo tempas iškelia poilsio ir laisvalaikio svarbą žmogaus gyvenime. Poilsis – tai bet kokios fizinės ar protinės veiklos atsisakymas (Gilus poilsis..., 2014). Tuo tarpu laisvalaikis – tai toks laikas, kurį žmogus praleidžia pagal pomėgius ir norus, kurio metu jis gali nusimesti rūpesčių našta, atsikratyti nuobodulio ir prastos nuotaikos (Dapkienė, 2002). Laisvalaikis gali būti dviejų formų – aktyvus ir pasyvus. Pasyvus laisvalaikis (poilsis) reikalauja sukurti tokią atmosferą, kurioje žmogus galėtų atsipalaiduoti, pabūti vienumoje, pažiūrėti televizorių, paskaityti knygą ar tiesiog išeiti pasivaikščioti (Šinkūnienė, 2005). Tuo tarpu aktyvus laisvalaikis, anot D. McLean ir A. Hurd (2011), reikalauja veiklos, kurioje žmogus gali panaudoti savo energiją. Tai aktyvios atostogos bei aktyvi veikla (sportas, žaidimai ir kt.).

Aktyvų poilsį Varėnos rajone galima praleisti sportuojant, važinėjant dviračiu, skraidant oro balionu ar parasparniu ir kt. Be šių pramogų taip pat siūlomi 2 autoturizmo, 16 dviračių ir 12 pėsčiųjų turizmo maršrutų, kurie sudaro galimybes poilsiautojams geriau pažinti rajono istorinį ir kultūrinį paveldą bei turizmo traukos objektus (žr. 7 lent.).

7 lentelė. Dviračių, pėsčiųjų ir autoturizmo trasų maršrutai Varėnos rajone 2013 m.

	Aprašymas
Dviračių turizmo maršrutai	<ul style="list-style-type: none"> *Marcinkonys–Darželiai–Kapiniškiai–Margionys–Marcinkonys (ilgis - 26 km.); *Marcinkonys–Čepkeliai–Musteika–Margionys–Marcinkonys (39 km.); *Marcinkonys–Lynežeris–Kašėtos–Zervynos–Marcinkonys (35 km.); *Marcinkonys–Zervynos–„Ūlos akis“–Žiūrai–Marcinkonys (30 km, 42 km.); *Zervynos–Trakiškiai–Puvočiai–Marcinkonys (26 km, 35 km.); *Merkinė–Subartonys–Samūniškės–Merkinė (15 km.); *Dviračiu po Valkininkų miestelį (3,1 km.); *Dviračiu senąja geležinkelio „Orany–Olita“ (Varėna –Alytus) sankasa (apie 50 km); *Varėna–Perloja–Lavysas–Varėna (apie 38 km.); *Merkinė–Radyščius–Liškiava–Žeimiai–Panara–Merkinė (45 km.); *Merkinė–Česukai–Pašilingė–Maksimai–Ucieka–Žiogeliai–Druskininkai–Gailiūnai–Liškiava–Žeimiai–Gudeliai–Panara–Merkinė (70 km.); *Puvočiai–Dubininkas–Viršurodukis–Roduka–Kasčiūnai–Glyno ež.–Mardasavas–Puvočiai (31 km.); *Varėna–Lavysas–„Ūlos akis“–Zervynos–Pauosupė–Palkabalis–Varėna (49 km.); *Varėna–Mergežeris–Lavysas–Žiūrai–Puvočiai–Kasčiūnai–Bingeliai–Merkinė (35 km.); *Dargužiai–Valkininkai–Pamerkiai–Karpiškės–Akmens kaimas–Senoji Varėna–Varėna. (40 km.); *Dainų slėnio dviratininkų ir pėsčiųjų takas (1,6 km).
Autoturizmo maršrutai	<ul style="list-style-type: none"> *Varėna–Senoji Varėna–Akmuo–Karpiškės–Valkininkai–Dargužiai–Pirčiupiai–Varėna (90 km); * Varėna–Senoji Varėna–Perloja–Merkinė–Jonionys–Liškiava–Varėna (94 km).
Pėsčiųjų turizmo maršrutai	<ul style="list-style-type: none"> *Pažintinis takas Valkininkų miškų urėdijoje. Žiežulio takas (ilgis - apie 3 km.); *Dainų slėnio dviratininkų ir pėsčiųjų takas (1,6 km); Pėsčiųjų takai Dzūkijos nacionaliniame parke: *Čepkelių mokomasis takas (1,5 km.); *Zackagirio (Dziackagirio) pažintinis takas (13,8 km.); *Drevinės bitininkystės pažintinis takas. Girinio pažintinis takas (3,6 km.); *Skroblaus pažintinis takas (4 km.); *Liškiava (4,5 km.); *Jonionių akmenys (ilgis priklauso nuo pasirinkto kelio); *Merkinės istorinis takas Merkinė–„Karalių miestas“ (3,5 km.); *Merkinės apylinkių tautodailininkai (ilgis priklauso nuo pasirinkimo - 4–12 km.).

Cit. Pagal Turizmo plėtros...2013, p. 24.

Vandens turizmas. A. Alekrinskis et al. (2013, p. 125) pastebi, kad „Lietuvoje vandens turizmas yra siejamas su nemotoriniu vandens transportu. Tai keliavimu baidarėmis, kanojomis bei kitomis nemotorinėmis priemonėmis“.

Varėnos rajono teritorija teka Nemunas ir jo intakas Merkys bei 49 kitos mažesnės upės ir upeliai. Rajono teritorijoje išsidėstę 144 ežerai ir 25 tvenkiniai. Dauguma šių vandens telkinių yra tinkami ne tik rekreacijai, bet ir vandens turizmui. Varėnoje organizuojami vandens turizmo maršrutai Merkio upe (Valkininkai–Pamerkiai - trasos ilgis apie 18 km.; Pamerkiai–Maskauka - 17 km.; Maskauka–Senoji Varėna - apie 8 km.; Senoji Varėna–Perloja - apie 12 km.; Perloja–Paūliai - apie 12 km.; Paūliai–Puvočiai – apie 7 km.; Puvočiai–Trasninkas - apie 4 km.; Trasninkas–Alytaus–Druskininkų pln. Tiltas - apie 8 km.; Alytaus–Druskininkų pln. tiltas–Merkinė - apie 3 km.), Ūlos upe (Dubičiai–Krokšlys - trasos ilgis apie 12 km.; Krokšlys–Rudnia - apie 7 km.; Zervynos–Trakiškiai - trukmė 6 val.;

Mančiagirė–Puvočiai - 6 val.; Trakiškiai–Puvočiai - 3 val.; Zervynos–Puvočiai - 8 val.), Varėnės upe (maršruto pradžia Varėnos rajonas (Bobriškių kaimas), esantis ties keliu Alytus–Vilnius - trasos ilgis 13 km.), Šalčios upe (Kaniūkai, Gerviškės–Šalčininkų pl.tiltas–Valkininkai - trasos ilgis 51 km.; Gerviškės–Šližiūnų pl. Tiltas - 44 km.; Žygantiškės–Valkininkai - 15 km.), Versekos upe (Butvydonys–Pamerkiai - trasos ilgis 18 km.) ir Nemuno upe (Nemuno turistinė trasa).

Dalykinis (konferencinis) turizmas. M. Išoraitė (2013) konferencijų turizmu įvardina tokią turizmo rūšį, kuri apima konferencijų, seminarų, parodų ir dalykinių susitikimų organizavimą. Tokių susitikimų organizavimui būtina suteikti specialią įrangą, patalpas ir priėmimo bei vadybos paslaugas. Pastebėtina, kad literatūroje išskiriamas ir dalykinis turizmas, kuris apima verslo turizmą (t.y. keliones verslo reikalais ir susijusios su komerciniu turizmu) ir profesinį turizmą (t.y. kelionės profesiniais interesais, susijusios su profesinių klausimų sprendimu).

2013 m. Varėnos rajone buvo 18 įstaigų, turinčių konferencijoms rengti tinkamą infrastruktūrą. Konferencijų dalyvius priėmė viešbučiai „Varsta“ (2 salės, iki 80 vietų) ir „Vila Ūla“ (1 salė, iki 40 vietų), Liškiavos kultūros centro svečių namai (2 salės, iki 120 vietų, įrangos nuoma), „Pirčiupio karčema“ (1 salė, iki 150 vietų), poilsio centras „Nojaus Laivas“ (3 salės, iki 230 vietų, įrangos nuoma), UAB „Ekoratas“ poilsiavietė „Žibuoklė“ (1 salė, iki 20 vietų) ir kaimo turizmo sodybos (Dalios ir Antano Bartkų sodyba (2 salės, iki 60 vietų, įrangos nuoma), kaimo turizmo sodyba „Dzūkijos perlas“ (1 salė, iki 100 vietų, įrangos nuoma), Aušrelės Gudaitytės sodyba (1 salė, iki 50 vietų), Remigijaus Kazokevičiaus sodyba „Kazokinė“ (1 salė, iki 30 vietų), Rimo Kirdulio sodyba „Merkio slėnis“ (1 salė, iki 60 vietų), Romos Lavrenovos kaimo turizmo sodyba (1 salė, iki 12 vietų), Nakcižibis (1 salė, iki 80 vietų, įrangos nuoma), Angelės Raulušaitienės kaimo turizmo sodyba (1 salė, iki 20 vietų), Elonos Rimkienės sodyba (1 salė, iki 35 vietų), Laimos Saviščevienės „Šilo“ sodyba (1 salė, iki 30 vietų), Aistės Stanislovaitytės sodyba „Didmedis“ (1 salė, iki 50 vietų), „Pamerkių sodyba“ (1 salė, iki 40 vietų)).

3.3. Varėnos rajone teikiamų turizmo paslaugų analizė

Apgyvandinimo paslaugos. 2013 m. Varėnos rajone apgyvandinimo paslaugas teikė 54 įstaigos: UAB „Ekoratas“, „Glūko Smuklė“, V. Mickevičiaus IĮ, „Varsta“, „Vila Ūla“, Liškiavos kultūros centro svečių namai, „Pirčiupio karčema“, UAB „Ekoratas“ poilsiavietė „Žibuoklė“, „Šilas“ (VŠĮ VAIKŲ POILSIS) poilsiavietė, kaimo turizmo sodybos (Danguolės Barysienės sodyba, Dalios ir Antano Bartkų sodyba, Aušros Blėdienės sodyba „Keruzė“, Algimanto Bražionio sodyba „Perlojos poilsiavietė“, Dalios Cickevičienės sodyba, Onos Ciūnienės sodyba, Rimo Ciūnio kaimo turizmo sodyba, Nijolės Čepienės sodyba, Linos ir Egidijaus Černiauskų sodyba, kaimo turizmo sodyba „Dzūkijos perlas“, Angelijos Griežienės sodyba, Aušrelės Gudaitytės sodyba, Remigijaus

Kazokevičiaus sodyba „Kazokinė“, Rimo Kirdulio sodyba „Merkio slėnis“, Rimos Kuodienės kaimo turizmo sodyba, Romos Lavrenovos kaimo turizmo sodyba, Mariaus Lazdino sodyba, Kosto ir Laimos Mačionių kaimo turizmo sodyba „Grikucis“, Danguolės Micevičienės sodyba, Rūtos Sakalienės „Sakalų sodyba“, kaimo turizmo sodyba „Merkio krantas“, „Nakcižibis“, „Nojaus laivas“, Angelės Raulušaitienės kaimo turizmo sodyba, Elonos Rimkienės sodyba, Laimos Saviščevienės „Šilo“ sodyba, Aistės Stanislovaitytės sodyba „Didmedis“, Rūtos Šiaučiulienės sodyba „Pas Rūtą“, Valentinės Učkuronienės sodyba, Senosios Varėnos HE, sodyba „Merkio dvaras“, Juozo Politikos sodyba Kukiškių k., „Pamerkių sodyba“, Jono Jakaičio etnografinė kaimo sodyba, Petračėsės sodyba, Broniaus Bižoko sodyba, Prano Susmaros sodyba, J. Rutkauskienės kaimo turizmo sodyba (Valkininkuose), poilsiavietės (Ramutės Kašėtienės turistinė stovykla „Puriena“, Julijos Saulaitienės turistinė stovykla, Vlodo Juozo Gaidžio turistinė stovykla, Arūno Gudaičio turistinė stovykla, „JUOSTANDIS“ – stovyklavietė, Stasio Sereičiko stovyklavietė, Algimanto Brūzgio stovyklavietė, stovyklavietė „Merkio vingis“).

Maitinimo paslaugos. 2013 m. Varėnos rajone maitinimo paslaugas teikė 2 restoranai („Glūko smuklė“, „Pirčiupio karčema“), 12 kavinių („Draugai“, I. Džikevičienės IĮ kavinė, T. Ciūnio IĮ kavinė, N. Griežės IĮ kavinė, „Grilis“, „Ieva“, A. Kanopos IĮ kavinė, R. Kuodienės IĮ kavinė, „Šaka“, „Ieva“, „Ėglis“, „Stalgesta“). Maitinimo paslaugas savo svečiams taip pat teikia viešbučiai ir kai kurios kaimo turizmo sodybos.

Kaimo turizmo paslaugos. Lietuvos kaimo turizmo asociacijos duomenimis, 2015 m. pradžioje Varėnos rajone kaimo turizmo paslaugas teikė 18 šiai asociacijai priklausančių kaimo turizmo sodybų. Daugiausiai jų įsikūrę Marcinkonių ir Merkinės seniūnijose (atitinkamai 6 ir 7) (žr. 8 lent.).

8 lentelė. Kaimo turizmo sodybų skaičius Varėnos rajono seniūnijose 2015 m. pradžioje

	2 gandrai	3 gandrai	4 gandrai	5 gandrai	VISO
Jakėnų seniūnija		1			1
Marcinkonių seniūnija	2	3	1		6
Matuizų seniūnija		2			2
Merkinės seniūnija	2	1	3	1	7
Varėnos seniūnija	2				2
VISO	6	7	4	1	18

Sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos kaimo turizmo asociacijos informaciją

Pastebėtina, kad abi šios seniūnijos yra didžiausios pagal plotą Varėnos rajone (abi po 55 000 ha) ir turi palankias sąlygas kaimo turizmo verslui vystyti: Marcinkonių seniūnijos didžioji dalis yra Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje, per ją teka Merkio, Ūlos ir Grūdės upės, o per Merkinės

seniūnijos teritoriją teka Nemunas, Merkys ir 5 upeliai, telkšo 24 ežerai. Kaimo turizmo sodybų nėra Kaniavos, Valkininkų ir Vydenių seniūnijose, kuriose taip pat gausu gražių gamtos kampelių.

Varėnos rajone įsikūrusios kaimo turizmo sodyboms suteiktos 2-5 gandrų kategorijos (žr. 8 lent.). Daugiausiai sodybų suteiktos 2 ir 3 gandrų kategorijos. Trys iš keturių 4 gandrų kategoriją turinčių sodybų randasi Merkinės seniūnijoje. Šioje seniūnijoje randasi ir vienintelė rajone 5 gandrų kategoriją turinti kaimo turizmo sodyba.

Teikiamos paslaugos ir pramogos sodybose skiriasi. Daugiausiai (13) kaimo turizmo sodybų siūlo aktyvų poilsį, o 12-oje sodybų galimas ramus poilsis arba poilsis su šeima. Rajone yra tik viena sveikatingumo sodyba ir dvi kulinarinio paveldo sodybos (žr. 9 lent.).

9 lentelė. Kaimo turizmo sodybų teikiamos paslaugos ir pramogos 2015 m. pradžioje

	2 gandrai	3 gandrai	4 gandrai	5 gandrai	VISO
Aktyvus poilsis	3	5	4	1	13
Ramus poilsis	4	5	3		12
Poilsis su šeima	3	5	3	1	12
Šeimos šventės	4	3	1		8
Verslo renginiai	3	2	1	1	7
Pažintinis poilsis	1	2	2		5
Kulinarinis paveldas		2			2
Gamtą tausojanti sodyba	2	1	1		4
Sveikatingumo sodyba				1	1

Sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos kaimo turizmo asociacijos informaciją

Paslaugos dažniausiai skiriasi priklausomai nuo sodybai suteiktų gandrų skaičiaus. 2 gandrų sodybose poilsiautojai dažniausiai apgyvendinami sodyboje kartu su šeiminkais arba vasarnamiuose. Dušo kabinos ir sanitariniai mazgai yra bendri visiems poilsiautojams. Kambariai tvarkomi. Pusryčiai dažniausiai nepriklauso, tačiau galima tartis dėl maitinimo. Poilsiautojai gali naudotis muzikos ir vaizdo aparatūra, virtuvės inventoriu, griliu ar šašlykine. Tokios sodybos neretai būna pritaikytos vaikams – įrengtos žaidimų aikštelės, lovelės kūdikiams, žaislai. 3 gandrų sodybose poilsiautojai gyvena atskirai nuo šeiminkų dviviečiuose arba triviečiuose kambariuose. Dušo kabinos ir sanitariniai mazgai dažniausiai yra bendri visiems poilsiautojams. Sudaromos sąlygos konferencijoms ir seminarams organizuoti. Poilsiautojai turi galimybę patys pasigaminti maistą. 4 gandrų sodybos išsiskiria jaukiai sutvarkyta aplinka. Poilsiautojai gyvena atskirai nuo šeiminkų dviviečiuose arba triviečiuose kambariuose su visais patogumais ir aptarnavimo paslaugomis. 5 gandrų sodyboje poilsiautojai apgyvendinami komfortiškuose rąstiniuose nameliuose su lauko židiniais, visais patogumais ir aptarnavimo paslaugomis.

Sodybose siūlomų pramogų rūšys pagal sodyboms suteiktas gandrų kategorijas skiriasi nežymiai. Visose Varėnos rajono sodybose įrengtos pirtys (kaimiška pirtis, kubilas), siūlomos pramogos patalpose (biliardas, pulas, smiginis, šachmatai, kortos, domino, šaškės), aktyvaus laisvalaikio pramogos (dviračių takai, futbolo aikštelė, uogavimas, grybavimas, krepšinio aikštelė, sporto inventorių) ir vandens pramogos (baidarės, žvejyba, plaustai, valtys, vandens dviračiai). Esminis skirtumas yra tas, kad aukštesnę gandrų kategoriją turinčiose sodybose siūlomas platesnis pramogų spektras.

3.4. Trečiojo skyriaus apibendrinimas

Varėnos rajonas – tai miškų, smėlingų lygumų ir žemyninių kopų kraštas. Tai pats didžiausias pagal plotą (2218 km²), miškingiausias (69,1 proc. ploto užima miškai) ir rečiausiai apgyvendintas (11,0 gyventojų/km²) rajonas Lietuvoje. Žemės ūkio naudmenos užima 22,2 proc., keliai – 2,5 proc., vandenys – 2,2 proc., užstatyta teritorija – 1,2 proc., kita žemė – 2,8 proc.

Rajonas suskirstytas į 8 seniūnijas, kurios išsiskiria užimamu plotu ir gamtos unikalumu: rajone išsidėstęs Čepkelių gamtinis rezervatas, didžioji dalis Dzūkijos nacionalinio parko, 10 valstybinių draustinių, 7 savivaldybės draustiniai, vienas biosferos poligonas ir 8 valstybiniai gamtos paveldo objektai, teka Nemunas ir jo intakas Merkys bei 49 kitos mažesnės upės ir upeliai, tyvuliuoja 144 ežerai ir 25 tvenkiniai.

Rajonas turi palankias sąlygas viešam poilsiui ir rekreacijai vystyti. Nors Varėnos rajonas yra miškingiausias Lietuvoje, tačiau rekreacinių miškų yra išsidėstę tik 3172,7 ha. Nors rajone gausu vandens telkinių, tačiau maudyklos įrengtos tik ant 5 ežerų (Glūko, Glėbo, Karloniškės, Žiezulio ir Kastinio), Šalčios upės (Valkininkų paplūdimys) ir Varėnos I tvenkinio krantų.

Rajone palankios sąlygos kultūriniam turizmui. Čia yra 9 muziejai/ekspozicijos ir 4 galerijos, tačiau lankytojų skaičius 2009-2012 m. laikotarpiu sumažėjo 66,7 proc. Nors muziejų lankytojų skaičiaus mažėjimas susijęs su vykusiais Merkinės kraštotyros ir genocido muziejaus renovacijos darbai, kurie šiuo metu jau baigti, tačiau būtina didesnę dėmesį skirti muziejų traukos veiksniams, t.y. nuolatos gerinti muziejų aplinką, paslaugų kokybę ir informacijos prieinamumą. Rajone organizuojami įvairaus lygmens renginiai, iš kurių daugiausiai lankytojų sutraukia Grybų šventė (kasmet vidutiniškai 20 000) ir Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalis Varėnoje (kasmet vidutiniškai 4 500). Rajone yra 578 kultūros paveldo objektai, kas sudaro daugiau kaip 1/3 visoje Alytaus apskrityje esančių kultūros paveldo objektų.

Rajone geros sąlygos ir aktyvaus poilsio bei laisvalaikio turizmui. Varėnos rajono turizmo informacijos centras siūlo 2 autoturizmo maršrutus, 16 dviračių turizmo maršrutų bei 12 pėsčiųjų turizmo maršrutų, kuriais keliaujant galima geriau pažinti Varėnos rajono kraštą ir jo turizmo traukos

objektus. Tačiau rajone beveik nėra sporto infrastruktūros objektų – organizuojami tik tarptautiniai „Neptūno“ dviračių žygiai, kurie sutraukia vidutiniškai 200 lankytojų.

Per rajono teritoriją teka Nemunas, Merkys ir daug šiems baseinams priklausančių upių ir upelių, kurios švarios ir tinkamos vandens turizmo veikloms plėtoti. Vandens turizmo mėgėjams rajone parengti 9 maršrutai Merkio upe, 6 - Ūlos upe, 3 – Šalčios upe ir po 1 maršrutą Varėnės ir Versekos upėmis. Keliauti per Varėnos rajoną galima ir Nemuno upės vandens turizmo maršrutais.

Rajone yra poilsio namų ir kaimo turizmo sodybų turi konferencijų rengimui pritaikytą infrastruktūrą. Didžioji dalis tokių apgyvendinimo įstaigų turi po 1 salę talpinančią nuo 12 iki 180 žmonių. Nedidelė dalis įstaigų turi 2–3 sales, galinčias sutalpinti nuo 60 iki 200 žmonių. Konferencijoms reikalingą įrangą nuomoja tik nedidelė dalis poilsio namų ir kaimo turizmo sodybų.

Dabartiniu metu Varėnos rajone yra apie 30 kaimo turizmo sodybų ir tik 18 iš jų priklauso Lietuvos kaimo turizmo asociacijai, kurios vienas iš tikslų yra koordinuoti narių veiklą plėtojant kaimo turizmą Lietuvoje. Asociacijai priklausančios rajono sodyboms suteiktos 2-5 gandrų kategorijos, nuo kurių priklauso sodybose teikiamų paslaugų bei pramogų asortimentas.

4. DARNAUS TURIZMO ĮGYVENDINIMO VARĖNOS RAJONE VERTINIMAS

4.1. Tyrimo metodika

Tyrimo metodologija. Siekiant užtikrinti duomenų patikimumą ir išsamumą, tyrimas grindžiamas sistetine metodologijos nuostata, kai taikoma tyrimo dalyvių ir metodų trianguliacija - naudojami kiekybiniai ir kokybiniai metodai.

Darnaus turizmo plėtra šalyje galima tik pasitelkiant nacionalinį, regioninį ir vietinį (rajono) turizmo strateginį planavimą. Rajonuose, anot J. Pliustienės (2012), būtina tai numatyti bendruose planuose ir atsižvelgti į konkrečios teritorijos esamą ar numatomą viešąją infrastruktūrą. P. Mierauskas ir V. Smalskys (2013, p. 244) nurodo, kad „*Lietuvoje savivaldybių saugomas teritorijas valdo savivaldybių administracijų padaliniai*“. Iš pateiktų teiginių matome, kad tose savivaldybėse, kuriose įrengtos saugomos teritorijos, strateginius planus rengia savivaldybių administracijų padaliniai. Varėnos rajone tokias funkcijas atlieka turizmo ir verslo skyrius. Siekiant nustatyti darnaus turizmo plėtros ypatumus Varėnos rajone buvo pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. I. Luobikienė (2010) teigia, kad viena svarbiausių tokio tyrimo metodo duomenų rinkimo priemonių yra interviu. Tyrimo metu pagal iš anksto parengtus klausimus (Priedas 1) apklaustas Varėnos rajono savivaldybės turizmo ir verslo skyriaus vyriausiasis specialistas Arnoldas Butkus.

Kaimo turizmo sodybų savininkų požiūriui į darnaus turizmo principų įgyvendinimą Varėnos rajone nustatyti buvo pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas. Toks metodas pasirinktas todėl, kad jis sudaro palankias sąlygas apklausti didesnę skaičių respondentų. Plačiausiai taikomas kiekybinio tyrimo metodas yra apklausa, kurią V. Pranulis (2007) įvardina kaip informacijos rinkimą įvairių priemonių (telefono, elektroninio pašto) pagalba, asmeninės ar mišrios apklausos būdu. Duomenų rinkimui naudojama anketinė apklausa, kurios klausimus remiantis šiame darbe panaudotos mokslinės literatūros analize parengė darbo autorė. Anketoje (Priedas 2) pateikta 12 klausimų, kuriuos tikslinga suskirstyti į keturias grupes:

1. Informacija apie respondentus (1-2 klausimai)
2. Klausimai, skirti nustatyti respondentų žinioms apie darnųjį turizmą (3-5 klausimai)
3. Klausimai, skirti nustatyti respondentų požiūriui į darnųjį turizmą (6-9 klausimai)
4. Klausimai, skirti darnaus turizmo principų įgyvendinimui kaimo turizmo sodybose nustatyti (10-12 klausimai)

Siekiant įvertinti, kiek kaimo turizmo sodybose dabartiniu metu įgyvendinti darnaus vystymosi principai, atliktas tyrimas pagal J. Ramanausko ir A. Gargaso (2011) parengtą metodiką (Priedas 3). Kompleksiškai ir objektyviai įvertinant atskirų sodybų darnaus vystymosi perspektyvas, tikslinga išvardintiems kriterijams suteikti tam tikras reikšmingumo ribas – balus, kurių pagrindu įvertinama ir

atskirų indikatorių, ir bendroji darnaus vystymosi specifika. Bendrasis kaimo turizmo sodybų darnus vystymasis apskaičiuotas pagal tokią formulę:

$$DV = 0,33 \sum_{n=1}^n (1/Bs) * Ss + 0,33 \sum_{p=1}^p (1/Be) * Se + 0,33 \sum_{m=1}^m (1/Ba) * Sa$$

čia: 0,33 – socialinio, ekonominio ir aplinkosaugos darnaus vystymosi svorio koeficientai; Ss, Se ir Sa – atitinkamai socialinio, ekonominio ir aplinkosaugos darnaus vystymosi vertinimas, nustatytų kriterijų bendras skaičius, Bs, Be ir Ba – atitinkamai socialinio, ekonominio ir aplinkosaugos atitinkančių kriterijų konkrečioje sodyboje skaičius.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Kokybinio tyrimo metu apklaustas Varėnos rajono savivaldybės turizmo ir verslo skyriaus vedėjas. Kiekybinio tyrimo metu apklausti Varėnos rajone įsikūrusių kaimo turizmo sodybų, priklausančių Lietuvos kaimo turizmo asociacijai, šeiminkus. 2015 m. pradžioje šiai Asociacijai priklausė 18 Varėnos rajono kaimo turizmo sodybų. Remiantis K. Kardeliu (2007), tiriamos imties dydį galima apskaičiuoti remiantis formule:

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$$

čia: n – reikiamų respondentų skaičius; Δ (delta) - leidžiamos imties paklaidos dydis (Δ = 0,05); N – tiriamos visumos skaičius.

Įrašius atitinkamus duomenis į formulę gauname, kad imties dydis yra 17 respondentų. Atliekant kiekybinį tyrimą bus lankomasi kaimo turizmo sodybose arba su sodybų šeiminkais kalbama telefonu arba atsakymai į anketoje pateiktus klausimus bus siunčiami elektroniniu paštu. Visų respondentų bus prašoma atsakyti ir kiek jų kaimo turizmo sodybose dabartiniu metu yra įgyvendinami darnaus vystymosi principai.

Duomenų apdorojimas. Statistinei gautų duomenų analizei buvo naudojami Exel (2003) ir SPSS 17.0 (Statistic Package for Social Science) programinis paketas. Siekiant atskleisti kintamųjų koreliacinius ryšius, buvo skaičiuotas Pearsono koreliacijos koeficientas (r). Koreliacinis ryšys laikytas statistiškai reikšmingu, jei $p < 0,05$.

Tyrimo laikas. Tyrimas vyko 2015 m. vasario 15-27 d.

4.2. Tyrimo rezultatų analizė ir vertinimas

Šioje darbo dalyje pateikiama kokybinio tyrimo, kurio metu apklaustas Varėnos rajono savivaldybės turizmo ir verslo skyriaus vyriausiasis specialistas Arnoldas Butkus ir kiekybinio tyrimo, kuriame dalyvavo 17 Lietuvos kaimo turizmo asociacijai priklausančių Varėnos rajone įsikūrusių kaimo turizmo sodybų šeiminkų, rezultatai ir jų analizė. Taip pat pateikiami kaimo turizmo sodybų

veiklos darnaus vystymosi vertinimo rezultatai. Remiantis visų trijų tyrimų rezultatais pateikiama SSGG analizė.

4.2.1. Strateginiuose dokumentuose apibrėžtų darnaus turizmo principų įgyvendinimo vertinimas

2011 m. Varėnos rajono Savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu buvo patvirtintos turizmo ir verslo skyriaus nuostatos, kuriose vienu svarbiausių skyriaus veiklos uždavinių nurodomas Varėnos rajono Savivaldybės politikos turizmo srityje vykdymas, formavimas ir įgyvendinimas, turizmo paslaugų įvairovės plėtra ir jų kokybės gerinimas. Anot tyrime dalyvavusio šio skyriaus vyriausiojo specialisto, įgyvendinant nuostatose apibrėžtus veiklos uždavinius didelis dėmesys skiriamas darnaus turizmo principų Varėnos rajone įgyvendinimui: nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimui, kultūrinio ir kulinarinio paveldo išsaugojimui, racionaliam rekreacinių išteklių naudojimui ir turizmo skatinimui. Eksperto teigimu, *„kadangi Varėnos rajone laikomasi šių principų, tai tokio turizmo plėtra yra labai svarbi mūsų kraštui“*.

Darnųjį turizmą rajone reglamentuoja trys Savivaldybės turizmo plėtros strategiją formuojantys dokumentai. Vienas iš Varėnos rajono savivaldybės plėtros 2008 – 2017 metų strateginio plano prioritetų yra aplinką tausojančios ekonominės veikos bei turizmo plėtros skatinimas. Varėnos rajono savivaldybės taryba, atsižvelgdama į Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijos 2012 m. kovo 30 d. sprendimą Nr. S-175 (9.2.) „Dėl darnaus turizmo plėtros strategijos“, 2012 m. balandžio 24 d. sprendimu Nr. T-VII-432 pritarė Čepkelių-Dzūkijos PAN parko darnaus turizmo plėtros strategijai, kurioje išskiriami trys turizmo plėtros tikslai: 1) ekologinis tikslas – išsaugoti saugomų gamtinių teritorijų vertybes ir aplinką ir kurti tik tokias turistines priemones ir produktus, kurios būtų patrauklios gamtinio turizmo mėgėjams, ir palaikytų saugomos teritorijos valdymo priemones; 2) ekonominis tikslas – plėtoti turizmą gerinant teikiamų paslaugų kokybę, bei didinant teikiamų paslaugų ekonominį efektą skatinant vietinius gyventojus ir įtraukiant juos į plėtojamą veiklą; 3) socialinis tikslas – vykdyti turizmo veiklas, kurios gerina vietinių gyventojų gyvenimo kokybę, padeda išsaugoti gamtines vertybes ir išlaikyti kultūrinę Dzūkijos regiono tradicijas.

Darnaus turizmo plėtros strategija yra gairės, rodančios pagrindines turizmo plėtros kryptis unikaliose saugomose teritorijose – Dzūkijos nacionaliniame parke ir Čepkelių valstybiniame gamtiniame rezervate, įtraukiant partnerius (savivaldybių atstovus, vietos turizmo organizacijas, vietos bendruomenę) ir siekiant tikėtinos ekonominės naudos. Ši strategija yra pagrindinis dokumentas, reglamentuojantis darnaus turizmo principų įgyvendinimą Varėnos rajone, kadangi jis sudarė prielaidas gauti PAN (angl. *Protected Area Network* – saugomų teritorijų tinklas) parko statusą,

leidžiantį dar daugiau išsaugoti unikalią gamtinę teritoriją ir darniai plėtojant turizmą sulaukti tiek vietos, tiek užsienio gamtos turistų, o kartu ir pasiekti ekonominį efektą.

Svarbiausias dokumentas, reglamentuojantis darnųjį turizmą rajone yra Čepkelių-Dzūkijos PAN parko darnaus turizmo plėtros strategija. Šis strateginis dokumentas reglamentuoja Dzūkijos nacionalinio parko veiklą, kuriam 2011 m. buvo suteiktas PAN parko statusas. PAN parkas - tai visuomeninė organizacija, organizuojanti veiklą, nukreiptą laukinės gamtos išsaugojimui Europoje, propaguojanti subalansuotą ir gamtai palankų turizmą, vykdanči saugomų teritorijų sertifikavimą.

Darnaus turizmo principus rajone įgyvendina Varėnos rajono savivaldybės administracija, Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija, Kaimo turizmo sodybų asociacija, Ūlos krašto baidarių nuomotojų asociacija ir kaimų bendruomenės.

Varėnos rajone darnaus turizmo plėtroje įgyvendinti visi trys esminiai principai, formuojantys subalansuotą plėtrą: 1) ekonominio darnumo principo įgyvendinimo prielaida yra įmonių gyvybingumas ir veiklos ilgalaikiškumas; 2) socialinio darnumo principu akcentuojamas dėmesys vietinėms bendruomenėms išlaikant ir stiprinant jų gyvybės palaikymo sistemas, atpažįstant ir gerbiant skirtingas kultūras ir vengiant bet kokių išnaudojimo formų; 3) remiantis aplinkos darnumo principu vykdomos oro, žemės ir vandens taršą mažinančios ir biologinę įvairovę bei gamtos turtus saugančios priemonės. Visi trys darnaus turizmo principai yra vienodai svarbūs ir visiems jiems skiriama vienodai dėmesio.

Ateityje planuojama įgyvendinti tikros laukinės gamtos parkų garantiją (patikimą galimybę to, kad turistai iš tiesų lankysis geriausiose laukinės gamtos teritorijose Europoje), sertifikuotas turistines paslaugas (vietinis turizmo verslas bus sertifikuojamas aplinkos standartais ir jų įsipareigojimu saugoti aplinką), unikalią laukinės gamtos patirtį (priėjimą prie nepaprastų laukinių plotų užtikrinančių unikalias veiklas), dalyvavimą saugant laukinę gamtą (jei lankytojai apsistos pas vietinius PAN parko partnerius, jie bus įtraukti į gamtos saugojimą teritorijoje). Tai leis savivaldybei ir bendruomenėms savitai pristatyti krašto ekologinio turizmo segmento atsiradimą, suteiks naujas galimybes smulkiam verslui. Tai galimybė dar efektyviau saugoti natūralias Dainavos girios ir Čepkelių pelkyno ekosistemas, derinant tai su vietos bendruomenių interesais ir subalansuotu turizmu.

Varėnos rajono savivaldybės turizmo ir verslo skyriaus vyriausiojo specialisto teigimu, svarbus vaidmuo įgyvendinant darnaus turizmo principus tenka Varėnos rajone įsikūrusioms kaimo turizmo sodyboms. 2014 m. pabaigoje kaimo turizmo paslaugas oficialiai teikė 35 kaimo turizmo sodybos, iš kurių 18 priklausė Lietuvos kaimo turizmo asociacijai. Jose yra 1126 nakvynės vietos, per pastaruosius metus suteikta 15 580 nakvynių. Pernai, kaip ir ankstesniais metais, kaimo turizmo paslaugų sektoriuje esminių pokyčių neįvyko, tačiau pastebimas nežymus besirenkančiųjų poilsį tokiose sodybose žmonių skaičiaus padidėjimas. Eksperto teigimu, „*tai nėra pakankamas turizmo paslaugų kiekis didėjančiam turizmo srautui aptarnauti. Paslaugų kokybė taip pat turėtų kilti. Turistų*

apklausa parodė, kad tikimasi geresnės maitinimo aptarnavimo kokybės, pramogų ir atrakcijų įvairovės“. Kaimo turizmo plėtrą rajone įtakoja visuomenėje gajus stereotipas, kad kaimo turizmas – tai poilsis kaimo turizmo sodyboje už nedidelę kainą. Tačiau turizmo organizavimas ir iš to daromas verslas negali būti pigus. Todėl verslininkai, besiverčiantys kaimo turizmo verslu, ypač didelį dėmesį skiria teikiamų paslaugų kokybės gerinimui.

Varėnos rajonas kitų rajonų atžvilgiu yra unikalus tuo, kad yra didžiausias savo plotu ir užima didesnę Dzūkijos dalį. Didelę Varėnos rajono dalį užima miškai ir saugomos teritorijos. Varėnos kraštas nėra laikomas perspektyviu rajonu gamybos srityje, todėl ieško alternatyvių ekonomikos skatinimo būdų. Vienas jų - gamtinio turizmo vystymas. Lietuvos pietuose, greta sienos su Baltarusija, esančios saugomos teritorijos – Dzūkijos nacionalinis parkas ir Čepkelių valstybinis gamtinis rezervatas yra puikus gamtinis kompleksas plėtoti gamtinio turizmo veiklas dėl šių priežasčių: 1) patogi geografinė padėtis, t.y. artima kaimynystė, su potencialiomis turizmo rinkomis – Baltarusija ir Lenkija; 2) ryškus Druskininkų kurorto turistinis potencialas; 3) Dzūkijos nacionalinis parkas ir Čepkelių rezervatas yra vienintelis tokio dydžio saugomos teritorijos masyvas Lietuvoje, o ir Europoje tokio dydžio saugomų teritorijų jau nėra daug; 4) rajono kultūrinis paveldas (išlikusios tradicijos, kaimo gyvenvietės, tradicinė architektūra, papročiai, šventės, tradicijos) - tai antrasis milžiniškas potencialas, svarbus tiek atvykstamajam, tiek vietiniam turizmui.

Apibendrinant kokybinio tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kad Varėnos rajono savivaldybė, įgyvendindama turizmo politiką, didelį dėmesį skiria darnaus turizmo principų įgyvendinimui rajone. 2012 m. balandžio 24 d. sprendimu Nr. T-VII-432 buvo pritarta Čepkelių-Dzūkijos PAN parko darnaus turizmo plėtros strategijai, kuri dabartiniu metu yra svarbiausias darnaus turizmo principus Varėnos rajone reglamentuojantis dokumentas. Kartu su Varėnos rajono savivaldybės administracija darnaus turizmo principus rajone įgyvendina Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija, Kaimo turizmo sodybų asociacija, Ūlos krašto baidarių nuomotų asociacija ir kaimų bendruomenės. Svarbus vaidmuo įgyvendinant darnaus turizmo principus tenka Varėnos rajone įsikūrusioms kaimo turizmo sodyboms. Rajone jau pradėti įgyvendinti visi trys esminiai darnaus turizmo principai, o ateityje planuojama įgyvendinti tikros laukinės gamtos parkų garantiją, sertifikuotas turistines paslaugas, unikalią laukinės gamtos patirtį bei dalyvavimą saugant laukinę gamtą.

4.2.2. Kaimo turizmo sodybų savininkų požiūrio į darnaus turizmo principų įgyvendinimą vertinimas

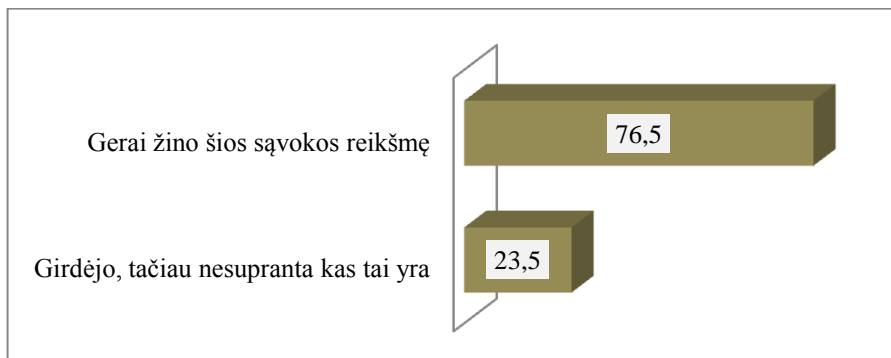
Informacija apie respondentus. Į anketos klausimus sutiko atsakyti 17 Varėnos rajone įsikūrusių kaimo turizmo sodybų šeimininkų. Didžioji dauguma (t.y. 76,5 proc.) tyrime dalyvavusių kaimo turizmo sodybų šeimininkų kaimo turizmo paslaugas teikia daugiau kaip 5 metus (žr. 10 lent.).

10 lentelė. Respondentų charakteristika

		Pasiskirstymas	
		Skaičius	Proc.
Sodybai suteiktų gandrų skaičius	Du gandrai	6	35,3
	Trys gandrai	7	41,2
	Keturi gandrai	4	23,5
Kaimo turizmo sodybos veiklos trukmė	Iki 5 metų	4	23,5
	Nuo 5 iki 10 metų	4	23,5
	Daugiau kaip 10 metų	9	52,9

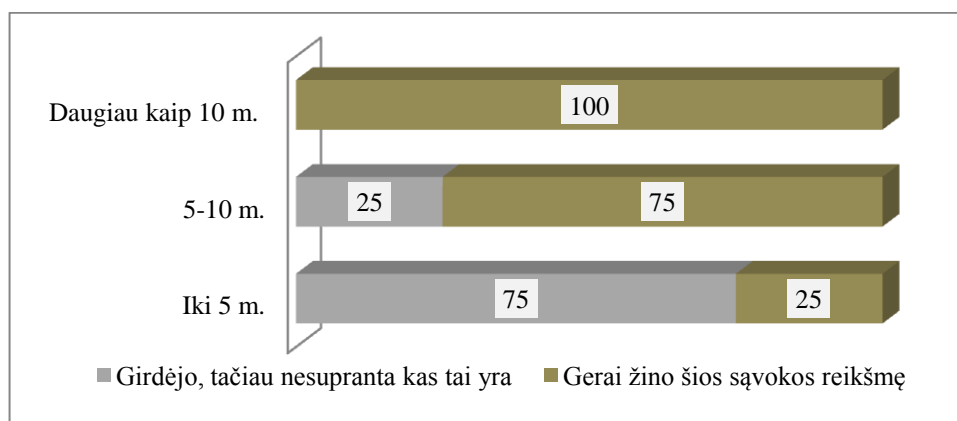
Atsižvelgiant į tai, jog didžioji dauguma respondentų turi ilgametės kaimo turizmo paslaugų teikimo patirties, daroma prielaida, jog respondentai yra susipažinę su darnaus turizmo principų įgyvendinimo galimybėmis ir jų atsakymai į anketoje pateiktus klausimus leis objektyviai įvertinti darnaus turizmo principų įgyvendinimo ypatumus teikiant kaimo turizmo paslaugas.

Respondentų žinių apie darnųjį turizmą vertinimas. Tyrime dalyvavusių kaimo turizmo sodybų šeimininkų buvo prašoma nurodyti, kiek jiems girdėta sąvoka „darnus turizmas“. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ši sąvoka girdėta visiems respondentams, o didžioji dauguma (76,5 proc.) gerai žino šios sąvokos reikšmę (žr. 11 pav.).

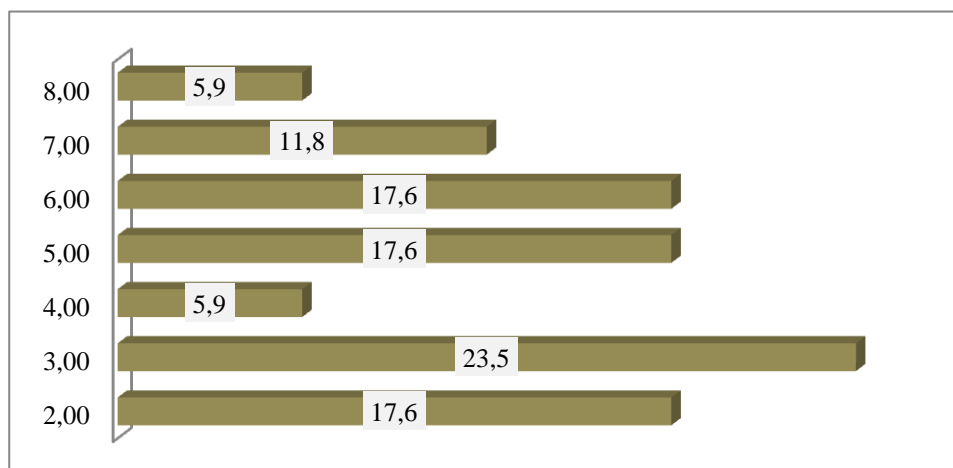
11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal sąvokos „darnus turizmas“ žinomumą, proc.

Tyrimo metu gautų duomenų analizė atskleidė, kad sąvokos „darnus turizmas“ žinomumas koreliuoja su kaimo turizmo veiklos trukme. T.y. tarp šių abiejų faktorių nustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų ($p < 0,05$). Atlikus detalesnę analizę nustatyta, kad gerai šios sąvokos reikšmę žino visi (N=9) daugiau kaip 10 metų ir 75 proc. (N=3) nuo 5 iki 10 metų kaimo turizmo paslaugas teikiančių respondentų. Tuo tarpu iki 5 m. veiklą vykdančioje respondentų grupėje 75 proc. (N=3) respondentų šios sąvokos reikšmės paaiškinti negalėtų (žr. 12 pav.).

12 pav. Sąvokos „darnus turizmas“ žinomumas pagal kaimo turizmo veiklos trukmę, proc.

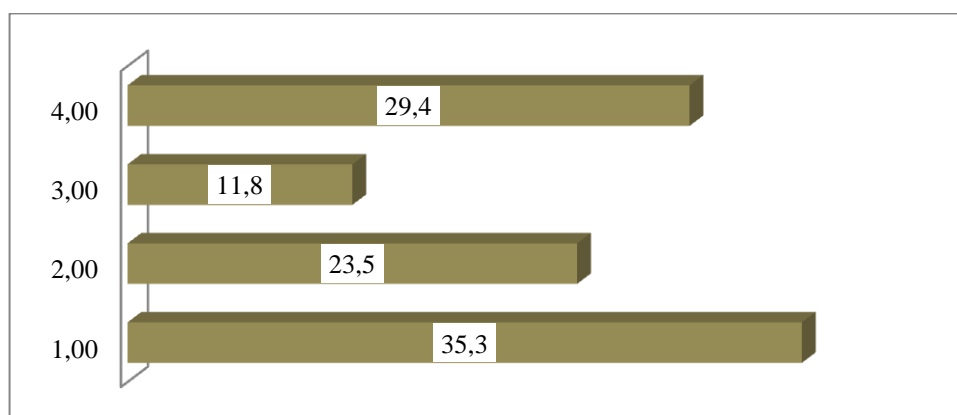
Teorinėje šio darbo dalyje akcentuojama, kad darnus turizmas apima visas turizmo rūšis, kurios gali būti vystomos darniai. Respondentams buvo pateiktos 9 turizmo formos ir prašoma nurodyti, kurios iš jų geriausiai apibūdina sąvoką „darnus turizmas“. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad nei vienas respondentas į pateiktą klausimą nesugebėjo atsakyti teisingai. Arčiausiai tiesos buvo 17,7 proc. (N=3), kurie nurodė 7 ir 8 turizmo formas (žr. 13 pav.).

13 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal sąvoką „darnus turizmas“ apibūdinančių turizmo formų pasirinkimą, proc.

Tyrimo dalyviai nurodė, kad sąvoką „darnus turizmas“ geriausiai apibūdina ekologinis turizmas ir kaimo turizmas (abiem atvejais N=17). Kiek mažiau respondentų pažymėjo ir tokias turizmo formas, kaip vandens turizmas ir rekreacinis turizmas (abiem atvejais N=15) bei sveikatingumo turizmas (N=14). Mažiausiai respondentų dėmesio sulaukė aktyvus turizmas (N=2) ir masinis turizmas (N=1).

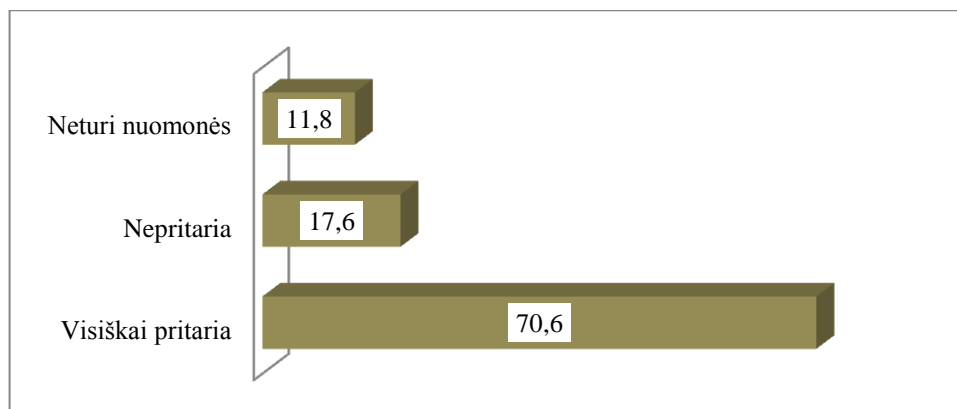
Teorinėje šio darbo dalyje akcentuojama, kad darnaus turizmo modelyje persipina aplinkos, ekonominiai ir socialiniai-kultūriniai turizmo plėtojimo aspektai. Tyrimo dalyvių buvo prašoma įvardinti, kurie iš pateiktų 4 aspektų geriausiai apibūdina sąvoką „darnus turizmas“. Nustatyta, kad tik daugiau nei ketvirtadalis (t.y. 29,4 proc., N=5) respondentų į klausimą atsakė teisingai, t.y. pasirinko visus keturis sąvoką „darnus turizmas“ apibūdinančius aspektus (žr. 14 pav.)

14 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal sąvoką „darnus turizmas“ apibūdinančių aspektų pasirinkimą, proc.

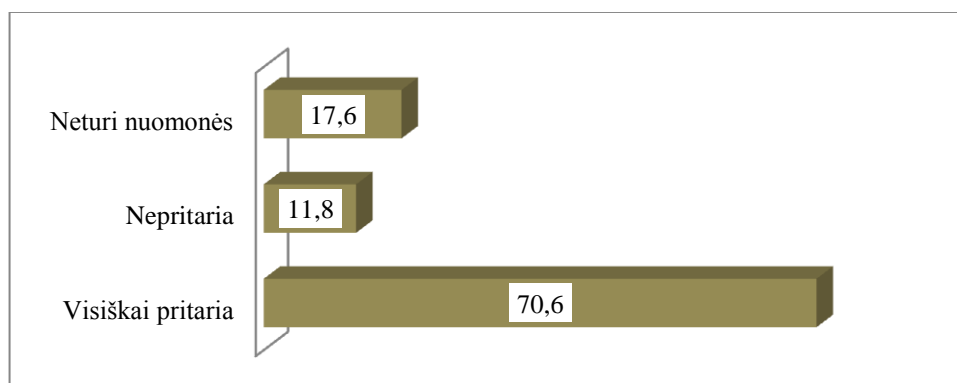
Apibendrinus atsakymus į šio bloko klausimus galima teigti, kad tyrime dalyvavusiems kaimo turizmo sodybų šeimininkams trūksta žinių apie darnųjį turizmą. Taip teigti leidžia tas faktas, kad nors didžioji dauguma (76,5 proc.) tyrimo dalyvių nurodė gerai žinantys šios sąvokos reikšmę, tačiau sąvoką „darnus turizmas“ apibūdinančius aspektus nurodė tik 29,4 proc. respondentų, o šią sąvoką apibūdinančių turizmo formų teisingai neįvardino nei vienas respondentas. Pastebėtina, kad žinių apie darnųjį turizmą daugiausiai stokoja mažiausiai (t.y. iki 5 metų) kaimo turizmo paslaugų rinkoje veikiantys respondentai.

Respondentų požiūrio į darnųjį turizmą vertinimas. Darnaus turizmo kontekste turi būti skatinama pagarba turistus priimančių bendruomenių socialiniam-kultūriniam autentiškumui ir jų nekilnojamojo ir gyvojo kultūros paveldo bei tradicinių vertybių išsaugojimui. Tai aktualu ir teikiant kaimo turizmo paslaugas. Didžioji dauguma (t.y. 70,6 proc., N=12) respondentų šiam teiginiui visiškai pritarė (žr. 15 pav.).

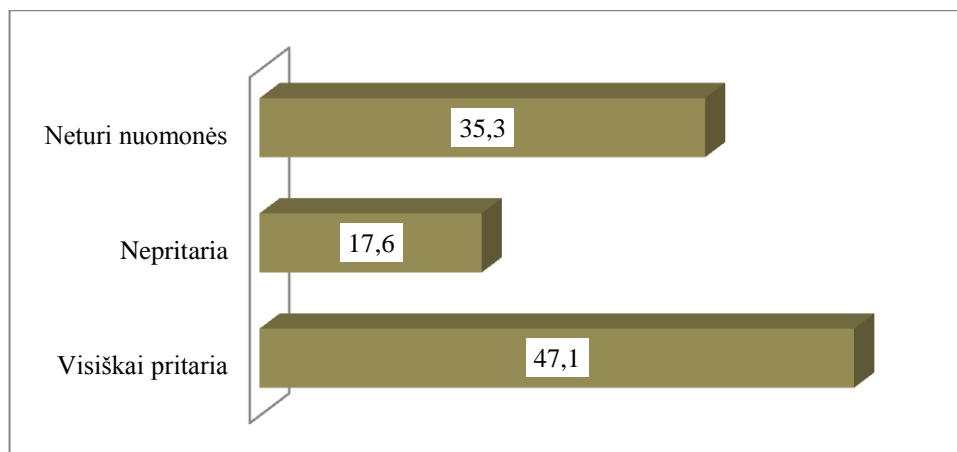
15 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.

Visam darnaus turizmo principus įgyvendinančiam turizmo sektoriuje, tame tarpe ir kaimo turizme, turi būti siekiama optimaliai išnaudoti gamtos išteklius, išlaikant esminius ekologinius procesus ir padedant išsaugoti gamtos paveldą bei biologinę įvairovę. Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad šiam teiginiui visiškai pritarė didžioji dauguma (t.y. 70,6 proc., N=12) respondentų (žr. 16 pav.).

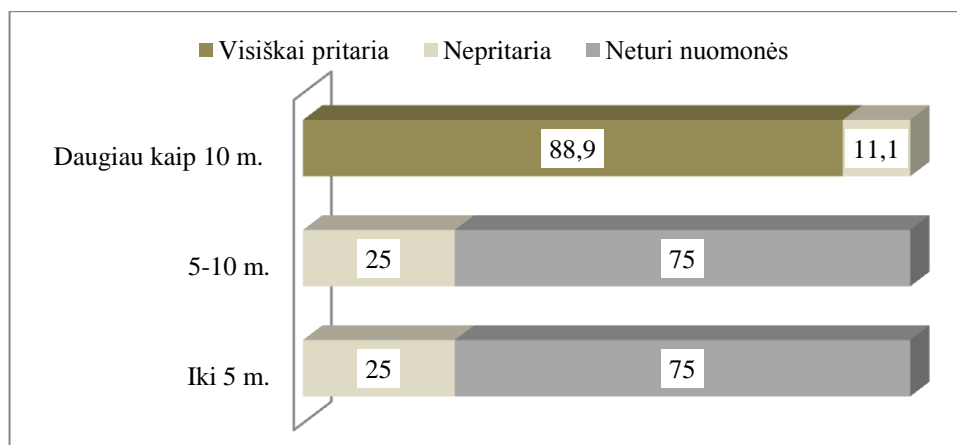
16 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.

Darnaus turizmo vystymosi kontekste kaimo turizmo sodyboje turi būti siekiama, kad ekonominę naudą pajustų ne tik pati kaimo turizmo sodyba, bet ir visa seniūnijos (rajono) bendruomenė. Tyrimo duomenys atskleidė, kad šiame teiginiui visiškai pritaria beveik pusė (t.y. 47,1 proc., N=8), o neturi nuomonės daugiau kaip trečdalis (t.y. 35,3 proc., N=6) tyrime dalyvavusių kaimo turizmo sodybų šeimininkų (žr. 17 pav.).

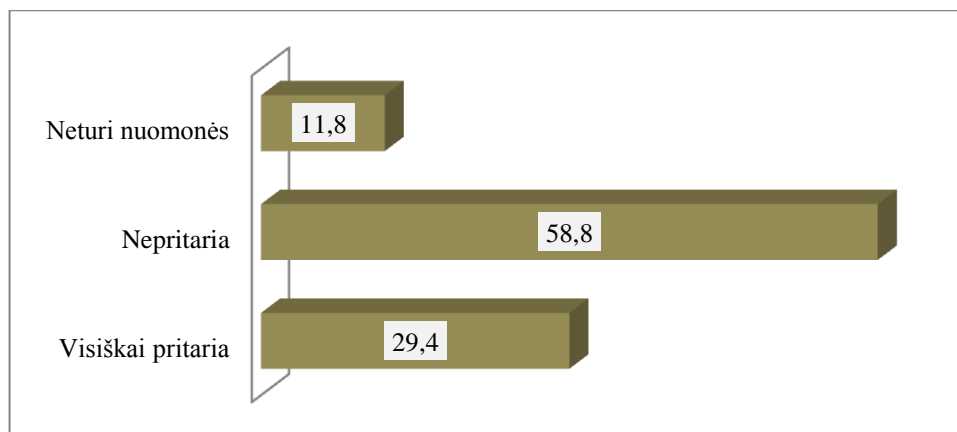
17 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.

Tyrimo metu gautų duomenų analizė atskleidė koreliaciją tarp pritarimo šiam teiginiui ir kaimo turizmo veiklos trukmės. T.y. tarp šių abiejų faktorių nustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų ($p < 0,05$). Atlikus detalesnę analizę nustatyta, kad šiam teiginiui pritaria absoliuti dauguma (t.y. 8 iš 9) tyrime dalyvavusių daugiau kaip 10 metų kaimo turizmo paslaugas teikiančių respondentų. Tuo tarpu mažiau kaip 10 metų kaimo turizmo rinkoje veikiantys sodybų šeimininkai dažniausiai neturėjo nuomonės šiuo klausimu (žr. 18 pav.).

18 pav. Respondentų pagal kaimo turizmo veiklos trukmę atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.

Darnaus turizmo kontekste akcentuojama, kad gaunama ekonominė nauda turi būti derinama su socialinės gerovės didinimu ir aplinkos išsaugojimu. Tai aktualu ir teikiant kaimo turizmo paslaugas. Tačiau daugiau kaip pusė (t.y. 58,8 proc., N=10) tyrime dalyvavusių kaimo turizmo sodybų šeimininkų nurodė, jog šiam teiginiui nepitaria (žr. 19 pav.).

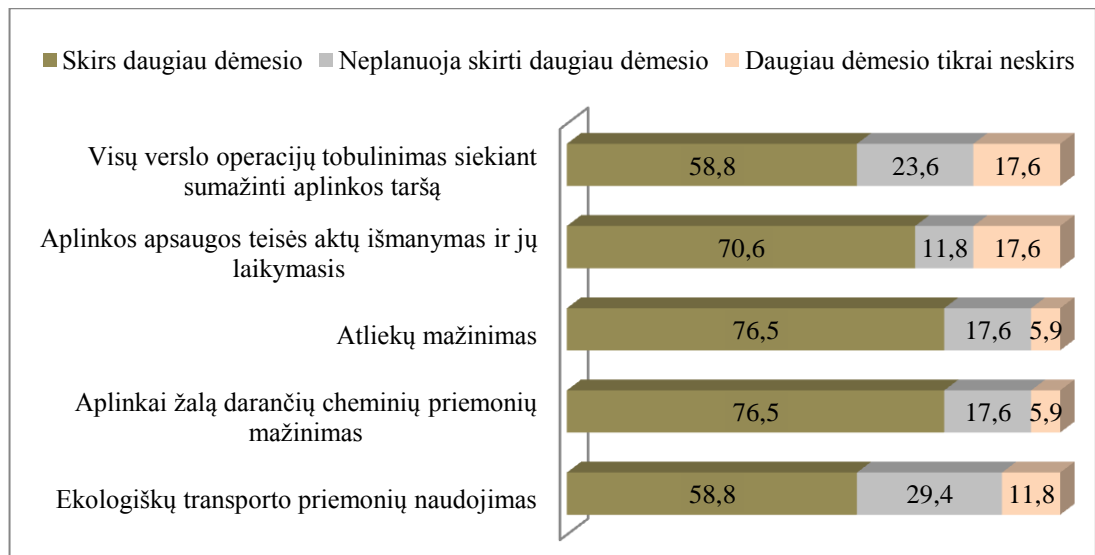

19 pav. Respondentų atsakymų pasiskirstymas pagal pritarimą darnųjį turizmą apibūdinančiam teiginiui, proc.

Apibendrinant atsakymus į šio bloko klausimus galima teigti, kad ne visais aspektais tyrime dalyvavusių kaimo turizmo sodybų šeimininkų požiūris į darnųjį turizmą yra palankus. Nors didžioji dauguma respondentų palankiai vertina teiginį, jog kaimo turizmo sodyboje turi būti skatinama pagarba turistus priimančių bendruomenių socialiniam-kultūriniam autentiškumui ir jų nekilnojamojo ir gyvojo kultūros paveldo bei tradicinių vertybių išsaugojimui ir teiginį, jog kaimo turizmo sodyboje turi būti siekiama optimaliai išnaudoti gamtos išteklius, išlaikant esminius ekologinius procesus ir padedant išsaugoti gamtos paveldą bei biologinę įvairovę, tačiau teiginiams, susijusiems su kaimo turizmo versle gaunama ekonomine nauda, pritariančių procentas buvo gerokai mažesnis. Šis faktas leidžia daryti prielaidą, kad kaimo turizmo sodybų šeimininkai, teikdami kaimo turizmo paslaugas, didelį dėmesį skiria tokiems darnaus turizmo principams, kaip socialinės gerovės didinimas bei aplinkos išsaugojimas. Tačiau šių abiejų principų nesieja su siekiama ekonomine nauda.

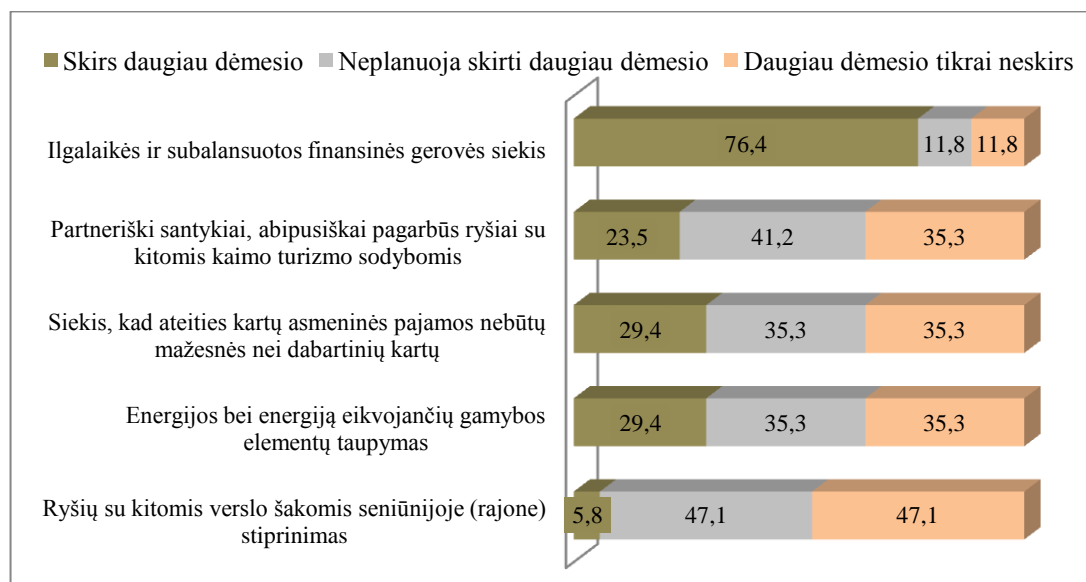
Darnaus turizmo principų įgyvendinimo kaimo turizmo sodybose vertinimas. Šiuo klausimų bloku siekiama nustatyti, kiek kaimo turizmo sodybų šeimininkai planuoja ateityje skirti dėmesio darnaus turizmo principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle.

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad ateityje dauguma respondentų planuoja daugiau dėmesio skirti tokiems aplinkosaugos principams, kaip aplinkos apsaugos teisės aktų išmanymas ir jų laikymasis (70,6 proc.), atliekų mažinimas ir aplinkos žalą darančių cheminių priemonių mažinimas (abu po 76,5 proc.) (žr. 20 pav.).

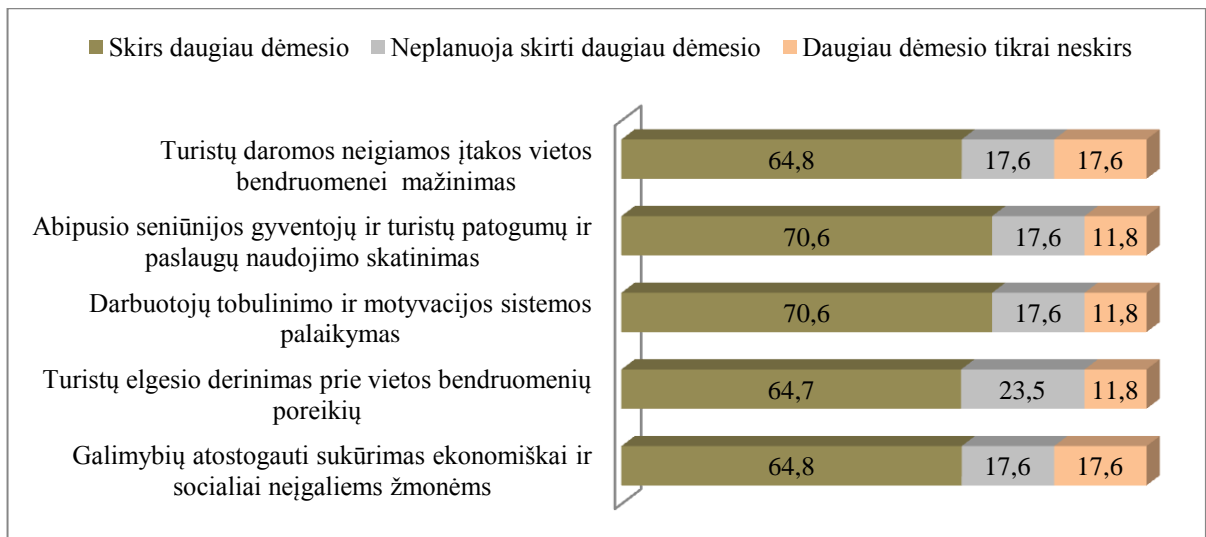
20 pav. Respondentų nuomonės apie ateityje planuojamo skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių aplinkosaugos principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle pasiskirstymas, proc.

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad ateityje dauguma (76,4 proc.) tyrimo dalyvių daugiau dėmesio skirs tik vienam darnaus turizmo plėtrai aktualių ekonominių principų – ilgalaikės ir subalansuotos finansinės gerovės siekiui. Kitiems ekonominio principo aspektams dažniausiai didesnio dėmesio skirti neplanuojama arba nežadama skirti (žr. 21 pav.).

21 pav. Respondentų nuomonės apie ateityje planuojamo skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių ekonominių principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle pasiskirstymas, proc.

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad ateityje dauguma tyrimo dalyvių daugiau dėmesio skirs visų penkių darnaus turizmo plėtrai aktualių socialinių ekonominių principų įgyvendinimui (žr. 22 pav.).

22 pav. Respondentų nuomonės apie ateityje planuojamo skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių socialinių principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle pasiskirstymas, proc.

Apibendrinant atsakymus į šio bloko klausimus galima teigti, kad tyrime dalyvavę kaimo turizmo sodybų šeimininkai ateityje daugiau dėmesio skirs darnaus turizmo plėtrai aktualių socialinių ir gamtosauginių principų įgyvendinimui. Tuo tarpu ekonominiams principams didesnis dėmesys bus skiriamas tik siekiant ilgalaikės ir subalansuotos finansinės gerovės.

4.3. Kaimo turizmo sodybų veiklos darnaus vystymosi vertinimas

J. Ramanausko ir A. Gargaso (2011) parengta kaimo turizmo sodybų veiklos vertinimo darnaus vystymosi aspektu metodika leidžia kiekybiškai įvertinti visus kaimo turizmo sodybų darnaus vystymosi indikatorius (socialinį-kultūrinį, ekonominį ir gamtosauginį) ir šiuos rezultatus palyginti tarpusavyje. Tyrimo metu gauti duomenys pateikiami 11 lentelėje.

Kiekybiškai įvertinus visų trijų darnaus vystymosi indikatorius matome, kad kaimo turizmo sodybose, kurioms suteikta dviejų gandrų kategorija, jis svyruoja nuo 0,22 iki 0,4 (vidurkis – 0,29). Trijų gandrų kategoriją turinčiose kaimo turizmo sodybose bendrasis indikatorius aukštesnis ir apima intervalą nuo 0,33 iki 0,55 (vidurkis – 0,43). Tuo tarpu keturių gandrų kategoriją turinčiose sodybose šis indikatorius yra aukštesnis nei dviejų, tačiau artimas trijų gandrų kategorijas turinčiose sodybose - apima nuo 0,36 iki 0,53 (vidurkis – 0,44).

11 lentelė. Varėnos rajono kaimo turizmo sodybų veiklos darnaus vystymosi vertinimas

Kaimo turizmo sodybos		Darnaus vystymosi indikatorių vertinimas			
		Socialinis-kultūrinis	Ekonominis	Aplinkosauginis	Iš viso
Du gandrai	Sodyba 1	0,1	0,08	0,11	0,29
	Sodyba 2	0,07	0,04	0,11	0,22
	Sodyba 3	0,1	0,04	0,11	0,25
	Sodyba 4	0,1	0,08	0,17	0,35
	Sodyba 5	0,07	0,04	0,11	0,22
	Sodyba 6	0,17	0,12	0,11	0,4
Trys gandrai	Sodyba 1	0,23	0,08	0,11	0,42
	Sodyba 2	0,17	0,12	0,17	0,46
	Sodyba 3	0,17	0,08	0,11	0,36
	Sodyba 4	0,23	0,12	0,11	0,46
	Sodyba 5	0,26	0,12	0,17	0,55
	Sodyba 6	0,23	0,12	0,11	0,46
	Sodyba 7	0,1	0,12	0,11	0,33
Keturi gandrai	Sodyba 1	0,17	0,08	0,17	0,42
	Sodyba 2	0,23	0,08	0,22	0,53
	Sodyba 3	0,13	0,12	0,11	0,36
	Sodyba 4	0,17	0,12	0,17	0,46

Vertinant atskirų indikatorių reikšmes matome, kad pagal socialinius-kultūrinius indikatorius geresnius rezultatus turi trijų gandrų kategorijas turinčios kaimo turizmo sodybos (vidurkis – 0,2) lyginant su dviejų gandrų (vidurkis – 0,1) ir keturių gandrų (vidurkis – 0,18) sodybomis. Tai rodo, kad trijų gandrų sodybose vidutiniškai buvo pažymėta po 6, keturių gandrų – po 5, o dviejų gandrų – po 3 indikatorius. Pastebėtina, kad šioje indikatorių grupėje dažniausiai buvo žymimi tokie aspektai, kaip paslaugų kokybės gerinimas ir rūpestis klientų sveikatingumu, kvalifikacijos kėlimas, šiuolaikinių informacijos technologijų naudojimas, naujų darbo vietų sukūrimas ir seminarų, konferencijų, pažintinių kelionių organizavimas. Pagal ekonominius indikatorius geresnius rezultatus turi trijų ir keturių gandrų (vidurkiai atitinkamai 0,11 ir 0,1) sodybos lyginant su dviejų gandrų (vidurkis – 0,07) sodybomis. Tai rodo, kad dviejų gandrų sodybose vidutiniškai buvo pažymėta po 2, o trijų ir keturių gandrų – po 3 ekonominės indikatorių grupės aspektus. Šioje indikatorių grupėje dažniausiai buvo žymimi tokie aspektai, kaip pajamų didinimas, pelningumo rodiklių gerinimas ir papildomų (prie ūkininkavimo) lėšų gavimas. Pagal gamtosauginius indikatorius geresnius rezultatus turi keturių gandrų sodybos (vidurkis – 0,17) lyginant su dviejų gandrų (vidurkis – 0,12) ir trijų gandrų (vidurkis – 0,13) kaimo turizmo sodybomis. Tai rodo, kad dviejų ir trijų gandrų sodybose vidutiniškai buvo pažymėta po 2-3, o keturių gandrų – 3 gamtosauginės indikatorių grupės aspektus. Šioje indikatorių grupėje dažniausiai buvo žymimi tokie aspektai, kaip švarios ir sveikos aplinkos palaikymas, atitikimas „Maisto higiena“ reikalavimus ir energiją taupančias technologijas diegimas.

Apibendrinant galima teigti, kad bendrojo darnaus vystymosi indikatorius reikšmė didžia dalimi priklauso nuo kaimo turizmo sodybai suteiktų gandrų kategorijos. T.y. aukštesnę kategoriją turinčios

kaimo turizmo sodybos turi geresnius darnaus vystymosi pasiekimus nei žemesnę kategoriją turinčios sodybos.

4.4. Darnaus turizmo principų įgyvendinimo SSGG analizė

Remiantis kokybinio tyrimo, kiekybinio tyrimo ir kaimo turizmo sodybų veiklos darnaus vystymosi vertinimo rezultatais pateikiama darnaus turizmo principų įgyvendinimo Varėnos rajone SSGG analizė (žr. 12 lent.).

12 lentelė. SSGG analizė

STIPRYBĖS	SILPNYBĖS
<ul style="list-style-type: none"> • Patogi geografinė padėtis • Čepkelių-Dzūkijos PAN parkas • Unikalus gamtinis kraštovaizdis • Dzūkijos nacionalinio parko statusas • Čepkelių valstybinio rezervato statusas • Druskininkų kurorto turistinis potencialas • Turtingas kultūrinis paveldas • Savivaldybės administracijos pastangos diegti darnaus turizmo principus 	<ul style="list-style-type: none"> • Silpna informacijos apie darnųjį turizmą sklaida • Kaimo turizmo sodybų šeimininkų siekis ekonominės naudos paminant socialinės gerovės didinimo bei aplinkos išsaugojimo principus • Mažos žemesnės kategorijos kaimo turizmo sodybų galimybės diegiant darnaus turizmo principus
GALIMYBĖS	GRĖSMĖS
<ul style="list-style-type: none"> • Naujų turizmo segmentų pritraukimas • Turizmo produktų plėtros galimybės • ES struktūrinių fondų lėšos, skirtos įmonių projektams • Turistų srautų didėjimas • Tikros laukinės gamtos parkų garantijos suteikimas • Turistinių paslaugų sertifikato įgijimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Turistų srauto sumažėjimas • Savivaldybės administracijos specialistų kompetencijos trūkumas darnaus turizmo vystymo klausimais • Bendradarbiavimo tarp savivaldybės administracijos ir saugomų teritorijų specialistų trūkumas • Kaimo turizmo sodybų bankrotas

IŠVADOS

1. Darnaus turizmo principai apima ekonominius, aplinkosauginius ir socialinės apsaugos prioritetus, iš kurių Varėnos rajonui yra aktualūs kraštovaizdžio apsaugos, žemės ūkio, kaimo turizmo plėtros, rekreacijos.
2. Varėnos rajonas pasižymi nedidelio intensyvumo žemės ūkiu ir silpnai išvystyta pramone. Didelė vietos gyventojų dalis dalyvauja veiklose, kurios neturi neigiamo poveikio aplinkai. Tačiau gamtinių išteklių eksploatavimas dažnai būna per didelis. Išanalizavus visas veiklas galima daryti prielaidą, jog Varėnos rajone yra tinkamos sąlygos įgyvendinti darnaus turizmo principus, įskaitant ir turizmo sektorių.
3. Dzūkijos nacionalinis parkas ir Čepkelių valstybinis gamtinis rezervatas yra PAN parkų asociacijos narys. Vienas šios asociacijos tikslų yra darnaus turizmo principų įgyvendinimas. Parko administracija, siekdama tapti šios asociacijos nare, turėjo atitikti asociacijos keliamus reikalavimus darnaus turizmo srityje. Tai reiškia, kad parko direkcija turėjo įdiegti visą eilę darnaus turizmo principų, tokių kaip saugomų gamtinių vertybių apsaugos užtikrinimas, vietinių gyventojų įtraukimas į turizmo paslaugų teikimo procesą, vietinių gyventojų gyvenimo kokybę gerinančių, gamtines vertybes išsaugančių ir kultūrinės Dzūkijos regiono tradicijas išsaugančių turizmo veiklų rajone vykdymas.
4. Varėnos rajono savivaldybė kartu su Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija, Kaimo turizmo sodybų asociacija, Ūlos krašto baidarių nuomotojų asociacija ir kaimų bendruomenėmis įgyvendina darnaus turizmo principus rajone. Svarbiausias darnaus turizmo principus Varėnos rajone reglamentuojantis dokumentas yra Varėnos rajono savivaldybės 2012 m. balandžio 24 d. sprendimu Nr. T-VII-432 patvirtinta Čepkelių-Dzūkijos PAN parko darnaus turizmo plėtros strategija, apibrėžianti strateginių priemonių veiklos planą 2011-2015 metų laikotarpiui.
5. Kaimo turizmo sodybų šeiminkams trūksta žinių apie darnųjį turizmą. Tai ypač aktualu iki 5 metų veiklą kaimo turizmo paslaugų rinkoje veikiantiems respondentams. Nustatyta, kad teikdami kaimo turizmo paslaugas respondentai didelį dėmesį skiria tokiems darnaus turizmo principams, kaip socialinės gerovės didinimas bei aplinkos išsaugojimas. Tačiau šių abiejų principų nesieja su siekiama ekonomine nauda. Remiantis tyrimo rezultatais nustatyta, kad tyrime dalyvavę kaimo turizmo sodybų šeiminkai ir ateityje daugiau dėmesio skirs darnaus turizmo plėtrai aktualių socialinių ir gamtosauginių principų įgyvendinimui. Tuo tarpu ekonominiams principams didesnis dėmesys bus skiriamas tik siekiant ilgalaikės ir subalansuotos finansinės gerovės.

6. Atlikus kaimo turizmo sodybų veiklos vertinimą darnaus vystymosi aspektu nustatyta, kad bendrojo darnaus vystymosi indikatorius reikšmė didžia dalimi priklauso nuo kaimo turizmo sodybai suteiktų gandrų kategorijos – aukštesnę kategoriją turinčios kaimo turizmo sodybos turi geresnius darnaus vystymosi pasiekimus.
7. Atsižvelgiant į tai, kad nors Varėnos rajono savivaldybė darnaus turizmo principų įgyvendinimui rajone skiria didelį dėmesį (patvirtinta Čepkelių-Dzūkijos PAN parko darnaus turizmo plėtros strategija, glaudus bendradarbiavimas su Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija, Kaimo turizmo sodybų asociacija, Ūlos krašto baidarių nuomotojų asociacija ir kaimų bendruomenėmis), tačiau kiekybinio tyrimo duomenys atskleidė, kad tyrime dalyvavę kaimo turizmo sodybų šeimininkai stokoja žinių tiek apie darnųjį turizmą, tiek apie darnaus turizmo principų įgyvendinimo ypatumus. Atsižvelgiant į tai, kad kaimo turizmą Lietuvoje tikslinga traktuoti kaip darnaus turizmo prioritetą, galima teigti, jog darbo pradžioje iškelta hipotezė nepasitvirtino. T.y. darnus turizmo principų įgyvendinimas Varėnos rajone nevyksta sklandžiai.

REKOMENDACIJOS

Varėnos rajono savivaldybės administracijai **rekomenduojama:**

- remiantis Čepkelių-Dzūkijos PAN parko darnaus turizmo plėtros strategija, parengti darnaus turizmo principų įgyvendinimo Varėnos rajone metodiką, su kuria būtina supažindinti vietos bendruomenę ir verslininkus;
- didesnę dėmesį skirti turizmo ir verslo skyriaus specialistų tobulinimuisi ir kvalifikacijos kėlimui darnaus vystymosi principus įgyvendinusiose užsienio šalyse.

Kaimo turizmo sodybų asociacijai **rekomenduojama:**

- didesnę dėmesį skirti kaimo turizmo sodybų šeimininkų informavimui darnaus turizmo principų įgyvendinimo klausimais (rengti seminarus, parengti metodinę medžiagą).

Vilniaus universitetui ir Lietuvos edukologijos universitetui **rekomenduojama:**

- rengiantiems geografijos specialistus, studijų programose didelį dėmesį akcentuoti į darnaus turizmo principų įgyvendinimo ypatumus.

LITERATŪRA

Teisės ir kiti normatyviniai aktai:

1. Atnaujinta ES Tvaraus vystymosi strategija. Briuselis, 2006. Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/VI/files/0.207844001174307767.pdf>> (žiūrėta 2013 12 30).
2. Darbotvarkė 21: Subalansuotos plėtros veiksmų programa. Rio deklaracija: apie aplinką ir plėtrą, 2001. Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/LSP/files/Agenda21.pdf>> (žiūrėta 2013 12 09)
3. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 63-1188.
4. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4138.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 89-4029.
6. Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija. Turizmo plėtotės strategija. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/stratCijiai/ilgalaikc_ukio.php> (žiūrėta 2014 12 11).
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos ekonomikos pažangos departamento ekonomikos skyriaus 2014 m. vasario 26 d. pažyma Nr. NV-588 „Dėl Vyriausybės nutarimo dėl Lietuvos turizmo plėtros 2014-2020 metų programos patvirtinimo projekto“. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2014/140312/12.pdf>
8. Lisabonos sutartis, pasirašyta Lisabonoje, 2007 m. gruodžio 13 d. - Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2007. 50 tomas, C306/01.
9. Valstybinio turizmo departamento prie Ūkio ministerijos direktoriaus 2006 m. gruodžio 22 d. įsakymas Nr. V-106 „Dėl Kaimo turizmo paslaugos teikimo reikalavimų patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 1-42.
10. Varėnos rajono Savivaldybės administracijos direktoriaus 2011 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. DV-1202 „Dėl Varėnos rajono Savivaldybės administracijos turizmo ir verslo skyriaus nuostatų patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/varena/Default.aspx?Id=3&DocId=49505>> (žiūrėta 2015 03 01).
11. World Conservation Strategy. Living resources conservation for sustainable development. 1980. Prieiga per internetą: <<http://www.unep.org/Documents/Multilingual/Default.asp?documentID=97>> (žiūrėta 2013 12 29).

Mokslinė literatūra:

12. Alekrinskis A., Bulotienė D., Šimkus A., Mikalauskas R., Alekrinskienė O. Vartotojų poreikiai užsiimti vandens turizmu Žemaitijos regione, *Sportinį darbingumą lemiantys veiksniai (IV)*, 2013, p. 125-136.

13. Armaitienė A. et al., *Turizmas*, Kaunas: Kauno kolegijos leidybos centras, 2002, 318 lap.
14. Astromskienė A., Sirusienė R. *Kaimo turizmas. Knyga sodybų šeimininkams*, Kaunas: LR žemės ūkio rūmai, 2005, 311 lap.
15. Astromskienė A., et al., Kaimo turizmo plėtros Lietuvoje pokyčiai, *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtra*, Nr. 4 (11), 2007, p. 10-11.
16. Atkočiūnienė V. Kaimo turizmo, kaip užimtumo multiplikatoriaus, kaimo vietovėse teorinis aspektas, *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, Nr. 5 (29), 2011, p. 33-42.
17. Atkočiūnienė Z.O. Žinių vadybos poveikis darniam vystymuisi, *Informaciniai mokslai*, Nr. 48, 2008, p. 24-36.
18. Baležentis A., Paulauskienė L. Ekologinio turizmo vystymas – nuo skatinimo iki darnumo, *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo darbai*, Nr. 2(31), 2012, p. 15-25.
19. Bramwell B., Lane B. Editorial: Economic cycles, times of change and sustainable tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.17, No.1, 2009, pp. 124-132.
20. Chockalingam M., Ganesh A.A. Problem encountered by tourists, *Business and Economic Horizons*, Vol.3, issue 3, 2010, pp. 68-72.
21. Čiegis R. *Darnus vystymasis: ekonominiai aspektai*, Kaunas: ECAT aplinkosaugos valdymo ir technologijų centras, 2003, 54 lap.
22. Čiegis R. *Ekonomika ir aplinka: subalansuotos plėtros valdymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004, 552 lap.
23. Čiegis R., *Darnus ekonomikos vystymasis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2008, 204 lap.
24. Čiegis R., Zeleniūtė R. Ekonomikos plėtra darnaus vystymosi aspektu, *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, Nr. 2 (1), 2008, p. 37-54.
25. Čiegis R. Darnaus žemės ūkio plėtra Lietuvoje, *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, Nr. 16 (1), 2009, p. 30-37.
26. Čiegis R., et al., The Concept of Sustainable Development and its Use for Sustainability Scenarios, *Inžinerinė ekonomika*, Nr. 2, 2009, p. 28-39.
27. Čiegis R., Pečkaitienė J. Darnaus vystymosi poveikis gyvenimo kokybei, *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Nr. 68, 2013, p. 7-26.
28. Čiegis R., Ramanauskienė J. Integruotas darnaus vystymosi vertinimas: Lietuvos atvejis, *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, Nr. 2 (26), 2011, p. 1-12.
29. Dagiliūtė R., Bartkutė Ž. Kas yra darnus turizmas? Žinių ir nuostatų tyrimas, *Žmogaus ir gamtos apsauga*, Nr. 3, 2014, p. 125-128.

30. Damulienė A., *Paslaugų marketingas: turizmas*, Vilnius: Lietuvos informacijos institutas., 1996. - 100 lap.
31. Damulienė A. Europos Sąjungos finansinė parama kaimo turizmui: teorinis ir praktinis aspektai, *Socialinių mokslų studijos*, Nr. 4(1), 2012, p. 125–138.
32. Dapkienė S. *Papildomojo ugdymo formos*, Šiauliai: UAB „Litera“, 2002, 127 lap.
33. Fridgen J.D., *Dimensions of Tourism*, Michigan, 1999, 198 lap.
34. Jampolskienė A., *Alternatyvaus turizmo vystymo kryptys Lietuvoje*: magistro baigiamasis darbas, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, 98 lap.
35. Išoraitė M. Kauno technologijos universiteto studentų nuomonės apie konferencinį turizmą kaimo turizmo sodybose tyrimas, *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje*, Nr. 1(5), 2013, p. 107-112.
36. Labanauskaitė D., Jusčius V. Turizmo produkto ekonominė samprata ir turinys, *Tiltai, priedas, Nr. 10. Transformacijos Rytų Europoje*, 2001, p. 5-8.
37. Karbauskienė E. Kultūrinio turizmo svarba: Tauragės rajono savivaldybės atvejo analizė, *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, Nr. 6, 2009, p. 57-65.
38. Kindurys V., *Paslaugų marketingas (teorija ir praktika)*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998, 300 lap.
39. Mafunzwaini A.E., Hugo L. Unlocking the rural tourism potential of the Limpopo province of South Africa: some strategic guidelines, *Development Southern Africa* Vol. 22, No. 2, June 2005, p. 251-265.
40. Maleki M.R., et al., Rural tourism as a way to rural development, *International Journal of Academic Research*, Nr. 6(4), 2014, p. 79-84.
41. Mališauskas V. *Gamtos išteklių naudojimas ir apsauga*, Vilnius: Academia, 1993, 154 lap.
42. Marozienė I. *Darnaus turizmo vystymo gairės*, Vilnius: Petro ofsetas, 2010, 34 lap.
43. McLean D., Hurd A. *Kraus' recreation and leisure in modern society*, Massachusetts: Jones and Bartlett publishers, 2011, 468 lap.
44. Mierauskas P. Suinteresuotųjų asmenų dalyvavimas Lietuvos saugomų teritorijų valdyme, *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 3 (7), p. 125-143.
45. Mierauskas P., Smalskys V. Saugomų teritorijų sistemų organizavimo principai viešojo valdymo kontekste, *Viešoji politika ir administravimas*, 2013, Nr. 12(2), p. 236-247.
46. Mowforth M., Munt I. *Tourism and Sustainability. Development and New tourism in the Third World*, London, 2003, 298 lap.
47. Ozolinčius R. *Lietuvos miškai*, Vilnius: Spauda, 2005, 209 lap.
48. Petkevičiūtė N., Svirskaitė I. Ekonominis vystymasis ir žmogaus socialinė raida, *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Nr. 17, 2001.

49. Pliuštienė J. Turizmo strateginis planavimas ir kaimo turizmo sektoriaus plėtros galimybės, *Buhalterinės apskaitos teorija ir praktika*, Nr. 12, 2012, p. 67-81.
50. Ramanauskas J., Gargasas A. Kaimo turizmo sodybų veiklos vertinimas darnaus vystymosi aspektu, *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, Nr. 2 (26), 2011, p. 186-192.
51. Shih M., Cartier C. Particularities and Complexities: Unpacking State Policy in Local China, *Provincial China*, Vol. 3, No. 1, 2011, p. 1-8.
52. Sirusienė R. *Kaimo turizmas*, Kaunas: Lietuvos kaimo turizmo asociacija, 2008, 133 lap.
53. Smith M. *Tourism, Culture & Regeneration*, USA: CABI Pub., 2007, 240 lap.
54. Šaparauskas J., *Darnaus miesto vystymo(si) daugiatiškė selektonovacija*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2004, 150 lap.
55. Šinkūnienė J. R. Laisvalaikio studijos ir rekreacijos administravimas, *Socialinis darbas*, Nr. 4 (1), 2005, p.122-130.
56. Šivickas G., et al., Paramos smulkiam ir vidutiniam verslui įtakos darniam vystymuisi vertinimas, *Ekonomika ir vadyba*, Nr. 15, 2010, p. 792-798.
57. Štreimikienė D., Vasiljevienė N. Etiniai darnaus vystymosi aspektai ir jų ryšys su socialinėmis ir aplinkosauginėmis darnaus vystymosi dimencijomis, *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, Nr. 32, 2004, p. 189-205.
58. Štreimikienė D., et al., Turizmo plėtra Lietuvoje ir jos įtaka aplinkos kokybei ir gamtiniams ištekliams, *Ekonomika ir vadyba*, 2005, p.486-488.
59. Urbonaitė I. Apleistų teritorijų reikšmė formuojant miesto rekreacijos sistemą, *Mokslas – Lietuvos ateitis*, Nr. 4 (2), 2012, p. 97-105.
60. Vainienė I., *Kaimo turizmo organizavimas*, Vilnius: Eugrimas, 2001, 411 lap.
61. Žalienė I., Sabaliauskaitė A., *Pasaulio ir Lietuvos turizmo raida*, Kaunas: LKKA, 2002, 64 lap.
62. Žalys L., et al., Lietuvos kaimo turizmo charakteristika ir plėtros politika, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr. 2 (7), 2006, p. 180-189.
63. Wearing S., Neil J. *Ecotourism. Impacts, Potentials and Possibilities*, Oxford: Butterworth – Heinemann, 2009, 285 lap.
64. Радостева Э.М., Пономарева Е.В. Формирование сельского туризма в Пермском крае, *Society: Politics, Economics, Law*, Issue 3, 2013, p. 1-4.

Internetiniai puslapiai:

65. EKOturizmas.info. *Ekoturizmas*. Prieiga per internetą: < <http://ekoturizmas.wikidot.com> > (žiūrėta 2013 12 29)

66. Ekologinio turizmo žinynas neįgaliesiems. Prieiga per internetą: <http://ntic.vilnius.lt/mediabank/Zinynas_08_20.pdf> (žiūrėta 2013 12 27)
67. Gilus poilsis ir palaima. Prieiga per internetą: <<http://www.artofliving.org/lt-lt/gilus-poilsis-ir-palaima>> (žiūrėta 2014 12 21).
68. Lietuvos kaimo turizmo asociacija. Prieiga per internetą: <<http://www.atostogoskaime.lt/lt/lkta/apie-asociacija>> (žiūrėta 2015 01 04).
69. Nacionalinė mokėjimų agentūra prie Žemės ūkio ministerijos. Paramos statistika pagal paramos kryptį „Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas“, 2004. Prieiga per internetą: <<http://www.nma.lt/index.php/parama/sapard/statistika/389>> (žiūrėta 2014 09 11)
70. Nacionalinė mokėjimų agentūra prie Žemės ūkio ministerijos. Struktūrinė parama. Bendra BDP statistika, 2010. Prieiga per internetą: <<https://www.nma.lt/index.php/parama/strukturine-parama/statistika/1350>> (žiūrėta 2014 09 12)
71. Nacionalinė mokėjimų agentūra prie Žemės ūkio ministerijos. Bendra Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. programos priemonių statistika, 2014. Prieiga per internetą: <<https://www.nma.lt/index.php/parama/lietuvos-kaimo-pletros-2007-2013-m-programa/statistika/4618>> (žiūrėta 2014 09 12).
72. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. 1987. Prieiga per internetą: <<http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>> (žiūrėta 2013 12 10).
73. Turizmo plėtros galimybių studija. Alytus, 2013. Prieiga per internetą: <<https://www.alytus.lt/documents/10180/1110957/Alytaus%20turizmo%20studija-projektas%20%282013%2009%2011%29.pdf>> (žiūrėta 2014 12 27)
74. United Nations World Tourism Organization. Making tourism more sustainable. A guide for policy makers. 2005. Prieiga per internetą: <<http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0592xPA-TourismPolicyEN.pdf>> (žiūrėta 2014 01 14).
75. Valstybinio turizmo departamentas prie Ūkio ministerijos. Turizmo statistikos leidiniai. Prieiga per internetą: <<http://www.tourism.lt/lt/turizmo-statistikos-leidiniai>> (žiūrėta 2014 09 11).
76. Varėnos rajono savivaldybė. Prieiga per internetą: <www.varena.lt> (žiūrėta 2014 12 22).

Lysenko R. Darnaus turizmo principų įgyvendinimas Varėnos rajone/Aplinkos apsaugos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. P. Mierauskas. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Viešojo administravimo institutas, 2015. – 65 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotas darnaus turizmo principų vaidmuo, išskirtos šių principų taikymo problemos ir pateikiamos jų sprendimo galimybės. Pirmoje darbo dalyje išskiriami teoriniai darnaus turizmo aspektai: samprata, pagrindiniai principai ir reikšmė darnaus vystymosi kontekste. Antroje darbo dalyje per darnaus turizmo prizmę analizuojama kaimo turizmo raida Lietuvoje. Trečioje darbo dalyje pateikiami Varėnos rajono turistinio potencialo analizė. Ketvirtoje darbo dalyje pateikiama tyrimo metu gautų rezultatų analizė.

Pagrindiniai žodžiai: darnus vystymasis, darnus turizmas, darnaus turizmo principai, kaimo turizmas, Varėnos rajonas

Lysenko R. The realization of principles of regular tourism in Varena district /Master's thesis of Environment protection policy and administration. Research adviser: doc. Dr. P. Mierauskas. Vilnius, Mykolas Romeris University, Public Administration Institute, 2015. – 65 p.

ANNOTATION

The role of the regular tourism principles is analysed, the problems of the applications of the principles are separated and the possibilities of their solutions are presented in this work. In the first part of this work the theoretical aspects of the regular tourism –the conception, the main principles and the meaning in the regular development context – are marked. In the second part of the work the countryside tourism development in Lithuania is analysed through the conception of the regular tourism. In the third part of the work the analysis of the touring potential in Varena district is introduced. In the fourth part of the work the analysis of given results is represented.

Key words: regular development, regular tourism, principles of regular tourism, countryside tourism, Varena district.

SANTRAUKA

Varėnos rajone teikiamų turizmo paslaugų spektras labai platus – išnaudotos tiek gamtinės, tiek kultūrinės galimybės. Darnaus turizmo plėtra skatina vystyti naujas infrastruktūros, teritorijų plėtros planus, kurie gali turėti neigiamą poveikį bendruomenei. Todėl būtina pusiausvyra, kuri nesukeltų nepatogumų vietiniams gyventojams.

Darbo tikslas - išanalizuoti ir įvertinti Varėnos raj. darnaus turizmo principų įgyvendinimo plėtrą ir turizmo traukos vietovių koncepciją. Tikslui pasiekti numatyti šie darbo uždaviniai: 1) Apžvelgti darnaus turizmo vystymo sampratą ir principus; 2) Charakterizuoti Lietuvos gamtinio turizmo būklę; 3) Apžvelgti Varėnos rajono gamtinį ir kultūrinį paveldą kaip turizmo traukos objektus; 4) Įvertinti darnaus turizmo galimybes ir potencialą Varėnos rajone

Atliekant praktinį tyrimą siekiama paneigti arba patvirtinti hipotezę, kad darnus turizmo principų įgyvendinimas Varėnos rajone vyksta sklandžiai.

Tyrimas grindžiamas sisteminė metodologijos nuostata, kai taikoma tyrimo dalyvių ir metodų trianguliacija - naudojami kiekybiniai ir kokybiniai metodai.

Darbo pabaigoje daroma išvada, kad darnus turizmo principų įgyvendinimas Varėnos rajone nevyksta sklandžiai. Rekomenduojama didesnę dėmesį skirti kaimo turizmo sodybų šeiminkų informavimui darnaus turizmo principų įgyvendinimo klausimais.

SUMMARY

At this moment the spectrum of tourism services is very large in Varena district. All natural and cultural possibilities are used. The development of regular tourism stimulates to develop new facilities, plans of territorial development which can have the negative effect to the community. The balance, which doesn't make troubles for local people, is necessary.

The aim of this work is to analyse and evaluate the development of the realization of regular tourism principles and the conception of the tourism attraction places in Varena district. The aims to achieve the tasks of this work are provided: 1. To survey the conception and the principles of the regular tourism development. 2. To characterize the state of the natural tourism in Lithuania. 3. To revise the natural and cultural heritage like the objects of tourism's attraction. 4. To evaluate the possibilities and potential of regular tourism in Varena district.

The aim of this practical survey is to deny or prove the hypothesis that the realization of the principles of the regular tourism in Varena district is fluent.

The survey is based on the systematic methodological provision when the triangulation of survey's participants and methods is employed-quantitative and qualitative methods are used.

At the end of this work we make the conclusion that the realisation of the regular tourism in Varena district is not proceeded fluently. It is recommended to spare more attention to inform the countryside tourism homestead's masters about the realisation of the regular tourism principles.

PRIEDAI

Priedas 1.

Klausimynas Varėnos rajono savivaldybės turizmo ir verslo skyriaus vyriausiajam specialistui

1. Vienas iš svarbiausių Varėnos rajono savivaldybės turizmo ir verslo skyrius nuostatose įtvirtintų uždavinių yra vykdyti, formuoti ir įgyvendinti Varėnos rajono Savivaldybės politiką turizmo srityje, plėsti turizmo paslaugų įvairovę ir gerinti jų kokybę. Kokią reikšmę teikiate darnaus turizmo principų įgyvendinimui?
2. Kokie Savivaldybės turizmo plėtros strategiją formuojantys dokumentai reglamentuoja darnųjį turizmą rajone?
3. Kuris dokumentas svarbiausias formuojant darnųjį turizmą rajone?
4. Kaip vyksta darnaus turizmo principų įgyvendinimas Varėnos rajone?
5. Kas Varėnos rajone įgyvendina darnaus turizmo principus?
6. Kokie darnaus turizmo principai Varėnos rajone jau įgyvendinti?
7. Kurie darnaus turizmo principai, jūsų nuomone, reikalauja didesnio dėmesio?
8. Kokie ateities planai rajone įgyvendinant darnaus turizmo principus?
9. Kaip, Jūsų nuomone, Varėnos rajone teikiamos kaimo turizmo paslaugos atitinka darnaus turizmo principus?
10. Kuo, Jūsų nuomone, Varėnos rajonas yra išskirtinis kitų rajonų atžvilgiu įgyvendinant darnaus turizmo principus?

Priedas 2.

Anketa

Gerbiami respondentai! Šia anketa siekiama įvertinti darnaus turizmo principų įgyvendinimo Varėnos rajone ypatumus. Atsakydami pasirinkite Jums tinkančio atsakymo variantą. Anketa anoniminė. Tyrimo metu gauti duomenys bus panaudoti rašant baigiamąjį darbą.

1. Jūsų vadovaujama kaimo turizmo sodyba paslaugas teikiate:

- iki 5 metų nuo 5 iki 10 metų daugiau kaip 10 metų

2. Jūsų kaimo turizmo sodybai suteikta kategorija:

- 2 gandrų 3 gandrų 4 gandrų 5 gandrų

3. Kiek Jums girdėta sąvoka „darnus turizmas“:

- visiškai negirdėta
 girdėta, tačiau nesuprantu kas tai yra
 gerai žinau šios sąvokos reikšmę

4. Kuri, Jūsų nuomone, turizmo forma geriausiai apibūdina sąvoką „darnus turizmas“ (galimi keli atsakymo variantai):

- masinis turizmas ekologinis turizmas
 kaimo turizmas vandens turizmas
 kultūrinis turizmas rekreacinis turizmas
 sveikatingumo turizmas dalykinis (konferencijų) turizmas
 aktyvus turizmas

5. Kuris aspektas, Jūsų nuomone, geriausiai apibūdina sąvoką „darnus turizmas“ (galimi keli atsakymo variantai):

- aplinkos išsaugojimas
 ekonominė nauda
 socialinė gerovė ir teisingumas
 kultūros paveldo apsauga

6. Ar Jūs pritariate teiginiui, kad kaimo turizmo sodyboje turi būti skatinama pagarba turistus priimančių bendruomenių socialiniam-kultūriniam autentiškumui ir jų nekilnojamojo ir gyvojo kultūros paveldo bei tradicinių vertybių išsaugojimui:

- visiškai pritariu
 nepritariu
 neturiu nuomonės

7. Ar Jūs pritariate teiginiui, kad kaimo turizmo sodyboje turi būti siekiama optimaliai išnaudoti gamtos išteklius, išlaikant esminius ekologinius procesus ir padedant išsaugoti gamtos paveldą bei biologinę įvairovę:

- visiškai pritariu
 nepritariu
 neturiu nuomonės

8. Ar Jūs pritariate teiginiui, kad kaimo turizmo sodyboje turi būti siekiama, kad ekonominę naudą pajustų ne tik pati kaimo turizmo sodyba, bet ir visa seniūnijos (rajono) bendruomenė:

- visiškai pritariu
 nepritariu
 neturiu nuomonės

9. Ar Jūs pritariate teiginiui, kad kaimo turizmo versle gaunama ekonominė nauda turi būti derinama su socialinės gerovės didinimu ir aplinkos išsaugojimu:

- visiškai pritariu
 nepritariu
 neturiu nuomonės

10. Kiek Jūs ateityje planuojate skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių aplinkosaugos principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle:

	Skirsite daugiau dėmesio	Neplanuojate skirti daugiau dėmesio	Daugiau dėmesio tikrai neskirsite
Ekologiškų transporto priemonių naudojimas	☐	☐	☐
Aplinkai žalą darančių cheminių priemonių mažinimas	☐	☐	☐
Atliekų mažinimas	☐	☐	☐
Aplinkos apsaugos teisės aktų išmanymas ir jų laikymasis	☐	☐	☐
Visų verslo operacijų tobulinimas siekiant sumažinti aplinkos taršą	☐	☐	☐

11. Kiek Jūs ateityje planuojate skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių ekonominių principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle:

	Skirsite daugiau dėmesio	Neplanuojate skirti daugiau dėmesio	Daugiau dėmesio tikrai neskirsite
Ryšių su kitomis verslo šakomis seniūnijoje (rajone) stiprinimas	☐	☐	☐
Energijos bei energiją eikvojančių gamybos elementų taupymas	☐	☐	☐
Siekis, kad ateities kartų asmeninės pajamos nebūtų mažesnės nei dabartinių kartų	☐	☐	☐
Partneriški santykiai, abipusiškai pagarbūs ryšiai su kitomis kaimo turizmo sodybomis	☐	☐	☐
Ilgalaikės ir subalansuotos finansinės gerovės siekis	☐	☐	☐

12. Kiek Jūs ateityje planuojate skirti dėmesio darnaus turizmo plėtrai aktualių socialinių principų įgyvendinimui kaimo turizmo versle:

	Skirsite daugiau dėmesio	Neplanuojate skirti daugiau dėmesio	Daugiau dėmesio tikrai neskirsite
Galimybių atostogauti sukūrimas ekonomiškai ir socialiai neįgaliems žmonėms	☐	☐	☐
Turistų elgesio derinimas prie vietos bendruomenių poreikių	☐	☐	☐
Darbuotojų tobulinimo ir motyvacijos sistemos palaikymas	☐	☐	☐
Abipusio seniūnijos gyventojų ir turistų patogumų ir paslaugų naudojimo skatinimas	☐	☐	☐
Turistų daromos neigiamos įtakos vietos bendruomenei mažinimas	☐	☐	☐

Dėkoju už dėmesį

Priedas 3.

Kaimo turizmo sodybų veiklos darnaus vystymosi vertinimas

Vertinimo kriterijai	Vertinimas
Socialinis-kultūrinis indikatorius	
Naujų darbo vietų sukūrimas	
Paslaugų kokybės gerinimas, rūpestis klientų sveikatingumu	
Kvalifikacijos kėlimas (pvz., užsienio kalbų tobulinimas)	
Esamų ir naujų rūšių amatininkų kūrybos skatinimas	
Sporto plėtra ir sveikatos apsaugos paslaugų teikimas	
Seminarų, konferencijų, pažintinių kelionių organizavimas	
Sodybų kulinarinio paveldo saugojimas ir puoselėjimas	
Švietimo ir kultūros lygio kėlimas (teatrų, muziejų, istorinių paminklų, ekskursijų į užsienio šalis, kultūros paveldo objektų lankymo, parodų organizavimas ir pan.)	
Etninės kultūros saugojimas ir jos lygio didinimas	
Šiuolaikinių informacijos technologijų naudojimas	
Iš viso:	
Ekonominis indikatorius	
Pajamų didinimas	
Papildomų (prie ūkininkavimo) lėšų gavimas	
Šalies ir užsienio investicijų pritraukimas	
Finansinių rodiklių gerinimas:	
	Pelningumas
	Skola
Naujų rinkų įsavinimas	
Iš viso:	
Aplinkosaugos indikatorius	
Švarios ir sveikos aplinkos palaikymas	
Atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo didinimas	
Energiją taupančias technologijas diegimas	
Išmestą į atmosferą šiltnamio dujų kiekio mažinimas	
Surinktų komunalinių ir gamybos atliekų kiekio didinimas	
Atitikimas „Maisto higiena“ reikalavimus	
Iš viso:	